romanticii

nazim hikmet

Nazim Hikmet

Romanticii

În româneşte de
Virgil Teodorescu
şi
Ruse N. Nedelea

Editura pentru Literatură Universală
Bucureşti • 1965

Coperta de Sabin Bălaşa

Traducerea s-a făcut după manuscrisul original în limba turcă intitulat Romantika

Nazim Hikmet şi legenda lui adevărată

Unul dintre istoriografii noştri de pe la sfârşitul secolului trecut ce se ocupa, în orele pierdute, ţinând cuvântări la Ateneul Român şi încercându-se în arta literară, unde folosea, distrat, reminiscenţe din inepuizabilele lui lecturi, îl ameninţa într-o polemică voalată pe un biet poet şi publicist, pare-mi-se Carol Scrob, cum că „foarte probabil, nu are să-şi vadă numele menţionat în niciun dicţionar". Cumplit avertisment! Dar mai ales hazlii deşertăciuni care arată până unde poate duce deformaţia profesională şi confuzia între tehnică şi cultură. Dicţionarul e o unealtă ca oricare alta, rezultată de pe urma progresului tehnicii tipografice, dar ce-are asta a face cu spiritul unei culturi care poate trăi foarte bine, fără dicţionare şi alte mijloace publicitare, nu decade, nu secole, dar milenii? Un ciob de la Cârna sau Cucuteni spune el singur mai mult decât toate tomurile ce s-au scris despre ele. Pentru istoriograful meu, al cărui nume-mi scapă (dacă nu greşesc mi se pare că era autorul unei monumentale „istorii a literaturii" în care lucrul de căpetenie, cred eu, rămân într-adevăr reproducerile zincografice), pentru el, deci, om obişnuit să evalueze totul în cote, rubrici şi paragrafe dicţionăreşti, a figura într-una din acestea era, va să zică, suprema încoronare a unei opere şi-a unei vieţi. Ca şi când Tunsu, Coroiu sau Terente ar figura! Şi totuşi, ei au lăsat o cicatrice în istoria ţării acesteia, mai mult decât toţi coloneii şi vătafii poterelor sau literaturii.

Fiindcă se face aşa că veritabilii poeţi sunt cei a căror existenţă a devenit ea însăşi material poetic. Sentimentul unanim îi proiectează de-a dreptul în legendă, fără intermediul nici unui dicţionar. Dar exemplele luate de mine sunt într-adins minore, ca să nu mă apuc să escaladez piscuri. Fiindcă atunci, Eminescu, intrat în legendă încă din timpul vieţii lui, n-ar fi avut şi nici nu are nevoie de asemenea citaţii. Şi nici nu ştiu dacă toţi cei care cântă „pe lângă plopii fără soţ", cunosc neapărat şi numele autorului.

Dintre poeţii lumii contemporane sunt câţiva care se bucură de această graţie, de a fi trecut de-a dreptul în legendă, cu toată viaţa, lupta şi opera lor: Maiakovski, Lorca, Antonin Artaud, Robert Desnos, Nazim Hikmet. Vor fi fiind desigur şi alţii, dar îmi îngădui să-i citez numai pe cei care-mi sunt mereu prezenţi în minte.

Şi face parte din foarte puţinele dar sigurele şi avuabilele mele mândrii publicistice, aceea că primul în ţara mea am tradus şi tipărit versurile lui Lorca, Desnos şi Hikmet. Era prin anul 1949 sau 1950 când am publicat în lunarul clujean „Almanahul Literar" (devenit ulterior „Steaua"), două sau trei poeme ale lui Nazim Hikmet, găsite într-o antologie a scriitorilor turci apărută, în 1935 la Istanbul, într-o traducere franceză pe care avem toate motivele s-o socotim cel puţin corectă, de vreme ce a fost publicată de către direcţia generală a presei din ministerul de interne turc, adică direct interesat să-şi facă bine propaganda şi cât mai bine cunoscută literatura. Dovadă că nu lipsea dintr-acea antologie nici prezentarea lui Nazim Hikmet, cu toate că oficialitatea nu prea avea de ce să-l iubească.

Astăzi, poezia lui e bine cunoscută şi la noi, mai ales că s-a bucurat de o versiune românească foarte reuşită, graţie unui poet de talentul lui Virgil Teodorescu.

Dar viaţa lui Nazim Hikmet? O fi ea tot aşa de bine cunoscută? Că a avut o viaţă cu adevărat legendară. De la Villon până la Sade şi Dostoievski, şi până la de curând apărutul Soljenîţin, nici nu ştiu un scriitor care să fi reuşit ca Hikmet să cumuleze osânde ridicate la o viaţă de om. Dar, fiind al secolului său,

Sunt al secolului douăzecilea şi-s mândru de asta, cum spune singur într-o poezie, el a pornit-o mai degrabă; din 62 de ani, câţi a avut de trăit, a cumulat – după amnistierea condamnării pe viaţă – vreo 50 de ani de osândă la temniţă, din care – împreună cu anii de exil – a ispăşit 25. Şi-n timp ce-şi plătea astfel în puşcărie vina de a-şi fi iubit poporul, el medita în versuri ca acestea (pe care le iau cuvânt cu cuvânt din traducerea franceză a lui Hasan Cureh, apărută în 1951 la „Les Editeurs Francais Reunis”):

Vei lua viaţa-n serios,
Dar în serios până-ntr-atâta
Că la 70 de ani,de pildă,
Ai să plantezi măslini,
Nu ca să le rămână copiilor tăi,
Ci fiindcă n-ai să crezi în moarte...

Cât de legendară e viaţa acestui poet se vede şi din contradicţiile biografilor lui asupra unei date esenţiale, aceea a naşterii, de parcă n-ar fi trăit în secolul nostru, ci într-al rubaiatelor pe care i-a şi plăcut să le îngâne într-un ciclu de versuri.

Astfel, după prietenul şi tovarăşul lui de luptă, dramaturgul Aziz Nesin, Hikmet s-ar fi născut la Stanbul, în 1901; după Hasan Cureh, care i-a făcut traducerea şi notele biografice din ediţia franceză la care am apelat mai sus, în 1902; cât despre A. Babaev, care-i face un studiu însoţit de un indice biobibliografic editat la Moscova în 1962, Nazim Hikmet s-a născut la Salonic, în 1902. Vedeţi că dicţionarele nu pot lupta cu legenda!

Dar noi ne vom ţine de biografia publicată în ,,Neues Deutschland'' din 14 martie 1964, de către Aziz Nesin, biografie despre care redacţia gazetei est-germane ne asigură că este „prima autentică". De altfel, Aziz este şi unul din tovarăşii credincioşi ai lui Hikmet: timp de 12 ani, între 1938-1950, el i-a colportat pe căi ilegale poezia, interzisă în patria lui timp de 25 de ani.

Tatăl lui Nazim Hikmet, căruia fiul i-a moştenit întocmai numele, era bei şi director administrativ al unul ziar, „Alemdar", unde-au şi apărut primele versuri ale poetului.

Mama lui, Aişè Djelile, era o intelectuală distinsă, muzicantă şi pictoră apreciată.

Dar interesantă la Nazim Hikmet, ca şi la Thomas Mann, ca şi la Malraux, ca şi la Sartre, este mai ales moştenirea preluată de la bunicul lui: Mehmet Nazim Paşa (1840-1926), fost înalt dregător, om de carte, poet şi traducător din opere străine, i-a

oferit o bibliotecă în care copilul Hikmet s-a cufundat, îmbibându-se de literatura persană care a fost pentru cea turcă analoagă cu ceea ce a fost influenţa neogrecească pentru începuturile literaturii noastre din secolul trecut. Mehmet făcea parte dintr-un ordin al „dervişilor dansatori", al cărui cap era (aici ne referim la studiul lui A. Babaev) poetul mistic Djelaledin Rumi. Micul Nazim a participat la reuniunile lor literare şi artistice, şi bunicul lui îl visa continuator al acestui curent literar.

Dar viitorul poet a făcut, după liceu, şcoala de ofiţeri de marină, de unde însă a demisionat, ca şi din ordinul dervişilor.

În vremea cumplitei foamete ce-a bântuit Turcia după primul război mondial, Nazim Hikmet se alătură tineretului patriotic ce lupta împotriva poziţiilor britanice în Orientul Mijlociu. După ce lansează manifeste incendiare în Capitală, Hikmet se refugiază din Istanbul, împreună cu un bun prieten al lui, Vala Nureddin, ajungând amândoi la bordul unui vas, într-un port anatolian, Inebolu, de la Marea Neagră. Acolo, se încorporează mişcării de eliberare a lui Mustafa Kemal. Fac pe jos drumul până la Ankara, unde Hikmet publică un apel în versuri, adresat tineretului pe care-l îndeamnă să se înroleze în mişcarea ,,Junilor turci". A fost cel mai mare tiraj pe care şi l-ar fi putut visa pe atunci: o broşură în zece mii de exemplare din care, azi, nu se mai găseşte niciunul. Nureddin ştia versuri din ea, pe dinafară:

Vino, tinere curajos,
Vino degrabă!
Anatolia te-aşteaptă şi-şi pune speranţele-n voi,
În voinţa ta oţelită şi-n credinţa ta!
Ori v-aţi înhăitat şi voi
Cu miniştrii venali, cu coruptele
Slugi şi cu sultanul trădător?
Şi voi v-aţi vândut?
Şi voi v-aţi vândut?...

Deşi de abia împliniseră 20 de ani, au fost numiţi amândoi, Hikmet şi Nureddin, profesori la liceul din oraşul Bolu, în Anatolia. Planul lor era să plece în Germania, unde activa pe atunci, cu mari sorţi de izbândă, mişcarea „Spartacus”. Dar un concurs de împrejurări neprevăzut avea să-i ducă nu la Berlin, ci la Moscova; directorul presei turceşti, Muheddin Birgan, făcea o călătorie oficială în tânăra capitală sovietică şi i-a poftit în suita lui şi pe cei doi poeţi care rămân acolo ca studenţi ai Universităţii Orientale Muncitoreşti.

De acum începe afirmarea lui Nazim Hikmet. Se impune ca poet, e apreciat şi publicat într-o traducere a azerbaidjanului Alimov. Nureddin devine lector al universităţii moscovite.

În 1925, la sfârşitul studiilor, Nazim se reîntoarce la Istanbul, acum capitală a noii Republici Turce, proclamată cu doi ani mai-nainte. Aceeaşi republică interzicea propaganda comunistă şi arunca în ilegalitate tânărul Partid Comunist Turc, înfiinţat în 1920.

Nazim Hikmet şi-a continuat lupta în poezie. Primele lui versuri din volumul: „835 Satir" („835 de rânduri"), apărut în 1929, au răsunat ca o trâmbiţă în toată ţara şi treceau din gură-n gură, ecou al amărăciunilor şi năzuinţelor poporului. Au urmat alte culegeri: „Cioconda şi Si-Ya-U" (1929), „1 + 1=1" (1931) şi „Oraşul care şi-a pierdut glasul", după titlul unui poem dedicat grevei tramvaiştilor de la Istanbul, tot în 1931.

Dar încă din 1926, tribunalul special îl judecă pe Hikmet împreună cu un grup de publicişti acuzaţi de instigaţie, condamnându-l pe poet la 15 ani închisoare. Înainte de pronunţarea sentinţei, el izbuteşte să fugă din ţară unde se va reîntoarce după o amnistie generală.

În 1927, e arestat din nou, în calitatea lui de membru al P.C.T., şi condamnat la şase ani de carceră, din care-a ispăşit trei, până la o nouă amnistie.

Din 1930 până-n 1937, Nazim duce viaţa în care-şi găseşte răgazul unei organizări a creaţiei lui; în aceşti numai şapte ani, a tipărit zece volume de poezii, două scurte romane, două poeme epice şi două piese de teatru, dovedind astfel o deosebită fecunditate.

În 1936, Nazim Hikmet publică două broşuri: una de luptă antihitleristă: „Nazismul şi nebunia rasistă", iar alta apologetică: „Democraţia sovietică".

În 1938, i se înscenează două procese care s-au judecat în şedinţă secretă de către tribunalul militar, soldându-se cu condamnarea la 28 de ani de temniţă.

Ulterior, s-a aflat ce conţineau dosarele celor două procese, deşi secrete. Într-unul, Nazim Hikmet fusese acuzat că ar fi

încercat să pună bazele unei celule comuniste împreună cu o seamă de elevi ai şcolii de ofiţeri din Ankara. Ca dovezi acuzatoare, nimic, în afară de faptul că unul dintre elevi l-a vizitat acasă pe Hikmet ca să-i mărturisească admiraţia ce-o avea pentru versurile lui.

Instigare la răscoala echipajului de pe crucişătorul „Yavuz" suna acuzarea în cel de-al doilea proces, pe care urma să-l judece tribunalul maritim din Ankara, sub preşedinţia amiralului Husun Cokdeniz.

Dar amiralul Husun Cokdeniz a refuzat să condamne un om pe bază de zvonuri şi calomnii, căci altceva nu conţinea dosarul. „Conştiinţa nu mă lasă să-l găsesc vinovat pe tânărul acesta", a declarat el.

Comandamentul fascist al Marinei turce a găsit însă un alt amiral, sub preşedinţia căruia Nazim Hikmet a fost condamnat, fără vină, la 20 de ani de temniţă, contopindu-se ambele pedepse la 28 de ani.

13 ani a aşteptat Hikmet clipa eliberării, cu nădejdea în viitor, scriind în închisoare unele din cele mai izbutite poezii.

Într-una intitulată „12 noiembrie 1945", spunea:

Şi aşa vom mai îndura încă o iarnă de urgie grea
Dar ne vom încălzi la focul sfintei noastre speranţe.

La 1 mai 1950, poetul declară în închisoare greva foamei. Mama lui, bătrână şi oarbă, care parcurge străzile Istanbulului purtând aninat de gât un placat pe care scria: „Redaţi libertatea copilului meu!" a fost arestată pe când strângea semnături de

protest împotriva detenţiunii lui Nazim Hikmet. Dar vocile, ridicate din toată lumea împotriva acestei detenţiuni a unuia dintre cei mai mari poeţi, reuşesc să se facă ascultate şi, la sfârşitul anului 1950, el este eliberat.

În 1951, Nazim izbuteşte să fugă din Turcia unde nu i se oferise nicio posibilitate de existenţă.

13 ani de temniţă şi 12 de exil, iată pe scurt bilanţul acestei vieţi care dovedeşte parcă o dată mai mult că profeţii nu sunt îngăduiţi în ţara lor.

Soţia poetului, Műnewer, azi lector la Universitatea din Varşovia, unde lucrează la o istorie a literaturii turce, a fost şi ea supusă la tot felul de şicane ale poliţiei turce, până în 1961.

Şi un amănunt aproape simbolic: copilul lui, Mehmet, care azi are 14 ani, se năştea pe când tatăl lui pornise în 1951 într-o barcă, în largul Mării Negre, sperând să întâlnească vreun vas al unei ţări socialiste.

Aceasta e, foarte pe scurt şi rezumată, cum am spus după relatările lui Aziz Nesin, desfăşurarea vieţii acestui mare poet. Amănuntele ei, aşa cum au fost trăite şi interpretate de sensibilitatea şi inteligenţa lui, le veţi găsi în romanul de faţă, autobiografic, Ahmed, eroul lui, nefiind altul decât Nazim Hikmet.

Acest roman însă nu face decât să adâncească legendarul acestei vieţi, ridicându-l însă la o treaptă calitativă: la exemplar.

Şi, fiindcă am început cu o istorioară polemică, despre autoritatea citărilor în dicţionare, să mai adaug ceva. La Istanbul apăreau, acum doi ani, când a murit Nazim Hikmet, paisprezece cotidiene. Ştirea morţii lui n-au înregistrat-o decât

trei din ele. De 25 de ani, opera i-a fost interzisă în Turcia. Totuşi, poporul o ştie pe dinafară. Cine s-ar îndoi că ea şi autorul ei vor străbate vremurile fără concursul nici unei tipărituri? El e imprimat în inima şi conştiinţa maselor şi a popoarelor care i-au auzit glasul şi l-au recunoscut al lor.

Iar câtă vreme întunericul va domni încă pe pământ, poeţii vor trăi nu prin ceea ce spun ori ba dicţionarele despre ei, ci prin incendiul sângelui şi al vieţii lor, prin ceea ce dăruiesc, prin combustiunea lor, nu prin elogiile şi beneficiile pe care le primesc.

Nu spunea atât de frumos tot Nazim:

Dacă eu nu ard
Dacă tu nu arzi
Dacă noi nu ardem
Cum oare beznele vor deveni lumină?

MIRON R. PARASCHIVESCU

Condus de slujnică, Ahmed intră în holul pardosit cu lespezi. Holul era larg, întunecos, plin de răcoare.

„Şi fata asta de ce o fi mergând în vârful picioarelor? se întrebă Ahmed. O fi cineva bolnav în casă? Dar ia stai! Uite că şi eu calc la fel, fir-ar să fie! ca şi cum mi-ar fi teamă să nu scol pe careva din somn." Şi începu să calce apăsat, lovind cu blacheurile în piatră, dinadins!

În urma slujnicei, Ahmed intră într-un salon mare. Aici era şi mai întuneric decât dincolo.

— Domnul vă roagă să aşteptaţi puţin, spuse fata. Sunt la masă.

Ahmed se aşeză într-un fotoliu enorm, cu husă din pânză de cânepă.

„Ghicesc ce e sub husă: lemn încrustat în steluţe, şi catifea roşie. Ca în casa bunicului de pe ţărmul mării din Scutari.

În dreapta e un glasvand cu geam givrat. După glasvand e sufrageria. Şi mi-e o foame!"

Zăngănitul tacâmurilor aţâţă mai mult foamea lui Ahmed decât mirosul mâncărurilor.

„În faţă se află o consolă de nuc cu... unul, două, trei, patru, cinci, da' cu cinci sertare. Îmi fac cu ochiul în oglinda consolei. Îmi scarpin nasul. Şi mustaţa... dacă aş spune că am mustăţi lungi şi subţiri ca firele de mătase, s-

ar putea crede că mă laud... le răsucesc într-una, fir-ar să fie!"

— Fii bine venit, Ahmed, fiule...

Ahmed se sculă în picioare:

— Bun găsit, unchiule.

Sűkfű bei era înalt, subţiratec şi cu părul cărunt.

Ultima dată, Ahmed se întâlnise cu unchiul său Sűkrű bei la Moscova, cu vreo doi ani în urmă, în iarna anului 1923. Sűkrű bei venise la Moscova cu treburi – făcea afaceri cu covoare – şi, fiind arestat, Dumnezeu ştie pentru ce, declarase că e rudă apropiată cu Ahmed, care urma acolo universitatea. Într-o seară, cam pe la şapte, cineva de la Ceka îl chemă pe Ahmed la telefon. „Da, mi-e rudă, am spus eu. Da, e din rândul vechilor revoluţionari.[1] Agent? Nu. Nu cred. Da, pot oricând garanta.” O oră mai târziu Sűkrű bei fu adus în camera lui Ahmed. „M-am dat peste cap, am făcut rost de bani şi am pregătit o masă grozavă, icre negre, votcă...”

Sűkrű bei mâncă şi bău zdravăn. „Ahmed fiule, n-am să-ţi uit binele ăsta cât oi trăi!”

— Ce faci, Ahmed, dragul meu?

— Mulţumesc bine, mătuşă.

[1] Membri ai organizaţiei *Ittahat ve Terakki* (*Uniune şi Progres*), înfiinţată la Istanbul în 1893, care urmărea instaurarea unui regim constituţional; a fost desfiinţată o dată cu dezmembrarea Imperiului otoman, după primul război mondial.

Mătuşa Gemilé e încă frumoasă. Dacă diavolul ar avea nevastă şi dacă drăcoaica lui ar fi frumoasă, ar fi cam ca mătuşă-mea.

Când aveam trei ani, mă îndrăgostisem de mătuşa Gemilé. Şi azi mai povesteşte cum mă ţinea între genunchi şi mă spăla în baia bunicului, la Scutari, şi de câte ori povesteşte, mi se aprind obrajii.

Sűkrű bei tuşi.

— Să nu-ţi fie cu supărare, Ahmed fiule, ce vânt te-aduce la Smirna?

— M-am gândit, unchiule, că aş putea găsi ceva de lucru pe aici. Ceva de lucru... orice-ar fi... La Istanbul nu mai e chip să găseşti nimic.

Sűkrű bei tuşi. „Ştiu ce o să zică”. Sűkrű bei tuşi iar.

— Zău, Ahmed fiule, să nu crezi că am uitat binele pe care mi l-ai făcut... (Porni, fără veste, spre fereastra din dreapta şi făcându-mi semn să mă apropii, ridică puţin perdeaua. Printre crengile magnoliei scăldate-n soare, pe deasupra zidului grădinii, se vedea strada). Ia uită-te la omul care stă pe vine, în colţul din faţă. Da, cerşetorul ăla. E agent, nemernicul!... Sunt supravegheat! Ei, dragă Ahmed, nu-i dau pace unchiului tău. S-a retras definitiv din politică, dar ei nu-l scapă o clipă din ochi.

— Întoarce-te la Istanbul, fiule. Să se mai limpezească puţin lucrurile şi-ţi dau eu de ştire. Dacă n-ai bani de drum, spune-mi şi-ţi dau. Îţi sunt foarte îndatorat, ştii, de-atunci, de la Moscova.

— Am bani.

— V-au suspendat şi vouă ziarele?

— Da.

— Au început să aresteze dintr-ai voştri?

— Nu.

— Cred că poliţia locală are fotografia ta!

— N-aş crede.

— Ba da, ba da. Dacă se află c-ai venit să mă vezi, e vai şi-amar de moi. O să-i aresteze şi pe prietenii tăi, fără îndoială. Pe mine mă vor trimite în faţa tribunalului excepţional. Da, da. „Revolta kurzilor” nu e decât un pretext, un pretext inventat de Mustafa Kemal pentru a înfiinţa diin nou tribunalele excepţionale, pentru a readuce iar la conducere pe omul lui. N-o să piardă prilejul să se răzbune pentru tot ce-a fost, să se răzbune pe noi, cei ce-am păstrat credinţă organizaţiei *Ittahat ve Terakki*. Ştii de ce? Pentru că atunci când era şi el membru al acestui partid, nu i s-a dat locul pe care-l ţintise. Aşa-i politica. Renegaţii devin cei mai aprigi duşmani ai partidului din care-au făcut cândva parte. Mustafa Kemal o să mă aresteze, sunt sigur de asta. Pândeşte numai, să fac un pas greşit, o greşeală cât de mică şi gata...

Când Ahmed ieşi afară, în stradă, lumina puternică a soarelui îl orbi. O luă la stânga, ferindu-se să treacă pe lângă cerşetorul din colţ. „O fi într-adevăr agent? Sau Sűkrű bei a născocit povestea asta ca să scape de mine?”

Începu să coboare povârnişul. În cartierul aaesta al bogătaşilor din Smirna, doar lumina caldă a zilei cădea

peste magnolii, peste acoperişuri, peste obloanele trase. Nicăieri ţipenie de om. Mai încolo, în vale, golful Smirna, vast, calm, închis. Pe unde poţi pătrunde în golful acesta? Pe unde poţi ieşi din el în larg? În apele acestea ancorase, în 1919, flota greacă De-aici, de pe ţărmul acesta, la ordinul englezilor, greciicotropiseră pământul Anatoliei, când tocmai se sfârşise seceratul orzului şi începuse secerişul grâului, în 1922, în miezul verii, şi tot de-aici au fost zvârliţi în mare, siliţi să părăsească oraşul pe care-l incendiaseră. De-acolo de sus, se vedeau urmele pârjolului răspândite-n oraş – o sumedenie de maidane pustii. Ahmed parcă zărea aievea pe călăreţul turc pătrunzând în Smirna printre flăcări. Zărea, fără a şti de ce, un singur călăreţ, ţăran din împrejurimile Adanei. Pentru ce un ţăran din satele Adanei? Ţinea într-o mână drapelul roşu, în cealaltă sabia ridicată: „Călăreţul din Anatolia care intrase cel dintâi în Smirna în vara anului 1922, pe unde-o fi acum, în 1925? Ce-o fi făcând? O fi argat la moşia vreunui bei? Sau dijmaş? Şi comuniştii greci? Cu ei ce-o fi? Nu cei care fuseseră împuşcaţi, pentru că îndemnaseră la revoltă armata greacă. Ei îşi dormeau somnul de veci în pământul Anatoliei, alături de soldaţii turci căzuţi pe câmpul de bătaie. Ceilalţi, cei care fuseseră aruncaţi în temniţe. Oare mai zac şi azi după gratii într-una din insulele Greciei?”

Ahmed ajunse la poalele colinei. Acolo, jos, intră într-o

cafenea aflată undeva în spatele Kordorului[1]. Ceru brânză, simit[2], ceai şi o narghilea. „Şi doar le spusesem amicilor că Sűkrű bei o să mă trimită la plimbare. Dar ei, nu şi nu, du-te, nu se poate să nu-ţi găsească unchiul tău ceva de lucru. Ceva de lucru... poftim! Trebuie să ne folosim de toate posibilităţile legale. Ei, bine, ne-am folosit! Măcar de nu ne-ar da pe mâna poliţiei, scumpul meu unchi Sűkrű bei." Ceru încă o porţie de brânză. Şi un simit. „Nici cel puţin nu m-a oprit la masă." Mai ceru un ceai, când băiatul îi aduse narghileaua. „Să ştii că mă denunţă. Le telefonează. Au început să-i strângă cu uşa pe membrii partidului *Ittahat ve Terakki* şi Sűkrű bei e fără-ndoială în capul listei." Ahmed trăsese din narghilea doar de două ori în viaţa lui, la Istanbul. Auzise că narghileaua de Smirna te ameţeşte, dacă nu eşti obişnuit. Într-adevăr. I se învârtea capul. Închise ochii. O pală de lumină străpunge obscuritatea din cafenea; o pală de lumină de culoarea paiului. „Salut, Anuşka!" Simţi o durere sub coasta stângă, ca o lovitură de cuţit. Deschise ochii. „Rămâi cu bine, Anuşka!" Un om intră în cafenea. Privi de jur împrejur ca şi cum ar fi căutat pe cineva. Apoi se aşeză la masa din stânga. „Şi-a coborât pleoapele pe jumătate: mă cercetează. Da, mă cercetează cu ochii lui bulbucaţi, parcă ieşiţi din orbite. Şi-a băut cafeaua şi s-a cărăbănit. Ar trebui să întreb pe chelner cine e omul care s-a sculat de la

1 Faleză în portul Smirna.

2 Un fel de cozonac, specific turcesc.

masa asta din stânga."

Ahmed părăsi cafeneaua. După-amiaza trecuse demult, dar pietrele Smirnei erau tot atât de încinse ca în miezul zilei.

Ahmed străbătu un maidan pe care se mai zăreau urmele pârjolului şi se pomeni dintr-o dată în faţa mării. Marea era pustie. Pustiu era şi locul acela gol. „Şi eu, de asemenea, sunt gol, am căzut în capcană. Sunt urmărit...”

Apucă pe nişte uliţe strimte şi intră într-o moschee din cartier. Rogojinele putrede duhneau a seu. Lângă *minder*[1] recita Coranul, legănându-se pe genunchi, un om tânăr, cu ochii scurşi, în haine jerpelite. Picioarele-i goale erau foarte curate, dar tălpile crăpate.

Ahmed se aşeză jos, şi-şi rezemă fruntea de perete.

Când era mititel, bunicul său îl adormea recitându-i, în loc de cântece de leagăn, versete din *Mesnevi*[2].

„După ce am ieşit din internat – acolo *namaz*[3]-ul şi *oruc*[4]-ul erau obligatorii – am dat uitării şi ritualul namaz-ului şi oruc-ul. Nici Coranul n-am izbutit să-l citesc ca lumea. Accentele şi semnele care indicau citirea corectă, în loc să

[1] Un fel de altar.

[2]Operă mistică a lui Mevlana Celaleddin Rumi,întemeietorul unei secte religioase mahomedane, scriitor de seamă (secolul al XIII-lea).

[3] Ritual obligatoriu de cinci ori pe zi.

[4] Uniformă şcolară.

mă ajute, mai mult mă zăpăceau. Dar credeam în toate astea. Mai bine zis, nu-mi trecuse niciodată prin gând că Alah ar putea să fie ori să nu fie. Pe urmă, într-o bună zi, am început să cuget, dar nu dacă Alah există sau nu, ci numai că orice om credincios face fapte pioase pentru că aşteaptă o răsplată din partea divinităţii, să intre în rai şi să cucerească nemurirea, şi că se fereşte de păcate de frică să nu ajungă în iad. Lipsa de libertate a oricărui om credincios, egotismul acesta mi-au răsturnat convingerile ca şi cum n-aş fi crezut niciodată în Alah." Din ziua aceea Ahmed se căzni să facă tot ce era în stare să facă, fără să-i pese că va fi răsplătit sau pedepsit pentru faptele lui. „La urma urmei, am scăpat cu atâta uşurinţă din mâna divinităţii pentru că l-am văzut şi l-am cunoscut pe slujitorul lui Alah în plină activitate, la faţa locului, în Anatolia." Omul acesta nu semăna nici cu dervişul bunicului meu, nici cu hogea cu pince-nez şi cravată care ne preda religia la internat, nici cu imam[1]-ul dichisit al moscheei din mahalaua Scutariului. Omul acesta, care, asemenea căpcăunilor din basme, se aşeza în faţa cişmelei, sorbind toată apa, credea că totul i se cuvine. Lângă el, flutura stindardul neştiinţei, al superstiţiilor, al făţărniciei, al intoleranţei şi-al negrei terori.

Ahmed aţipise cu fruntea rezemată de perete. Tresări din somn şi se uită la ceas. În moschee se făcuse aproape

[1] Preot mahomedan.

întuneric. Trei moşnegi pătrunseră înăuntru. Păreau fraţi gemeni, poate din pricinia bărbilor albe, sau poate din pricina veştmintelor nemaipomenit de jerpelite. Orbul recita mai departe din Coran. „Of, şi eu sunt atât de mâhnit, fir-ar să fie.”

Ascultă naiul ce grăieşte,
De despărţire el jeleşte[2].

Ahmed ieşi din moschee. Când ajunse în poarta moscheii, se opri o clipă sub lumina felinarului. Cineva se aşezase pe pragul porţii. „Seamănă cu cerşetorul pe care mi-l arătase Sűkrű bei. Sau poate că nu seamănă. Va să zică am fost urmărit pas cu pas. Trecu încet prin faţa cerşetorului. Se vede că duipă ce am părăsit casa, Sűkrű bei... Dar, poate că Sűkrű bei n-a scos o vorbă, poate că individul ăsta mă urmăreşte din proprie iniţiativă."

Dimineaţa, Ismail îi descrisese amănunţit lui Ahmed locul unde urmau să se întâlnească în noaptea aceea. I se părea că cineva se luase după el. Ar fi fost o neghiobie să privească înapoi. Continua să meargă, furios că inima începuse să-i bată mai tare. În colţul străzii, se opri dintr-o dată. Privi înapoi. Nimeni. Frânturile de lumină strecurate

[1]Versete din Mevlana (vezi nota 2, pag. 21).

prin crăpăturile obloanelor de la ferestre făceau parcă strada şi mai pustie. Coti la stânga. „Ei, drăcie, ori l-am tras pe sfoară pe individ, ori spaima m-a făcut să am vedenii.”

Aşezat pe ultima treaptă a unei scări de piatră, pe jumătate dărâmată, Ismail îşi fuma ţigara ascunzând-o în palmă. Porniră împreună. Răsărise luna. Strada îngustă şerpuieşte printre casele cu garduri îngălbenite de vreme, şi e o linişte şi o singurătate atât de apăsătoare! „Parcă-aş fi un peşte mic, un peştişor. Am mai avut aceeaşi senzaţie tot pe un clar de lună, când rătăceam prin străzile din Harkov, necunoscute, unde abia coborâsem din tren.”

Ieşiră din oraş. Un puternic duduit de motor înghiţi liniştea acestui răsărit de lună. „M-a cuprins deodată neliniştea. Înaintam pe o şosea prăfuită. Nu se vedea prin apropiere nicio casă, niciun copac. Am ajuns la poalele unei coline, la dreapta. Duduitul motorului se înteţi. Pe coasta dealului un bordei singuratic, fără ferestre..."

— Ce-i cu motorul ăsta, Ismail?

— Trag apa cu el, zi şi noapte. E la o depărtare de un ceas de aici.

Ismail descuie lacătul enorm care atârna la uşa de scânduri. Aprinse lampa de gaz. Ahmed se aşeză pe unul din cele două paturi portative.

— Parcă ai fi ştiut că vin.

— Unul din paturi a rămas de la Ziya.

Pardoseala era de pământ bătătorit. Ismail scoase din dulapul de sârmă pâine, brânză, roşii, castraveţi, sare şi o sticlă cu apă.

— Eşti sigur că nu suntem urmăriţi, Ismail?

— Că doar n-or fi duhuri, frate dragă. N-avea grijă. Dacă ar fi fost vreo mişcare, luam noi seama.

Ahmed se ridică de pe pat. Muşcă cu poftă dintr-un castravete şi izbi cu piciorul în pământ.

— Să sperăm că sub pământul ăsta nu e piatră.

— De ce să fie piatră, frate dragă? Iată ici hârleţ, lopată şi alte marafeturi rămase de la Ziya. Când mi-a fost cu putinţă, am mai cărat şi eu ba scânduri, ba ferăstraie, ba una, ba alta.

— Nu ştie nimeni că o să rămân la tine, nu-i aşa, Ismail?

— Nici tovarăşilor nu le-am spus nimic despre venirea ta. — Începu, încetişor, să se dezbrace. — Îţi scot eu valiza de la amanet, nu-ţi face gânduri... E mai bine să nu te arăţi în oraş... Nu mai avea pe el decât cizmele, legate cu băieri la glezne, şi cămaşa cu nasturi lipsă.

Din sumara îmbrăcăminte, mâinile îi răsăreau mai mari, mai vânjoase, mai oacheşe.

Ahmed izbi iar pământul cu piciorul.

— Mâine iau măsura şi schiţez un plan.

— După părerea mea, în lung şi-n lat, trebuie să aibă cam doi metri şi jumătate. Până la urmă o să-mi faci şi portretul în cărbune.

— Fabrica unde lucrezi e departe de aici, Ismail?

— Cam la un ceas depărtare. Mă scol în zori. — Se apucă să întoarcă un ceas deşteptător cu clopoţelul mai mare decât el. — Şi ăsta e tot moştenire de la Ziya. Vârî ceasul sub pernă. Ca să nu te trezesc.

Ahmed începu să se dezbrace. Ismail îşi trase pătura până sub bărbie:

— Ahmed, în dulapul de sârmă găseşti ceai, zahăr şi nu ştiu mai ce. În colţ găseşti pe ce să-l încălzeşti. Tot o moştenire de la Ziya. Şi acum, stinge lampa. Dacă nu te bate la cap lumina lunii, lasă uşa deschisă. Vine aer curat... Ziya nu putea adormi decât aşa.

Ahmed rămăsese în chiloţi şi în flanelă fără mâneci.

Lâna aspră a păturii îl pişcă pe Ismail sub bărbie. După treisprezece ani, în 1938, Ismail va fi ţinut timp de şase luni la „secret” în închisoarea militară din Ankara. La „secret”, adică într-o celulă zidită-n pământ. Fereastra era prevăzută cu gratii de fier, dar n-avea geam. Când ningea, zăpada pătrundea înăuntru. Pe jos – ciment. Ismail îşi va aminti atunci de noaptea asta, de lâna aspră a păturii, de Ahmed care se tot căznea să sufle în lampă, fără a izbuti s-o stingă.

— Micşorează-i fitilul, măi Ahmed.

Dar Ahmed izbutise s-o stingă, în sfârşit, fără să-i micşoreze fitilul.

Prin uşa deschisă se revărsa înăuntru lumina lunii. Ismail începu să sforăie încetişor. Motorul duduia într-una: dum, dum, dum, dum...

Ahmed se răsuci când pe-o parte, când pe alta, închise şi deschise ochii. Apoi se ridică şi se aşeză pe pat în capul oaselor. Lumina lunii îl izbea drept în faţă. Şi motorul duduia într-una: dum, dum, dum, dum... „La Scutari, în casa de pe malul Bosforului, tot aşa, mă aşezam pe pat, ascultam cu inima strânsă zgomotul bărcilor cu motor răscolind întunericul, pornite într-o călătorie fără început şi fără sfârşit."

Ahmed se sculă, scoase din buzunarul pantalonilor, aruncaţi pe scăunelul de papură, pachetul cu ţigări şi o cutie de chibrituri. Revolverul fu gata să cadă din buzunarul de la spate al pantalonilor. „Ei, drăcia dracului! Târăsc cu mine peste tot revolverul ăsta, şi nici măcar nu ştiu cum să umblu cu el." Se aşeză pe pragul uşii. Aprinse o ţigară. Şoseaua pustie, care se întindea în vale, parcă tresărea la zgomotul motorului.

Din locul unde stau, ridic din când în când capul şi mă uit pe sub sprâncene la fata cu ochi albaştri, care curăţă, ca şi mine, cartofii. E aproape de prânz. Afară ninsoarea se cerne peste Moscova, dar în bucătăria universităţii e destul de cald. De ce oare nu-şi scoate fata din faţa mea şalul care-i acoperă capul şi umerii? În stânga stă profesorul de economie politică; în dreapta iranianul Huseyinzade, student; lângă el, Si-Ya-U, student şi el. Apoi, soţia directorului nostru. Alături de ea, cineva pe care nu-l cunosc şi care, după nas, trebuie să fie rus. Lângă el, fata cu ochi albaştri, pe care o văd când ridic capul.

Lângă ea, cu decoraţia „Steagul Roşu” prinsă pe pieptul cămăşii încheiate până la gât, Petrosian, secretarul celulei de partid din universitate. Stăm cu toţii pe băncile de lemn, în jurul unei căldări mari; suntem de serviciu la bucătărie. Cartofii pe care îi luăm din saci – să te ferească Dumnezeu de aşa cartofi: care de care mai mic şi mai plin de pământ! — îi curăţim de coajă şi-i aruncăm într-o căldare. Din când în când, doi inşi cară căldarea şi o deşartă într-o cadă plină cu apă.

— E rândul tău, Ahmed!

M-am sculat.

Si-Ya-U s-a întors spre fata cu ochi albaştri:

— Şi al tău, Anuşka.

Fata s-a ridicat în picioare. E înaltă. Am apucat căldarea de toartă, eu de o parte, ea de cealaltă. N-am avut cum să-i văd picioarele. Poartă cizme. Am deşertat căldarea în cadă. Fata şi-a spălat mâinile la robinet. Mâini albe, cu degete lungi.

— Oricum, Anuşka, tot or să se murdărească!

Nu mi-a răspuns.

— Eşti funcţionară aici?

— De când ne tutuim?

Ştiam că vechii membri de partid, mai ales intelectualii ruşi, îşi vorbeau cu dumneavoastră, însă noi tinerii studenţi, fie că ne cunoşteam sau nu, ne vorbeam cu tu. M-am simţit jignit:

— Se vede că te tragi din vechea aristocraţie!

— Nici tu nu prea aduci a proletar...

În timpul mesei de prânz, am căutat-o pe Anuşka în sala de mese, dar n-am găsit-o. Asta nu m-a împiedicat să mănânc cu poftă ciorba de varză fără pic de grăsime, în care dumicasem pâine neagră. Am dat pe gât cu aceeaşi poftă ceaiul călduţ, cu gust de spălătură de vase.

Spre seară, ninsoarea, care în zori cădea cu nemiluita deasupra Moscovei, s-a oprit, dar cum s-a lăsat noaptea a început din nou să cearnă subţire. Sunt de serviciu şi astăzi toată ziua. Stau cocoţat pe lăzile cu peşte uscat, îngrămădite în camionul garat în curtea universităţii. Camionul a sosit târziu, şi n-am mai avut vreme să-l descărcăm. Picioarele vârâte în pâslari soldăţeşti mi-au îngheţat bocnă. Ar trebui să mă dau jos şi să tropăi pe zăpadă. Aşa am şi făcut. Am coborât. Am izbit cu tălpile zăpada. M-am încălzit. De aici zăresc turla mâinăstirii Strasnoi. A trecut o sanie. Căciula vizitiului, ciudată căciulă, e albă de zăpadă.

Cei din sanie trebuie să fie nişte nepmani. Se vede asta după paltoanele lor de blană şi după cuşmele de pe cap. Când eşti de gardă, e nepotrivit, vezi bine, să cânţi. Dar mie îmi vine să cânt cât mă ţine gura marşul lui Budionnâi: „*Daioş, Varşava / Daioş, Berlin! Dă-mi mâna, Varşovie! Dă-mi mâna, Berlin!*” Nu ştiu dacă asta nu e cumva din pricina puştii pe care o strâng în mâini din toate puterile, sau pentru că i-am văzut pe nepmani. Îmi întorc privirile spre bulevardul Strasnoi. Dispare, departe, înghiţit de întuneric şi zăpadă. Se aude parcă un foşnet. Un gând imposibil îmi răsare în minte: „O fi Anuşka”. M-

am întors. Sub lumina felinarului, foarte aproape de mine, un *bezprizornâi*, unul din copiii fără căpătâi. E înfofolit de sus până jos în zdrenţe. Ochii îi strălucesc pe faţa peste măsură de murdară. Nasul cârn îi e roşu. Să tot aibă doisprezece ani.

— Noroc, nene!

— Noroc!

— Miroase a peşte, nene!

— Se poate!

— N-o fi cumva peşte în camion?

— Da, da. Peşte.

— Stai de mult de pază, nene?

— De mult.

— Miroase bine peştele!

— Se poate...

— Ce-ar fi să-mi dai şi mie un peşte, nene.

— Asta nu se poate.

— Mi-e foame.

— N-ai furgăsit nimic azi?

— Un portofel gol.

— Pe voi ăştia ştiu că vă adună la un loc. Ştiu că vi se dă vestminte şi mâncare. Tu de ce nu te duci?

— Mie-mi place să fiu slobod, nene.

— Din ce loc eşti?

— De pe lângă Volga.

— Şi cum ai ajuns aici?

— Pe jos. Şi cu trenul. În vagonul de dormit.

— Mai degrabă în lada dintre roţile vagonului...

— Cum doreşti matale... Ce-ar fi dacă mi-ai da şi mie un peşte, un peşte mic, mititel?

— Nu se poate.

— Doar nu sunt număraţi! Cine o să bage de seamă că lipseşte un peşte?

— Eu.

— Mi-e foame! Zău, mi-e tare foame!

— Dacă ţi-aş da bani?

— Dă-mi.

I-am dat. I-a strecurat repede printre zdrenţele cu care era îmbrăcat.

— Dă-mi şi un peşte.

— Păi, nu ţi-am dat bani?

— Vezi că e târziu şi la ora asta toate prăvăliile sunt închise. Crezi că banii sunt buni totdeauna? Tare mi-e foame! Un peşte mic, mititel!

— Nu se poate.

— De ce nu se poate, nene?

— Dacă aş împărţi la toată lumea peşte, n-ar mai rămâne în camion nici de sământă.

— Eu sunt toată lumea?

— Nu ?

— Nu. Sunt Fedia – şase degete.

— Cum adică şase degete?

Şi-a întins mâna dreaptă. Lângă degetul mic îi atârna un boţ de carne.

— Ai ţigări, nene?

I-am dat o ţigară.

— N-o aprinzi?

— Nu e bine să fumezi pe burta goală. Dă-mi şi peştele.

I-am dat lui Fedia – şase degete, venit de prin ţinuturile Volgăi, un peşte.

— Ce-ar fi să mai îmi dai unul, nene!

— Eee... Prea vrei multe!

— Nu te supăra, ia-l pe ăsta şi dă-mi unul mai măricel.

L-am luat. I-am dat unul mai măricel. L-a ascuns pe undeva.

— De ce nu mănânci? Parcă ziceai că ţi-e foame!

— Îl mănânc cu Sanka.

— Ăsta cine mai e?

— Prietenul meu de joacă.

— Câţi ani are?

— E mai mic ea mine. Dă-mi un peşte şi pentru el...

— Hai, hai, întinde-o!

— Nu te supăra, plec.

O ponni îndoindu-şi spinarea, vârându-şi mâinile-n sân. Dar se opri dintr-o dată şi se întoarse spre mine:

— N-o să spun la nimeni că dai de pomană peşti. Dacă toţi paznicii ar fi ca tine, s-ar duce pe copcă stăpânirea sovietică... Rămâi cu bine, nene.

Ieşind din curte, se pierdu în întunericul şi zăpada bulevardului Strasnoi.

Când m-am întors în cameră, dormeau toţi. Numai patul lui Si-Ya-U, vecin cu al meu, era gol. Si-Ya-U îşi făcu intrarea tocmai când îmi desfăceam obielele care ţineau loc de ciorapi. Si-Ya-U e singurul student din universitate

care poartă pantaloni cu dungă. Are de asemeni pantofi croiţi după ultima modă, chiar şi papion. Ba şi pălărie de fetru, dar a renunţat s-o mai poarte. Cică o dată ieşise pe stradă cu pălăria de fetru pe cap şi o droaie de copii se luaseră după el, strigânid: „Burjui! Burjui!” Si-Ya-U vorbeşte foarte bine franţuzeşte. Dacă nu mă-nşel a venit la Moscova de-a dreptul de la Paris. Dar nu sunt sigur. Cei cari vin aici, fără paşaport official — cum sunt şi eu de altfel – se feresc să-şi pună întrebări indiscrete.

— La spune-ne, Si-Ya-U, cine-i Anuşka asta?

— Dactilografa directorului.

— Asta o ştiam eu. Dar cine-i sunt părinţii?

— Tatăl a fost inginer. Împuşcat de Colceak. Maică-sa a murit de tifos.

Zgomotul motorului sfredelea întunericul nopţii. Târându-şi picioarele goale, Ahmed se îndreptă spre pat. Se întinse cu faţa-n sus. Rămâi cu bine, Anuşka!...

Când m-am trezit, razele soarelui se strecurau prin crăpăturile uşii, în penumbra dinlăuntrul bordeiului. Ismail închisese uşa la plecare. Am deschis-o. Mi-am sorbit ceaiul dintr-un pahar de sticlă subţire – rămas fără-ndoială tot de la Ziya.

Ahmed a închis uşa şi a aprins lampa. Cu toate astea, zgomotul motorului nu încetă. Oare şi zăngănitul hârleţului s-o fi auzind de afară? Aşeză revolverul pe pat. E nevoie de un drug solid la uşa asta. De ce adică? Dacă o fi să dea peste mine tocmai când sap, la ce mai foloseşte

drugul de fier? Căută ceasul. Opt şi un sfert, începu să sape chiar la mijlocul cabanei. Privi iar la ceas. Nouă şi jumătate. Ei, drăcie! Abia un ceas şi un sfert şi mi s-a tăiat răsuflarea. Bău apă. Îşi aprinse o ţigară. Deschise uşa. În vale, şoseaua era tot atât de pustie, înecată-n praf sub arşiţa neîndurătoare a soarelui.

Ahmed închise iar uşa. Din când în când zvârlea într-un ungher al bordeiului pământul săpat. Privi ceasul. Douăsprezece fără zece. „Palmele mi s-au umplut de băşici. E o zăpuşeală ca la baia de aburi! Gerul Moscovei e uscat, nu dăunează sănătăţii. Chiar şi negrii îl suportă cu uşurinţă. La balul studenţilor de la Institutul oriental m-am duls cu bocancii mei de soldat, cu moletiere, îmbrăcat cu cămaşa mea rusească din pânză groasă. La drept vorbind, chiar să fi vrut nu m-aş fi putut duce în altă ţinută. În salonul cel mare, dansul era în toi. Şi lume atât de multă, atât de multă lume!... L-am zărit pe Si-Ya-U.

În costumul lui bleumarin croit fără cusur, ai fi zis că venise după căderea măştilor. El nu m-a văzut. Doamne Dumnezeule, sunt leoarcă de sudoare... Ahmed îşi şterse cu braţul gol broboanele de sudoare care-i picau în ochi. Îşi lepădă cămaşa. Se îndreptă de şale, rezemându-se de coada hârâeţului. Ia uite colo! Si-Ya-U dansează. Dansează cu Anuşka! Fata m-a văzut. Mi-a zâmbit. Părul îi e galben ca paiul. Gâtul lung, împlinit. I-am privit picioarele. Groase. Eram bucuros că-i descoperisem ceva nu tocmai frumos."

Ahmed ieşi în pragul uşii. Îşi luase haina-n spinare. „Sunt ud leoarcă, şi răcesc într-o clipă, fir-ar să fie...”

La prânz înfulecă ce găsi: pastramă, pâine şi roşii.

Un autobuz trecu pe şosea, lăsând în urmă un nor gros de praf. Ahmed închise uşa. „Să mă odihnesc un pic.” Se lungi pe pat cu faţa-n jos şi când se trezi din somn, Ismail era lângă el:

— Pari stors de vlagă!...

— Câte ore oi fi dormit?

Uşa bordeiului era deschisă. Afară coborâse o seară limpede.

Ahmed deschise geamantanul.

—Planul e gata? întrebă Ismail.

— Am început fără plan. Dar îl fac eu. Am văzut ceva asemănător la Moscova, la Muzeul Revoluţiei.

— Când s-o întuneca de-a binelea, car pământul afară. În spatele bordeiului e o praporniţă. Rămasă de la Ziya. Ah, era să uit! Adunarea are loc mâine seară.

S-aşezară amândoi pe prag. Ismail cumpărase halva.

— Ai grijă să-mi aduci în fiecare zi un ziar din Istanbul şi unul din Smirna.

„Pământul din cabană l-am cărat cu praporniţa, ţinând-o unul de-o ureche şi altul de cealaltă – aşa cum cărasem cu Anuşka căldarea cu cartofi – până sus, pe colină.”

— Ismail, cred că n-ar fi bine să ieşim mâine împreună de la întrunire. Să nu se ştie totuşi că stau la tine.

În noaptea următoare, s-au întors târziu de la întrunire. Dar nu s-au culcat până nu au cărat sus, pe colină, pământul săpat de Ahmed.

Într-o noapte ploioasă – îmi dădeam seama pentru prima oară ce deosebire este între ploaia de vară din Smirna şi cea din Istanbul – desfăcând ziarele, Ismail zise:

— Ahmed, poliţia te caută. De o săptămână te tot caută. Au şi umflat doi inşi cu mumele de Ahmed Kadri, din Istanbul. Au fost arestaţi şi interogaţi.

— Aici e mâna lui Sűkrű bei...

— Poate... Dar el ţi-ar fi dat semnalmentele. Şi atunci poliţia n-ar mai fi înşfăcat pe orice Ahmed ieşit în cale.

— Poate că cei arestaţi îmi seamănă la înfăţişare. Nu încape îndoială că au cerut de la Istanbul semnalmentele mele. Vorba e cum de-au aflat de venirea mea la Smirna. Cine le-a spus? Şi pe urmă, de ce mă caută cu atâta înverşunare?

— Au început arestările.

— Ce vorbeşti?

„Inima îmi bate tot atât de repede, tot atât de speriată şi de fricoasă ca în seara în care mi se păruse că sunt urmărit. După spusa ziarelor, comuniştii sunt arestaţi la Istanbul şi la Ankara, urmând să fie trimişii în faţa tribunalelor excepţionale, iar cei care n-au fost încă prinşi sunt căutaţi şi urmăriţi pretutindeni. Printre aceştia mă număram şi eu.”

— Cine ştia de venirea ta aici?

— Cei care ştiau n-au fost încă prinşi... Pe oamenii noştri, poliţia de aici...

— Nu-i cunoaşte... S-ar putea să-l ia la refec pe Hűsnű, dacă vor dizolva Asociaţia muncitorilor de la căile ferate...

— Au s-o dizolve, bineînţeles.

Ploaia a stat. În întunericul nopţii umede, calde, duduitul motorului se-aude surd, mai slab.

Se aşezară amândoi pe prag şi-şi potoliră foamea cu măsline, pâine şi halva.

— Ce zici, Ahmed? Ce pedeapsă crezi c-au să capete tovarăşii?

— Cu tribunalele astea excepţionale, nu se ştie niciodată.

— Că doar n-o să-i spânzure, frate dragă!

De-abia după căderea nopţii, când întunericul se-ngroşase, s-au apucat să care pământul în ziua aceea. Groapa săpată – având o suprafaţă cam de un metru pătrat – hotărâră s-o astupe în două zile. Trebuia să facă din scânduri o ladă, pe care s-o umple cu pământ şi s-o aşeze apoi, potrivind-o la gura gropii. Pământul din ladă, făcând una cu pardoseala bordeiului, groapa putea fi deschisă sau închisă de câte ori era nevoie.

Ziua următoare, Ahmed nu mai deschise uşa şi nu se mai aşeză pe prag ca de obicei. Nu se clinti din bordei şi, la lumina lămpii, citi, de dimineaţă până seara, cărţile rămase de la Ziya. Printre ele, o culegere de poezii.

— Ce ţi-a rămas în minte, Ismail, din toate poeziile astea?

— Un singur vers:

Spre care ţărm pluteşte corabia cu-o sută de catarge?

— De ce tocmai versul ăsta?

— Din pricina catargelor.

Asociaţia muncitorilor de la căile ferate din Smirna fu dizolvată. Conducătorii ei, printre care şi Hűsnű, fură anchetaţi şi apoi lăsaţi liberi.

Trecuse o lună. Timp de o lună n-am ieşit măcar o dată din bordei. Întrunirile erau deocamdată suspendate. Am citit din scoarţă-o scoarţă toate cărţile rămase de la Ziya. Din ziare citeam până şi anunţurile. Am încercat să desenez corabia cu o sută de catarge. N-a ieşit nimic.

Ismail aşeză tacticos pe masă tot ce adusese de mâncare, după care se întoarse spre Ahmed.

— Tovarăşii au scos la Brusa[1] un ziar, *Yoldaş*[2].

— Cum asta?

— Puţin înainte de-a începe arestările. Abia azi am aflat.

— Şi?

— Suspendat...

Înainte de a pleca la Smirna, tovarăşii lui din Istanbul îi spuseseră lui Ahmed: „Ascultă: pregăteşti locul pentru

[1] Oraş situat în apropiere de Istanbul.

[2] Tovarăşul.

tipografia clandestină. Atât şi nimic mai mult. Ce-o mai fi, îţi comunicăm noi.” Ahmed înţelegea acum vorbele lor.

Voiau să folosească până la capăt mijloacele legale, să fie depozitate undeva hârtia, literele, cerneala, presa şi alte lucruri necesare tipografiei clandestine. Şi acum? Nimic altceva decât o groapă netrebnică şi atâta tot. „Pe ce s-au bizuit oare tovarăşii noştri? Pe constituţie? Dar când a respectat burghezia noastră litera constituţiei? Când a izbucnit revolta kurzilor, numai noi am scris că nu e vorba aici de o simplă răscoală haiducească. Am spus şi am tot spus că trebuie să fie împărţite fără întârziere ţăranilor kurzi pământurile beilor. Şi că dacă englezii sau partizanii califului sunt amestecaţi în afacerea asta, e singurul mijloc de a înlătura cu desăvârşire influenţa lor. Am spus atunci: între poporul turc şi cel kurd să nu se facă vărsare de sânge. Am scris-o, am spus-o şi am tot spus-o. Da, şi la ce-a slujit până la urmă?"

— Nemernicii ăştia şi-au pus în gând să ne cureţe pe toţi, frate! glăsui Ismail ca şi cum ar fi auzit gândurile lui Ahmed.

— Dar tu ce credeai? Jupânii noştri şi-au pierdut de mult caracterul revoluţionar... Trebuie să înţelegem o dată, pentru numele lui Dumnezeu!...

Zece ani mai târziu, adică în 1935, spre a dovedi pe viu cât erau de adevărate spusele lui Ahmed, Ziya ar fi putut să-i ofere lui Ismail următoarea istorioară. „Ismail, i-ar fi spus Ziya, ştii cu cine m-am întâlnit ieri? Cu un deputat care a fost judecător la tribunalul excepţional din Ankara în 1925. L-am întrebat aşadar pe acest individ:

— Spune-mi: ce-aveaţi de împărţit cu noi, acum vreo zece ani?

El mi-a aruncat o privire şireată:

— Scumpe domn, mi-a spus el, pentru toate nenorocirile care s-au întâmplat, vinovaţi n-aţi fost decât dumneavoastră. Eu, de pildă, am două moşii. Dacă am fi împărţit ţăranilor kurzi moşiile beilor kurzi, fii sigur că şi mujicii noştri ne-ar fi cerut în scurt timp să facem acelaşi lucru. S-ar fi creat un precedent, dragul meu, un precedent periculos..."

Sprijinindu-se de masă, Ahmed se ridică în picioare:

— Mă întorc la Istanbul, Ismail!

— Ce? ţi-ai pierdut minţile?

— Vreau să încep să fac rost de hârtie, de tipar şi de celelalte. Şi pe urmă, trebuie să reiau legăturile.

— Tovarăşii au părăsit Istambulul. Cred că nu mai e nimeni acolo. Ştii oare ce-nseamnă să iei acum trenul sau vaporul? Controlul s-a-nteţit.

Şi de data aceasta întrunirea avu loc în casa lui Hűsnű. Şi pentru că Ahmed nu mai avea deplină încredere în adresele din Istanbul, hotărâră ca deocamdată să nu plece nimeni.

„Ziua nu mai aprind lampa. Stau şi privesc jocul firicelelor de praf în fâşiile de lumină strecurate prin crăpăturile uşii, dansul lor plin de graţie, asemeni unui balet, neobosita lor agitaţie. O întreb pe Anuşka: *Spre care ţărm pluteşte corabia cu-o sută de catarge*? Noaptea îl pun pe Ismail să-mi pozeze şi-ncerc să-i fac portretul. Până-acum

i-am făcut două. I-a plăcut tocmai portretul în care nu semăna de loc...

Au trecut trei săptămâni.

Aş vrea să deschid uşa, să ies la soare, să mă-ntind pe spate, doar zece minute, acolo sus, pe colină, unde cărasem pământul scos din groapă!... Am început să socotesc cât mai este până la întoarcerea lui Ismail, mai întâi din oră-n oră, pe urmă din douăzeci în douăzeci de minute, din zece-n zece minute. Aş putea spune că mi-am epuizat toate amintirile. Sunt oameni care stau ani de zile la închisoare, în carceră la secret. Da, dar ei ştiu de la început că n-au cum să deschidă uşa şi să iasă afară. În timp ce eu, eu pot deschide uşa chiar în clipa asta, şi pot ieşi afară. Îndur supliciul groaznic de-a nu putea deschide uşa pe care ştiu că pot oricând să o deschid."

A mai trecut o săptămână.

De-un ceas aproape, cu ochiul lipit de crăpătura uşii, Ahmed cercetează împrejurimile. Inima îi bate să-i rupă pieptul. „Ştiu că nu se cade să fac ce vreau să fac. Ştiu că am să deschid uşa. E o prostie ce fac acum, ştiu foarte bine. Încetişor, am deschis uşa. Coborând de cealaltă parte a colinei, abia m-am stăpânit să n-alunec. Îmi dasem jos mustăţile. Îmbrăcasem salopeta lui Ismail. Ba şi obrazul mi-l înnegrisem un pic. Aşa dichisit, mi-nchipuiam că pot fi luat drept fierar.

Vreun sfert de ceas am mers pe şosea. M-am dat deoparte ca să treacă autobuzul care venea din faţă şi mergea spre oraş. Am luat-o la dreapta şi-am dat de o

terasă înaltă cu temelie de piatră. Pe terasă – un platan şi doi oameni. Şi tot pe terasă, sub un şopron, agăţate-n şiraguri, păpuşi de tutun. La poalele terasei, era un izvor. Mi-am rezemat piciorul de marginea jgheabului şi mi-am muiat buzele în şuvoiul de apă. Mi-am potolit setea sorbind cu nesaţ. Apa mi se prelingea pe piept, pe braţul drept. M-am îndreptat de mijloc, şi-n vreme ce îmi ştergeam gura cu dosul palmei, mi s-a părut că cineva m-a lovit cu o rangă de fier în fluierul piciorului stâng. M-am întors. Un câine galben! Rânjeşte, arătându-şi colţii. Sau poate nu, cu toate că mai târziu, gândindu-mă bine, mi-am dat seama că totuşi rânjea. Rânjeşte şi îi curg balele. Sau poate că nu-i curg balele; mai târziu, gândindu-mă bine, mi-am dat seama că-i curgeau balele. Câinele galben se depărtă fără zgomot, cu coada-ntre picioare, fără să mârâie măcar, ca şi cum uitătura mea l-ar fi speriat. Mi-am pipăit piciorul şi mi-am privit degetele: sânge! Cei aflaţi pe terasă văzuseră şi ei ce mi s-a întâmplat. «Nu lua în seamă, flăcăule, îmi strigară ei. Presară peste rană puţin praf de tutun şi gata... Ce i-o fi venit, că de obicei nu se dă la oameni?» Am presărat pe rană tutunul din tabacherea pe oare mi-au întins-o şi m-am legat strâns cu batista."

Seara, Isimail nu băgă de seamă decât mai târziu că Ahmed îşi răsese mustăţile. Ahmed taie cu o forfecuţă de unghii fitilul lămpii, căznindu-se să potrivească flacăra, şi pe faţa lui îngândurată, joacă lumina slabă a lămpii.

— De ce ți-ai ras mustaţa, frate dragă?

— Nu-i aşa că mă schimbă?

— La început nici nu mi-am dat seama că ţi-ai ras mustaţa. Dacă stau să te privesc mai bine, se vede într-adevăr o schimbare. Să ştii însă că nu te prinde de loc fără mustăţi.

— Mi s-a lungit nasul încă pe-atâta, nu-i aşa?

Despre păţania lui din ziua aceea, Ahmed nu suflă o vorbă. „Era o neghiobie că-i ascundeam lui Ismail pozna pe care-o făcusem. Şi totuşi nu i-am spus nimic."

Au mai trecut patru zile.

Muşcând cu poftă dintr-o roşie mare, Ahmed citeşte ziarul din Smirna.

Ismail schimbă ziarele întinse pe rafturile dulapului de sârmă.

— Ismail!

— Ce e?

— În ziare scrie că prin părţile astea hoinăresc câini turbaţi.

— Aşa e. Au şi muşcat câţiva copii. Alaltăieri l-au muşcat pe portarul de la fabrica noastră.

— Şi ce-o să fie cu ei, Ismail?

— Cum ce-o să fie? Cei muşcaţi sunt expediaţi la Istanbul. La Istanbul e singurul institut antirabic din ţară.

— Şi până-acum a turbat cineva?

— Vezi bine!

— Stăpânii câinilor vor fi pedepsiţi, desigur.

— Cine-o să spună că e stăpânul unui câine turbat, frate dragă?

— Fir-ar să fie... Şi zi, mâine seară ne întrunim, Ismail.

I-am povestit totul.

— Şi uite aşa, Ismail...

— Da, uite-aşa... repetă Ismail. Şi continuă:

— Câinele pe care l-ai văzut pe terasă e al tutungiilor. De câte ori am băut cafea cu Ziya sub platanul acela! Mâine mă duc şi eu să-i văd. Fără îndoială, câinele mai e acolo. Dacă ar fi turbat, ar fi muşcat el pe cineva înaintea ta. Şi apoi, tutungii l-ar fi omorât de mult.

— De ce să fi muşcat pe altcineva înaintea mea? De ce să nu fi făcut safteaua cu mine?

— Se prea poate, de ce nu? Dar cine te pune să te gândeşti numai la rău, măi băiete?

Întrunirea avu loc în casa lui Hűsnű. O casă cu temelie de piatră, cu un singur cat, cu două camere construite din scânduri, care nici măcar vopsite nu erau. Ferestre cu obloane. Toată lumea se descalţă jos, la intrare, la lumina slabă a lămpilor de noapte şi urcă apoi sus, în camera din stânga. „Mă uimeşte curăţenia laviţelor acoperite cu pânză fină, albă ca zăpada. Duşumeaua frecată şi spălată, galbenă ca răşina, e încă umedă. Miroase a săpun – parcă-ar fi săpun de Andrianopol – a lavandă, a scândurâ udă de brad. Din camera de alături, se auzea plânsul fetiţei lui Hűsnű de numai şase luni. Hűsnű deschise şedinţa. Am arătat ce s-a petrecut."

Ismail luă cuvântul:

— Am fost la tutungii. După spusele lor, câinele a fost călcat de autobuz.

Hűsnű, nebărbierit ca de obicei, într-o cămaşă foarte curată, ca de obicei, întrebă:

— Când l-a călcat autobuzul?

— Azi dimineaţă.

— De unde putem şti că l-a călcat într-adevăr autobuzul? Poate oamenilor le e teamă de amendă şi de alte belele. Poate că mint ca să scape!...

— Aşadar, după tine, câinele a fost turbat?

Hűsnű, ocolind privirea lui Ahmed, se întoarse spre Ismail:

— Tot ce se poate... Când ai vorbit cu ei, le-ai spus oare că l-a muşcat pe Ahmed?

— Ce, sunt nebun, frate?

Ca de obicei, femeia tânără, cu maramă albă pe cap, le-a adus cafele. Sânii ei împliniţi, şi acum plini cu lapte, abia încăpeau în bluza largă cu care era îmbrăcată. Femeia asta îţi inspira respect, un foarte mare respect.

Ahmed, sorbindu-şi cafeaua cu zgomot, deschise vorba, ca şi cum cele discutate n-ar fi avut nicio legătură cu el:

— Deci câinele a murit de turbare. Stăpânii lui au născocit că a fost călcat de autobuz, de frică să nu fie amendaţi. Se poate... Se poate să fie aşa cum spune Hűsnű ... Dar s-ar putea să nu fi fost turbat şi totuşi să-l fi călcat autobuzul. M-a muşcat, poate, doar pentru că era câine, nu pentru că era turbat. Tot ce se poate. Nu-i aşa, Ismail?

— Cum de nu... Iată, abia acum mi-aduc aminte: o dată a încercat să-l muşte pe Ziya de mână.

— Cum asta? întrebă Hűsnű.

— Ziya îi adusese un os, şi, ba i-l arunca, ba i-l lua, întărâtându-l.

Ahmed ascultă cu răbdare şi zise:

— Eu nu l-am întărâtat. M-a muşcat, poate, făcându-şi de cap ca orice câine. Dacă aşa stau lucrurile, sunt gata să primesc un avertisment serios pentru faptul că n-am fost disciplinat şi am părăsit bordeiul. Şi cu asta să punem punct.

„Am tras aer adânc în piept. Bătăile inimii se-nteţeau şi, cu ele o dată, mâhnirea. Şi dacă s-a prăpădit de turbare? înseamnă că era turbat când m-a muşcat. Dacă-i aşa, înseamnă că şi eu o să turbez. Mi-a venit să râd. E ceva comic în vorba asta: «o să turbez», fir-ar să fie! Şi ca să nu turbez, va trebui să mă duc la Istanbul, la institutul antirabic... Medicul primar de acolo mă cunoaşte...”

Hűsnű luă cuvântul:

— Hotărâsem să nu pleci la Istanbul. Dar cele petrecute dau peste cap hotărârea noastră. S-ar putea să ajungi la Istanbul scăpând de supravegherea poliţiei. Pe urmă, deoarece medicul îţi este prieten, s-ar putea să nu te denunţe...

Femeia cu marama albă intră în cameră, strânse ceştile de cafea şi ieşi.

— Pe scurt, iată cum cred că stau lucrurile, am spus eu. E clar pentru toată lumea, dar nu strică să mai repet o dată. E mai bine. Există trei ipoteze. Prima: câinele era turbat. Dacă plec la Istanbul să-mi fac injecţiile, ori sunt arestat, ori doctorul dă de ştire poliţiei. Ar fi primejdios

pentru el să îngrijească un om urmărit de tribunalul excepţional. Eu, însă, n-am să mai turbez, pentru că, oricum, mă vor sili să urmez tratamentul. Voi fi trimis, sănătos tun, în faţa tribunalului excepţional. Asta e prima ipoteză. A doua: câinele era turbat. Scap de supravegherea poliţiei şi ajung la Istanbul. Doctorul e un om de treabă, mă tratează, scap de turbare, sunt salvat. Să trecem acum la cea de-a treia ipoteză: câinele nu era turbat. Mă arestează, fie în drum spre Istanbul, fie că medicul de acolo telefonează poliţiei. Cad prosteşte pe mâna tribunalului excepţional. Mai bine zis, mă predau de bunăvoie ca un neghiob. Dar stai. Mai există o ipoteză: Câinele era turbat. Nu plec la Istanbul pentru tratament. Mă-mbolnăvesc aici de turbare. În acest caz trebuie sau nu să plec la Istanbul?

N-au izbutit să ia nicio hotărâre. La urma urmei au zis cu toţii:

— Treaba ta.

Ca de obicei, Ahmed a ieşit primul. Şi, ca de obicei, Ismail l-a ajuns din urmă, acolo unde începe să se audă duduitul motorului. Până la bordei n-au scos un cuvânt.

După ce a aprins lampa, în timp ce se dezbrăca, Ahmed zise:

— Nu plec la Istanbul.

Ismail nu-i răspunse. Se băgă în pat. Ahmed apucă pantalonii aruncaţi pe un scaun. A scos revolverul din buzunarul din spate şi l-a pus peste hainele lui Ismail, aruncate pe un alt scaun.

— Revolverul ăsta ţi-l dau ţie, Ismail.

— De ce?

— Pentru că cincizeci la sută s-ar putea să mămbolnăvesc de turbare.

— Ce-ar fi să-ncerci să pleci la Istanbul?!

— Nu! Câinele nu se ştie dacă era sau nu turbat. Cincizeci la sută da, cincizeci la sută nu. Chiar doctorul mă denunţă sută-n sută. Apoi mai există şi primejdia de-a fi arestat pe drum. Nu. Nu plec la Istanbul. Dacă turbez, mă împuşti... mă bagi în groapa asta... mă acoperi bine cu pământ... ca să nu răzbească afară duhoarea hoitului... Toate astea – „mă împuşti”, „mă bagi în groapă”, „mă acoperi cu pământ”, „să nu răzbească duhoarea” – le spuneam ca şi cum ar fi trebuit să-i intre bine-n cap lui Ismail. De altfel, nimeni nu ştie de existenţa mea aici. Zâmbesc... Ca să nu se-ntâmple vreun bucluc am să las scris pe hârtie că mi-am pus capăt zilelor pentru că n-am avut noroc în dragoste. Ei, drăcie! Pentru prima dată îmi trece prin cap o asemenea tâmpenie! Şi uite aşa, Ismail...

— Zău că eşti nebun...

— De ce sunt nebun? Dar dacă m-apucă furiile şi mă reped să te muşc? Atunci ce-o să fie, zi?

Ismail tăcu.

— Ştii să mâinuieşti revolverul, Ismail?

— Ştiu.

— Ţinteşti bine?

— Destul de bine.

Am ocolit încăperea de câteva ori, m-am oprit în faţa dulapului de sârmă, l-am deschis, l-am închis.

— Ei, hai, culcă-te odată!

— Mâine fă-mi rost de o carte de medicină.

— La ce-ţi trebuie?

— Să studiem împreună simptomele turbării. După cât ştiu, nu turbezi într-o zi, fireşte... boala asta afurisită dă tot soiul de crize... înainte de a începe să muşti cu bale la gură, să urli...

— Să urli! De unde-ai mai scos-o şi p-asta, frate-miu?

— Am văzut o piesă la Istanbul... Juca Muhsin... „Paznicii farului” sau aşa ceva. Într-um far, pe furtună, într-o noapte, într-o noapte când nu mai exista nicio legătură cu ţărmul, unul dintre paznici – fiul, mi se pare – e apucat de furiile turbării şi se aruncă asupra tatălui său... Urla, în piesa asta...

— Bine. Culcă-te şi stinge lampa...

— Să nu uiţi de carte...

— În regulă... Dacă-oi găsi.

— Binenţeles...

În seara aceea motorul parcă duduia în bordei.

— Ismail...

— Ce e?

— Dormi?

— Nu pot s-adorm.

Prin crăpăturile uşii, în întunericul din bordei se strecurau razele lunii.

— La ce te gândeşti, Ismail?

— La nimic... (Cu toate astea, nu încape vorbă că se gândea la ceva... Dar Ahmed ar fi vrut ca întreaga lume, şi mai ales Ismail, să nu se gândească decât la el, la impasul prin care trecea. Avea şi dreptate băiatul... Însă Ismail, Ismail se gândea la maică-sa...)

Linia a VI-a

Ahmed aruncă, neglijent, pe pat, cartea pe care i-o dăduse Ismail. Au mâncat în tăcere. În timp ce-şi fumau ţigările, Ahmed întrebă:

— Te-ai uitat prin carte, Ismail?

— M-am uitat.

— Şi e adevărat că omul urlă ca şi câinele?

— E adevărat.

— Altacva ce mai scrie?

— Citeşte şi ai să vezi.

— Durează patruzeci de zile, nu-i aşa?

— Aşa-i. Patruzeci, patruzeci şi una de zile.

Ahmed aşeză cartea peste haine, fără s-o deschidă. Suflă în lampă. O bucată de vreme tăcură amândoi. Apoi Ismail întrebă:

— Pentru cine joci comedia asta, frate?... Aprinde lampa şi citeşte...

Am aprins lampa. Am citit. Nu scria altceva decât ceea ce auzisem şi eu de ici-de colo. Întâi dureri de cap, dureri de încheieturi, moleşeală, apatie, apoi frică fără niciun

motiv, frică de apă, de foc, pe urmă bale la gură, o poftă nebună de a muşca, de a se repezi la altul şi, în sfârşit, urletele. După patruzeci, patruzeci şi una de zile, paralizia.

M-am sculat. Am luat o cretă din cutia unde ţineam creioanele. Am tras pe scândura uşii şase linii. Şase linii albe.

— Ce faci acolo, Ahmed?

— Astăzi e a şasea zi, Ismail.

— Zău că te-ai ţicnit, frate-miu.

Ismail îşi aprinde o ţigară. Îi întinse şi lui Ahmed una. Îl cam speria băiatul ăsta. De turbat, n-o să turbeze, e sigur, dar în astea patruzeci de zile o să-i iasă sufletul.

Ismail stinse lampa... În întunericul din încăpere, Ahmed desluşea limpede cele şase linii.

Liniile pe care le trăsese pe uşa cabanei, Anuşka le va observa abia a şaptea zi.

— Ce sunt liniile astea, Ahmed?

— Au trecut şapte zile de când suntem aici, Anuşka. Mai avem treisprezece...

— Şi pe urmă?

— Pe urmă, ştii prea bine... ţi se sfârşeşte concediul, mie vacanţa şi ne-ntoarcem la Moscova.

— Măi Ahmed!

— Ce e?

— Ai ţipat noaptea asta în somn de parcă te sugruma cineva... Se vede c-ai visat urât.

— Oricum, nu e încă vorba de turbare... N-au început nici durerile de cap. Asta mi se întâmplă o dată, de două ori pe an. Dacă mai ţip şi altă dată, atinge-mă cu mâna, şi gata. Vreau să mă trezesc şi nu pot, fir-ar să fie. Câteodată, deşi ştiu unde sunt, mi se pare că mă aflu cu totul în altă parte. Dacă nu mă trezesc numaidecât, am senzaţia că am să mor. Odată, Anuşka... În sfârşit, după cum ţi-am spus, nu te speria, atinge-mă cu mâna şi gata...

Ismail nu luase cu el revolverul dimineaţa la plecare.

— Mâine să iei revolverul, Ismail!...

Ismail nu răspunse. Dormea.

Oraşul Baku seamănă cu o tablă de şah. Chiar dacă plouă patruzeci de zile şi patruzeci de nopţi, în şir, cum se înseninează, străzile oraşului, acoperite cu lespezi late, se usucă numaidecât.

„Stau la o masă, la Batum, la hotelul «Franţa»... Toate speciile de pomi, de flori, de ierburi care cresc la tropice, pe toate le poţi vedea, le poţi pipăi şi le poţi mirosi aici la Baku, în grădina botanică de la Yeşil-burun. În 1922, pe la mijlocul verii, pe plaja din Batum, bărbaţi şi femei, fără nimic pe dânşii stăteau tolăniţi, laolaltă, goi-goluţi, unii pe spate, alţii pe burtă. Eu picasem pe plaja asta de-a dreptul din Anatolia, unde n-avusesem prilejul să văd decât mâinile şi picioarele goale ale femeilor, şi ochii lor... Câteodată, şi asta doar în prăvălii... doar în piaţă, zărind prin crăpătura vălului doi ochi aţintiţi asupră-mi, mi se părea că văd trupul gol al femeii din creştet până-n tălpi, ba şi mai rău... Cum se-ntâmplă mai totdeauna, ne

obişnuim repede cu nuditatea completă, o dată ce imaginaţiei nu-i rămâne nimic de făcut... În scurtă vreme nici n-am mai băgat de seamă goliciunea femeilor tolănite pe nisipul plajei din Batum.

Stau la o masă în camera mea de la hotelul «Franţa». Pe stradă, trece cavaleria roşie. Obosiţi, flămânzi, dar a lor e lumea... În seara asta e miting, am să mă duc şi eu. Pe lespezile late de pe străzile Batumului, răsună necontenit zgomotul galanţilor cu tălpi de lemn... tic-tic-tac-tac...

Stau la hotelul «Franţa», în faţa mesei... Şi mi-e o foame, o foame!... Raţia mea zilnică e un sfert de funt de pâine neagră, două farfurii cu ciorbă făcută din mălai şi două pahare de ceai cu zaharină. Înăuntru înoată capete de peşte. Nu în ceai, în ciorbă... Mi-am vândut de mult pantofii eleganţi. Mi i-a cumpărat un flăcău de la ţară. Se-nsura. Pantofii mei eleganţi i-a cumpărat ca să-i dăruiască miresii. Şi cu cât bănet: milioane de ruble! Pe vaporul turc care mă aducea de la Trebizoinda la Batum, i-am întrebat pe ofiţeri, pe mateloţi: «Mai circulă bani la Batum? Acolo e comunism şi, după câte ştiu, banii ar fi trebuit desfiinţaţi». «La menşevici banii mai merg, mi-au spus ei – dar la bolşevici nu. Comunismul nu ştim ce-o fi... dar de vreme ce Batum se află acum în mâna bolşevicilor...» Aveam la mine cincizeci de lire. Le-am împărţit echipajului de pe vapor. Am oprit o singură liră ca amintire, ca amintire istorică... Vaporul cu care venisem s-a înapoiat la Trebizonda, încărcat cu arme şi muniţii. Mai târziu, am aflat că unii dintre ofiţeri, unii mateloţi din echipaj, fără-

ndoială cei care-mi spuseseră că nu ştiu ce-o fi comunismul, se îndeletniceau cu contrabanda de giuvaericale.

Stau în faţa unei mese, la hotelul «Franţa», din Batum. O masă ovală cu picioarele aurite, dar nu numai picioarele, întreaga masă are fel de fel de încrustături, de adânciturі, de ieşituri. O masă rococo... Şi în odaia de musafiri a vilei de la Scutari este tot aşa o masă rococo... Ro-co-co...

Călătoria de la ţărmul Mării Negre până la Ankara, şi de aici la Bolu, călătoria asta făcută pe jos treizeci şi cinci de zile, sau mai degrabă treizeci şi cinci de ani, şi târgul unde am fost învăţător timp de opt luni, Anatolia, într-un cuvânt, tot ce-a descoperit acest urmaş de paşă din Istambul, sau mai exaat acest nepot de paşă aşezat acum la o masă rococo, în Batum, la hotelul «Franţa», la masa rococo asemeni cu o bucată de stambă murdară, ruptă, pătată de sânge...

Mă uit la ea şi-mi vine să plâng. Mă uit şi mi se urcă sângele-n cap de mânie... Mă uit şi mi-e ruşine gândindu-mă la vila din Scutari. Şi-mi spun: «Hotărăşte-te o dată, băiete, hai, hotărăşte-te!...» M-am hotărât. Mai degrabă mor decât să dau înapoi. O clipă, băiatule, nu te grăbi. Să dăm cărţile pe faţă, aici, la masa asta, alături de Anatolia. Ce anume vrei să dai şi ce poţi să dai? Tot, absolut tot... Şi libertatea? Da. Câţi ani ai putea sta în închisoare pentru idealul acesta? Dacă trebuie, toată viaţa... Bine, dar ţie îţi plac femeile, îţi place să mănânci şi să bei bine, să ai haine

frumoase. Mori de dorinţă să străbaţi Europa, Asia, America, Africa. Dacă laşi Anatolia pe masa rococo din Batum şi pleci din Tiflis, la Kars şi de aici la Ankara, în cel mult cinci-şase ani ajungi deputat, ministru, şi atunci ţine-te femei, huzur, artă, lumea-ntreagă... Nu! Dacă trebuie, sunt în stare să-mi petrec toată viaţa în închisoare... Bine, dar dacă intri în rândurile comuniştilor, poţi fi oricând spânzurat sau ucis. Te-ai gândit la asta, la Batum? Da. M-am întrebat: «Ţi-e frică de moarte?» Şi mi-am răspuns: «Nu!» Dintr-o dată? Fără să stau pe gânduri? Nu. La început am înţeles că mi-e frica, dar pe urmă mi-am dat seama că mă-nşel. Pe urmă m-am întrebat dacă m-aş resemna să rămân schilod, şchiop, surd pentru cauză. Să fiu tuberculos, să rămân orb... Orb? Să rămân orb? Stai puţin! Nu mi-a trecut nicio clipă prin cap că aş putea să rămân orb? M-am ridicat. Am închis ochii şi am strâns pleoapele. Cu ochii închişi, m-am plimbat prin cameră, prin întuneric, pipăind lucrurile întâlnite în cale... De două ori m-am împiedicat şi am căzut, dar n-am deschis ochii. Apoi m-am oprit în faţa mesei. Am deschis ochii... Da. Pot să-ndur şi încercarea asta, pot să fiu şi orb... E puţin copilăresc, e puţin comic chiar... Dar ăsta-i adevărul... Da, mi-am zis, pot să fiu şi orb. Am ajuns aici numai datorită cărţilor, nici propagandei şi nici situaţiei mele sociale... Am ajuns aici datorită Anatoliei... Anatolia, pe care de pe ţărmul acesta îndepărtat, o zăresc ca prin ceaţă. Inima m-a adus aici, unde mă aflu...

Asta-i tot..."

Linia a VII-a

Când în zorii zilei, Ismail se trezi din somn, Ahmed era demult sculat. Se prefăcea că doarme şi-l urmărea pe Ismail printre gene. Ismail se îmbrăcă. Luă în mână revolverul, îl răsuci pe-o parte şi pe alta, şi-l băgă în buzunar. Scoase din dulapul de sârmă ghiudem, pâine şi mâncă de-a-npicioarele. Apoi deschise uşa încetişor şi o închise tot atât de încet după el. Ahmed îl urmărea printre gene... Deodată i se păru că lipseşte ceva înăuntrul bordeiului, şi dincolo de cabană, afară, pe şosea, pe terasa de piatră cu platan, pe laviţele din casa lui Hűsnű, în curtea lui Sűkrű bei, pe maidanele incendiate, în oraşul Smirna, pe strada Tverskoi din Moscova, în bordeiul Anuşkăi, pe mare, în lumea întreagă. Ceva dispăruse. De când? Când se-ntâmplase asta? În timp ce dormea? Bine, dar de trei ore era treaz! Totuşi absenţa de acum o simţea, în clipa asta, aşa deodată. Poate pentru că tocmai în clipa asta zgomotul motorului s-a oprit, s-a-ntrerupt. Ahmed ciuli urechile. Nu ca s-asculte mişcarea sau zgomotul motorului, oi marea linişte din jur. Si-Ya-U intră în cameră călcând, ca de obicei, în vârful picioarelor. Niciodată mu se-ntorsese aşa de târziu... în zori. Dincolo de geamurile duble, zugrăvite ou flori de gheaţă, ninge. „Ştiu de unde vine Si-Ya-U. S-a aşezat pe masă. Masa să tot aibă doi metri şi ceva în lungime şi optzeci-nouăzeci de centimetri în lăţime. De ce nu un metru? Ar trebui s-o măsor! O fi

mai lungă ca groapa? Ei fir-ar să fie, cum adică? Mi-am săpat mormântul cu mâna mea? *Săpaţi-mi groapa la margine de drum*, cum zice cântecul. La vila din Scutari doica mi-l îngâna şi eu plângeam.”

Ismail a luat revolverul. Si-Ya-U s-a sculat, a scos din sertarul scrinului o bucată de fildeş şi trusa cu instrumente. Ciopleşte şi lustruieşte fildeşul. A rămas cu şapca pe cap. „Ne-am mutat în camera asta acum două luni, eu şi el, eu ca preşedinte al studenţilor turci de la Institutul de arte plastice, Si-Ya-U în calitate de preşedinte al studenţilor chinezi. Si-Ya-U obişnuia să-mi arate bucăţile de fildeş pe care le lucra: tinere chinezoaice de douăzeci de centimetri înălţime, liane prelungi şi subţiri îmcolăcindu-se-n spirale, una mai fină şi mai frumoasă ca alta, melancolice şi asemănătoare; chinezi bătrâni, pleşuvi şi spâni, stând jos turceşte, cu burţile umflate şi fleşcăite, revărsate peste genunchi. Dar de o lună-ncoace parcă i-ar fi frică să-mi mai arate bucăţile de fildeş la care lucrează. Eu mă prefac că nu bag de seamă. Ştiu bine ce chip sculptează el în fildeş. Deşteptătorul sună strident. Si-Ya-U vâră în buzunar tot ce ţine în mână. Când şi-a scos şapca?... Pesemne că iar m-a furat somnul. Deşteptătorul sună ca şi când n-ar mai avea de gând să se oprească. Până azi n-am mai auzit niciodată sunând deşteptătorul lui Ismail. Îl ţinea sub pernă."

— De-abia ai venit, Si-Ya-U, nu-i aşa?

— De ce mă întrebi?

— Văd că patul tău e nedesfăcut.

Nu mi-a răspuns, dar se vedea cât de colo că era supărat pentru că nu voisem să înţeleg că n-avea poftă să-mi comunice ora la care se-ntorsese, ba, mai rău încă, pentru că o ştiam şi pe deasupra îi mai puneam întrebări.

— Ai fost tot cu Anuşka?

M-a privit ca şi cum aş fi săvârşit o fărădelege.

— Ştiu că o iubeşti, i-am spus eu.

N-a scos o vorbă, continuând să mă fixeze.

— Unui tovarăş nu poţi să-i ascunzi asemenea lucruri... Şi Anuşka? Te iubeşte, nu?

(„Mi-e ruşine de mine, dar gândul că fusese cu Anuşka până dimineaţa — nu că s-ar fi sărutat, nu! ştiu, i-am văzut eu ochii mei, cum se plimbau pe malul râului Moscova fără măcar să se prindă de mână – totuşi gândul că fusese în tovărăşia Anuşkăi până dimineaţa mă scoate din sărite... şi abia acum înţeleg.")

— Şi Anuşksa? Te iubeşte, nu-i aşa?...

— Nu.

Nu mai ninge. Câţiva oameni s-au aşezat, ici-colo, pe băncile de pe bulevardul Tverskoi. Urc spre piaţa Strasnoi. Trec săniile. Câinele ăsta e un câine lup. Nu-i galben, e negru. Câinii lupi nu-s galbeni. Lângă el, o fetiţă. Câinele turbat muşcă pe furiş. Se apropie de tine, pe furiş, fără zgomot, şi deodată îţi vâră colţii în fluierul piciorului stâng.

Ismail n-a închis bine uşa la plecare. Lumina zorilor pătrunde prim crăpătură.

„Pregătesc un studiu în legătură cu influenţa Marii Revoluţii din Octombrie asupra picturii în general şi a celei ruse, în special. Mă aflu la biblioteca universităţii. Liniştea adâncă mi-aminteşte liniştea zilelor de toamnă în casa şi grădina din Scutari, grădina casei de pe ţărmul mării. Am în faţă cărţi şi reviste în legătură cu subiectul la care lucrez. În seara asta nici nu le-am atins. N-am poftă de lucru. M-am plictisit, azi dimineaţă, până şi de cursul de economie politică, care-mi place atât de mult. Mai sunt doi inşi în bibliotecă, în afară de mine. Unul dintre ei e rus. Tânăr. Şi-a pierdut amândouă mâinile în războiul civil. Întoarce filele cărţii cu o nuieluşă pe care-o ţine între dinţi. Pe celălalt nu-l cunosc, dar după îmbrăcăminte şi înfăţişare, trebuie să fie mongol. La masa liberă din stânga, văd colecţia ziarului Pravda. Iau la întâmplare o mapă. Anul 1922. Prima pagină e plină de titluri mari. Îndemnuri de Anul nou: «Tovarăşi, nu uitaţi! Dacă muncitorii şi ţăranii nu vor da dovadă de abnegaţie în anul ce vine, noi morminte vor creşte de-a lungul Volgăi. Cu prilejul noului an ne urăm tuturor: să biruim foametea, să restabilim industria, să asigurăm o recoltă bogată şi să luptăm pentru izbânda revoluţiei proletare în lumea întreagă!» Citesc mai departe: «Egiptul luptă pentru eliberarea naţională. Guvernul cehoslovac a trimis înfometaţilor din Rusia treisprezece milioane de coroane.» Întorc paginile. «3 ianuarie: Greva generală a muncitorilor feroviari din Germania. Greva muncitorilor tipografi din China. Muncitorii mineri din Anglia se pregătesc pentru

grevă. 10 ianuarie: La Baku producţia de petrol a sporit. Lupte de stradă în Irlanda.» Titluri din 14 ianuarie: «Când primeşti salariul, adu-ţi aminte de cei înfometaţi!... Când îţi hrăneşti copiii, nu uita copiii de pe Volga, ai căror părinţi au murit de foame!»... Caut ştiri în legătură cu Turcia. Iată! «7 februarie: Declaraţia tovarăşului Frunze după întoarcerea de la Ankara. A fost semnat un acord între Turcia şi Ucraina. Adunarea naţională din Turcia e pentru prietenia cu Rusia sovietică... 10 februarie: Din nou cuvintele tovarăşului Frunze: «Înainte vreme, în timpul ţarismului, spaima de imperialismul de la miazănoapte, frica de Moscova a influenţat profund masele largi ale poporului turc. Spaima aceasta a constituit o trăsătură caracteristică a sufletului turc... În prezent situaţia e alta. Poporul turc nutreşte sentimente de adevărată prietenie faţă de Rusia, de Ucraina şi faţă de celelalte republici sovietice...» În martie, am mai găsit o ştire: «Mulţumim guvernului sovietic care a cerut ca Turcia să fie invitată la conferinţa de la Geneva.»

A intrat Petrosiain: secretarul celulei de partid din universitate... Astăzi nu şi-a agăţat pe piept ordinul «Steagul roşu». Citeşte peste umărul meu ziarul *Pravda* pe care-l ţin desfăcut în faţă. I-am şoptit abia auzit:

— Ziare din 22. Te uiţi şi nu-ţi vine să crezi că sunt de anul trecut, parcă-ar fi de acum zece ani.

Petrosian dă din cap şi-mi răspunde în şoaptă:

— Trebuie să fie aici, pe undeva, un articol cu privire la problemele politicii agricole. Dacă dai peste el, notează data. Trebuie să fi apărut prin noiembrie sau decembrie.

— Bine.

Petrosian a plecat. Pregăteşte o lucrare asupra problemelor agricole în Orientul Mijlociu. «Dacă lucrez intens, în trei ani o termin» îmi spunea. Dar e bolnav de cancer. Ştie că nu mai are de trăit decât opt-nouă luni, cel mult un an.

Iranul a trimis pentru copiii flămânzi de pe Volga trei sute de puduri de orez şi douăzeci şi trei de puduri de stafide. Statele Unite ale Americii au trimis şapte şlepuri cu porumb. Consiliul de miniştri al Angliei a refuzat să acorde un ajutor financiar Rusiei. Am ajuns la data de 15 martie. Titluri şi iar titluri: «Fiecare organizaţie, fiecare cetăţean trebuie să-şi pună întrebarea, în faţa propriei conştiinţe, dacă a făcut tot ce putea face pentru cei care se zbat în ghearele foametei». «Toţi cei care şi-au astupat urechile ca să n-audă vaietele flămânzilor, să fie puşi la stâlpul infamiei.» «Comuniştii din Suedia au trimis o mie cinci sute şaizeci de puduri de făină, peşte şi douăzeci de mii de coroane.» «Cuvântarea lui Lenin la al XI-lea Congres al Partidului Comunist Rus.» «Dictatura fascistă în Italia.» Încă câteva ştiri despre noi: «Comuniştii turci salută eliberarea oraşului Vladivostok de către armatele roşii.» «Guvernul din Istanbul a fost destituit printr-un decret al Adunării Naţionale.»

Dincolo de ferestre, prin întunericul care acoperă Moscova, ninge cu fulgi mari. Flăcăul fără braţe întoarce grăbit filele cărţii, cu nuieluşa pe care o ţine între dinţi.

Titluri la data de 7 noiembrie: «Salut muncitorilor din Apus!... Voii sunteţi sprijinul Republicii muncitoreşti din Rusia. Slavă, mai ales vouă, muncitori metalurgişti din Germania, voi care baţi detronat pe Wilhelm!... Distrugeţi şi sângerosul tron al lui Stinnes!...» În acelaşi număr, felicitarea lui Lenin: «Dragi tovarăşi! Vă felicit din toată inima cu prilejul celei de a cincea aniversări a Revoluţiei din Octombrie. Fie ca în următorii cinci ani să câştigăm tot atâtea victorii în lupta noastră paşnică, cum am câştigat până azi luptând cu arma-n mână. Al vostru, Lenin.» În acelaşi număr: «Tineret, tineret!... Grăbeşte-te!... Vino să iei locul celor ce-au dispărut!...»

A intrat Hasan. S-a făcut că nu mă vede. S-a aşezat mai departe, la o masă din stânga. Hasan a fost subofiţer în armata otomană. Prins şi făcut prizonier în Caucaz de armatele ţariste, a fost trimis la muncă în Siberia. În 1918 s-a alăturat bolşevicilor. În 1919 l-a cunoscut pe Mustafa Suphi. A luptat împotriva albilor, pe toate fronturile. A luat parte la luptele împotriva lui Colceak, împotriva cehilor, împotriva lui Vrangnel şi, în cadrul detaşamentului roşu turc alcătuit de Suphi, a luptat împotriva menşevicilor gruzini. Acum urmează filosofia la universitate, dar vrea să se facă inginer electrician. Nu mă simpatizează, pentru că – aşa bănuiesc – am descălecat în Moscova, la universitate, cu mâinile în buzunar, fără să

fi tras un singur glonte împotriva duşmanilor clasei muncitoare, împotriva capitaliştilor şi a imperialiştilor. Şi pe urmă nu-mi poate ierta că sunt nepot de paşă. (În 1932 Hasan a ajuns inginer electrician. În anul 1937 a fost trimis în faţa plutonului de execuţie şi împuşcat. A fost reabilitat după Congresul al XX-lea.) Mă întorc la Pravda din 7 noiembrie 1922: «Cu ocazia celei de-a cincea aniversări a victoriei proletariatului, salutăm pe tovarăşii întemniţaţi în închisorile burgheziei, pe cei urmăriţi, surghiuniţi şi torturaţi ca demni luptători pentru cauza comunismului. Îi salutăm peste toate graniţele şi zidurile închisorilor.»

A intrat Anuşka. Mă aplec mai tare deasupra ziarului, dar o urmăresc cu coada ochiului. M-a văzut. Se-ndreaptă spre mine, dar se răzgândeşte. Cred că s-a aşezat la o masă, în spatele meu, aproape de uşă.

«Trebuie să-i alungăm pe japonezi din Siberia.» «Să fim necruţători cu capitalul internaţional.» «În treburile comerciale, să găsim un limbaj comun cu americanii.» «Să asigurăm echilibrul bugetar! Să înlăturăm timpii morţi în uzine şi fabrici!...» Iată şi articolul pe care-l caută Petrosian: «Problemele politicii noastre agrare.» Data: 21 decembrie 1922.

M-am ridicat de la masă. După cum bănuisem, Anuşka s-a aşezat la masa din spatele meu, aproape de uşă.

— Vino puţin până-afară, i-am zis.

Am ieşit pe coridor. Iat-o.

— Ce doriţi?

— V-aţi plimbat într-adevăr ieri seară cu Si-Ya-U pe malul Moscovei?

— Ce vă priveşte pe dumneavoastră?

— Să ştii că băiatul ăsta e nebun după dumneata.

N-a zis nimic. Albastrul ochilor ei s-a întunecat.

— Şi dumneata îl iubeşti pe Si-Ya-U...

— De ce să nu-l iubesc? Ce doriţi de la mine? De ce m-aţi chemat?

— Ce citeai?

A zâmbit. Pe obrazul drept, doar acolo, s-a ivit o gropiţă.

— Esenin... Mai aveţi ceva de întrebat?

— Nu...

— Nu, Ismail, nu e ce crezi tu... Nu făcea pe cocheta. Orice vrei tu, numai asta nu. Dacă ar fi fost cel mai mic calcul în felul ei de a se purta, mi-aş fi dat seama numaidecât. La urma urmei ce mare chilipir să-mi sucească şi mie capul?

Toţi băieţii din universitate îi dădeau târcoale. Dar numai faţă de Si-Ya-U se arăta prietenă. Cu toţi ceilalţi glumea, râdea, dansa, se plimba; atâta tot. Nimănui, de altfel, nu-i trecea prin gând să meargă mai departe... Sau poate că da, dar nimeni nu-ndrăznea. S-ar fi făcut de râs, dacă ceilalţi ar fi băgat de seamă ce-i trecea prin cap. Să mergi mai departe, gândul ăsta semăna cu beţia de opiu. Cum o fi beţia asta nu ştie niciunul dintre noi; poate unii habar n-au că există. Dar dacă am cunoaşte-o, dacă ne-am

îmbăta cu opiu, o dată treziţi din beţie am fi bătaia de joc a tuturor celorlalţi, nu? Era cam acelaşi lucru."

În seara aceea, chinezii sărbătoreau nu ştiu care eveniment glorios al luptei lor revoluţionare. Înainte de începere, Si-Ya-U i-a făcut vânt lui Ahmed în sala de teatru a clubului universităţii. De jur împrejurul scenei, ghirlande de flori.

— Unde aţi găsit atâtea flori în toiul iernii?

Erau flori de hârtie. Si-Ya-U depuse în palma

Lui Ahmed o petală de floare de cais; pe petală o gâză, roşie, cu puncte albe. Tot din hârtie.

— Cine o să remarce gâza asta, Si-Ya-U?

— Cei ce-au să bage de seamă... Şi, la urma urmei, n-am vrut decât să ne dovedim iscusinţa!

Panouri din pânză roşie, cu inscripţii chinezeşti, acoperă de sus până jos pereţii. Eu pot face portretele oamenilor din litere chineze.

Studenţii şi invitaţii au intrat în sală strigând şi împingându-se unii pe alţii. Şi nu chinezii, japonezii sau chiar negrii erau în centrul atenţiei, ci studenţii caucazieni din Asia Centrală. Poate din pricina portului lor specific. Şi în oraş se plimbau în costum naţional, cu pistol şi pumnal la brâu. Băieţii din Asia Centrală sunt mai chipeşi ca fetele. Pe scenă, deasupra prezidiumului, portretele lui Marx, Engels, Lenin şi ale membrilor de seamă ai partidului bolşevic. Portretele lui Marx şi Engels sunt aşezate mai sus şi au ramele împodobite cu flori. În aplauzele unanime au fost aleşi în prezidium douăzeci de

membri de onoare, printre care fruntaşi ai mişcării comuniste internaţionale. Petrosian i-a dat cuvântul lui Li. Un flăcău cât un munte. Şi cei care nu-nţeleg ce spune, adică majoritatea, stau cu ochii ţintă la chinezi, ca să întrerupă o dată cu ei, prin aplauze, ouvântarea lui Li. Zăresc un glob terestru înfăşurat în lanţuri. Un muncitor, cel puţin de trei ori mai mare decât globul, izbeşte lanţurile cu un ciocan uriaş. Aud parcă cum se rup şi sar în aer cu zgomot verigile ruginite ale lanţurilor. Anuşka stă în faţa mea, spre stânga. Stă între un englez bătrân care lucrează la Comintern şi un student indian. Cuvântarea lui Li este tradusă în ruseşte. Sunt de acord cu tot ce spune. Şi mie mi se înfăţişează capitalul ca un gigantic păianjen cu un cap ca de porc, în mijlocul pânzei sale ţesute din fumul ţâşnit din furnale. Îşi cufundă degetele groase şi scurte, încărcate cu briliante, în grămada de aur pe care o are în faţă. Anuşka şi-a întors capul. Privirile ni s-au întâlnit. În colţul buzelor ei pline, răsare un zâmbet. Urechile Anuşkăi sunt mai tinere decât ea, ca ale unei fete de paisprezece ani. O tânără ucrainiană urcă pe scenă. Începe să vorbească în ucraineană. Anuşka şi-a răsfirat părul la ceafă cu mâna stângă. Am aflat numele tinerei ucrainiene: Lena. Lena Iurcenko. Lena are părul castaniu şi când vorbeşte face şi gropiţe în amândoi obrajii. Nu numai în obrazul drept ca Anuşka. Nu ştiu prin ce anume îmi aminteşte de fetele noastre din Istanbul. N-am văzut niciodată picioare atât de frumoase.

Înţeleg cele spuse de tânăra ucrainiană. Pe perete cineva a scris: «Internaţionala a III-a. Îngrozit, capitalul s-a prăbuşit, rostogolindu-se cu cilindrul şi burta lui ţuguiată...» Într-un glas, am cântat cu toţii *Internaţionala*, fiecare în limba lui.

În foaier, am întrebat-o pe Anuşka:

— Rămâi la concert?

— Nu. Plec.

— Îmi dai voie să te conduc până acasă?...

E o noapte neagră. N-o luminează nici albul zăpezii. Gerul a scăzut. Mergem de-a lungul bulevardelor, spre râul Moscova.

— Pe tata l-au omorât în faţa mea, a zis Anuşka.

— Din ordinul lui Colceak, nu?...

— Au bătut în uşă. Mama a deschis. Au intrat în camera tatei. Eram acolo. Doi ofiţeri. Unul dintre ei, blond, cu ochii mari, albaştri, şi-a scos revolverul şi l-a împuşcat pe tata în cap. A tras de trei ori...

«Bine, dar pe urmă, ce s-a mai întâmplat? Cum de-ai ajuns aici din Siberia? Şi unde a murit de tifos maică-ta?» au fost întrebări pe care nu i le-am mai pus.

— Ştii că eu pictez, sunt pictor...

— Ştiu. Am văzut... În camera voastră...

— Când ai venit în camera noastră?

— Una din pânze mi-a plăcut mult... Şi încă una... Alte două, aşa şi-aşa... dar cele mai multe nu mi-au plăcut de loc...

De ce-mi ascunsese, oare, Si-Ya-U vizita Anuşkăi în camera noastră? Când anume venise la noi? Ce-or fi făcut ei în cameră? Am crezut că-mi sare inima din piept. Pe urmă, mi-a venit să mor de ruşine de toate câte-mi trecuseră prin minte. Însă acest Si-Ya-U, orice s-ar spune, e un netrebnic...

— De ce taci?

— Si-Ya-U îţi face o statuetă din fildeş, nu-i aşa?...

— Nu ştiu nimic... Îl rugasem să-mi sculpteze o pisică. Mi-s tare dragi pisicile. Dar degeaba încearcă. Nu ştie să sculpteze pisici.

— Adu-mi pisica dumitale şi am să ţi-o pictez în ulei...

— N-am nicio pisică...

— Atunci am să pictez din imaginaţie o pisică mare de angara...

Am intrat în grădina bisericii Hram Spasitel, de pe malul Moscovei.

— N-am mai fost niciodată pe-aici într-o noapte de iarnă, a zis Anuşka.

Băncile aşezate printre tufişurile dese, acoperite cu zăpadă, sunt toate ocupate. Ne-am aşezat pe-o bancă aflată mai departe, într-un loc deschis.

— Anuşka, crezi, desigur, că sunt un necioplit şi un prost crescut, nu-i aşa?

— Nu... Totuşi ar fi mai bine să nu te sileşti să fii cu orice preţ necioplit, crezând că astfel n-o să mai bănuiască nimeni că eşti nepot de paşă.

— Studenţii turci ţi-au spus că sunt nepot de paşă, nu?... Ştiu cine ţi-a spus...

— Nu mi-a spus nimeni... Ţi-am citit dosarul...

— Citeşti, aşadar, dosarele tuturor studenţilor?

— Nu... L-am citit pe-al dumitale.

N-am întrebat-o «de ce?» Mi-ar fi dat un răspuns rezonabil. Pe câtă vreme eu îmi dădusem singur cel mai absurd răspuns."

Dintr-o dată s-au auzit nişte fluierături. Fluieratul miliţienilor... Ţipete, alergătură.

— Mai sunt doi aici...

Ahmed şi Anuşka nici n-avură timp să-şi dea seama ce se petrece cu ei, când un miliţian cu mustăţi stufoase le porunci:

— Hai, luaţi-o înainte!

Ahmed văzu un grup de oameni, bărbaţi şi femei, scoşi cu de-a sila din parc. Lui nu i se întâmplase niciodată una ca asta, dar îi auzise pe prieteni vorbind. Nu i-a fost greu să-nţeleagă. Miliţianul cu mustăţi stufoase o ţinea strâns de braţ pe Anuşka.

— Dă-i drumul! Îi zise Ahmed. Suntem studenţi...

— Eu nu sunt studentă. Sunt dactilografă la universitate...

— Studenţi, nestudenţi – o să vedem noi la miliţie!...

Fluieră de câteva ori la rând. Se ivi un alt miliţian. De data asta fără mustăţi.

— Ăştia doi fac pe nebunii...

Anuşka îşi smuci braţul din strânsoarea miliţianului.

— Nu facem de loc pe nebunii... Dar nu-nţelegem despre ce-i vorba... Ce-aveţi cu noi?... De ce ne duceţi la miliţie? Ce-nseamnă asta?

— Ce făceaţi aici?...

— Stăteam pe bancă.

— Va să zică stăteaţi aşa... cât se poate de cuminţi, nu?...

— Chiar, aşa, zise Ahmed.

— Cuminţi... ca fraţii, nu?...

Ahmed repetă cuvintele miliţianului. Ale miliţianului fără mustăţi.

— Precum spui: ca fraţii!...

— Nu prea ai tu mutră de frate... Eşti gruzin?...

— Nu, turc. Emigrant politic. Comunist.

Miliţianul fără mustăţi cercetă la lumina lămpii de buzunar hârtiile şi legitimaţia lui Ahmed, după care se adresă miliţianului cu mustăţi stufoase:

— L-ai surprins asupra faptului? Ai observat ceva?

— Nu!... Dar, cu ce gând veniseră aici? Că doar nu veniseră degeaba!...

— N-am ştiut că grădina asta e un loc suspect, zise Anuşka.

— Acum ştiţi...

— No să mai venim niciodată...

— Bine, dacă vreţi puteţi să mai rămâneţi, dar eu, dacă aş fi în locul vostru, aş lua-o din loc...

Anuşka şi Ahmed au părăsit grădina bisericii. Zâmbeau, fără să-şi dea seama de ce. Nu scoteau o vorbă. Încercau, mai ales Ahmed, un simţământ ciudat de

stingherealā şi totodată ceva călduţ în suflet. Când ajunseră la casa Anuşkăi, el o sărută, deodată, în umbra porţii. Anuşka nu-l împiedică. S-a lăsat pradă buzelor mele. O flacără ţâşnită din inimă l-a cuprins din cap pânăn picioare. Anuşka nu ştia să sărute. I-a luat capul în mâini:

— Uită-te în ochii mei, fetiţo!... Nu te-a mai sărutat nimeni până acum, nu-i aşa?

— Ba da...

— Spui minciuni...

— Lasă-mă, te rog...

A vrut s-o mai sărute o dată. S-a împotrivit.

„În seara asta desenez o pisică. E a opta sau a noua în timp de trei luni. La Moscova au început ploile de primăvară.

— Anuşka te iubeşte, mi-a spus Si-Ya-U.

— De unde-ai scos-o?

— Ea mi-a spus."

Motorul duduie fără oprire.

— Stinge lampa, Ahmed!...

Ahmed s-a sculat, a tras a şaptea linie pe scândura uşii şi a stins lampa.

— Ismail, spune-le tovarăşilor că am plecat la Istanbul... E mai bine să mă creadă plecat, dacă se-ntâmplă ceva.

— Bine, bine... Culcă-te!...

Motorul duduie fără oprire.

Ahmed n-a mai aşteptat să se facă seară: a tras a paisprezecea linie pe scândura uşii, la două sau trei ceasuri după plecarea lui Ismail. Ştie foarte bine că e a paisprezecea, dar le mai numără o dată. Da, sunt paisprezece. Patruzeci şi unu minus paisprezece fac douăzeci şi şapte. A privit afară prin crăpăturile uşii. Dar s-a dat repede înapoi. S-a uitat din nou. O femeie tânără, oacheşă, cu picioarele goale, cu şalvari şi cu o basma galbenă pe cap întinde rufe pe tufele de mărăcini. Alături de ea un băieţaş, gol până la brâu. Copilul îşi aruncă mereu ochii spre bordei. Ahmed se retrage în întunericul bordeiului, ca şi cum băieţaşul l-ar putea zări printre crăpăturile uşii. Trebuie să fie ţigani. Li se aude glasul. „Vreau să intru în bordei!...” spune copilul. „Cum să intri, spune femeia, nu vezi că are lacăt la uşă?...” „Îl descui eu!” Şi băieţaşul începe să tragă de lacăt. Ahmed s-a retras în cel mai ferit ungher al bordeiului.

Copilul se uită înăuntru prin crăpăturile uşii. „Lampa-i aprinsă”, zice el. Ahmed blestemă în gând şi copilul, şi lampa, şi pe el însuşi. Băieţaşul trage într-una de lacăt, femeia îl ceartă. Prin crăpăturile uşii, Ahmed zăreşte umbrele lor, mişcându-se. Copilul ţipă cât îl ţine gura. Pesemne mănâncă bătaie. În sfârşit, îşi iau tălpăşiţa. Ahmed rămâne nemişcat în ungherul lui zece minute, sau poate două ore. Pe urmă, se apropie de uşă, în vârful picioarelor. „Am înnebunit de-a binelea! De ce calc oare în

vârful picioarelor? Cum o să se audă de afară paşii mei? Doar sunt desculţ!... Femeia stă pe vine lângă rufe, băiatul s-a tolănit pe spate. M-am dus tiptil până în ungherul meu, am întins mâna, am tras un scaun şi m-am aşezat. Mi-am încrucişat mâinile pe burtă. Femeia cântă. Are un glas cald şi plăcut. După cum se spune, ţigăncile sunt pline de foc. Gazul din lampă e pe sfârşite, fir-ar să fie;!" Ahmed se ridică şi se duce spre bidonul cu gaz. Dar îşi aduce deodată aminte că nu mai e gaz. Trebuie să aducă Ismail deseară. S-a aşezat iar pe scaun. Băieţaşul sporovăieşte. Vorbeşte cu un bărbat. Îi spune că înăuntru, în bordei, arde lampa. „Se vede că au uitat-o aprinsă" zice omul. S-au apropiat de bordei. Privesc înăuntru. Lampa pâlpâie de câteva ori şi se stinge „S-a stins lampa! „zice băiatul. „Ce-aveţi cu lămpile oamenilor?..." strigă femeia, „În bordei umblă stafii", zice băiatul.

S-a făcut ilinişte. Ahmed s-a sculat, s-a uitat afară. Nu mai e nimeni. Nici rufele. A astupat cu ziare crăpăturile uşii. S-a întins pe pat. Întuneric beznă. „Când mori nu-ţi mai pasă de întuneric. Nici de dureri de cap, nici de frică, nici de convulsii, nici de balele de la gură, nici de urlete, nici dacă Ismail o să-mi tragă un glonte-n cap cu propriul meu revolver... Simt acum tristeţea acelui lucru care nu mai poate fi nici chiar întuneric. Moartea nu e mici măcar tristeţea asta, fir-ar să fie!..."

A sosit Ismail.

— Şi-au întins corturile de cealaltă parte a colinei, spune el. În zorii zilei pleacă ei, n-avea grijă. Ziya murea după ţigani. Numai ce-l auzeai: „Dacă n-aş fi jurat că n-o să mănsor, aş fi luat de nevastă o ţigancă”.

Au mâncat în bordei, cu uşa închisă.

— Ar fi trebuit să descopere nişte hapuri împotriva turbării, zice Ismail. Atunci n-ar mai fi fost nevoie de injecţii. Într-o bună zi tot o să le descopere, ai să vezi.

— Da, dar până se descoperă hapurile, înghit eu hapul, glăsui Ahmed.

N-a râs. S-a ruşinat de gluma lui proastă.

— Nu o să ţi se întâmple nimic, vezi-ţi de treabă, zice Ismail, privind spre uşă, liniile trase pe scândură.

— Paisprezece-n cap, zice Ahmed.

Cam pe la miezul nopţii, i se păru lui Ahmed că cineva bate în uşă. Tresări şi dintr-un salt fu în mijlocul bordeiului.

A deschis uşa. Ahmed îşi trecu mâna peste frunte. Cercetă întunericul prin uşa bordeiului. Să fie poliţia? Ciuli urechile: nimic altceva decât zgomotul motorului: dum – dum, dum – dum!...

„Am deschis uşa. Suntem în 1921. De patru zile şi trei nopţi ne aflăm în Inebolu[1]. În pragul uşii camerei noastre de la hotel, doi oameni, doi necunoscuţi.

1 Oraş în Turcia (Anatolia), pe malul Mării Negre.

Aud vuietul mării, vuietul Mării Negre. În pragul uşii camerei noastre de la hotel, doi oameni, cu pantaloni de călărie şi cu căciuli pe cap, luminaţi din spate de lampa de gaz, aprinsă la capătul coridorului. Suleiman şi Tevfik s-au sculat din pat.

— Îmbrăcaţi-vă, domnilor! le spune unul din necunoscuţi.

— Ce s-a întâmplat? întrebă Tevfik.

— Luaţi-vă şi valizele.

— E vorba şi de mine? întreabă Suleiman.

— Da, şi de dumneavoastră.

În camera de hotel lumina slabă a lămpii de noapte.

— Cine sunteţi dumneavoastră? întreabă Tevfik.

— De la Ayin-Pe...

Ayin-Pe înseamnă: poliţia militară.

Celălalt necunoscut se-ntoarce spre mine:

— Dumneavoastră nu vă deranjaţi, domnule.

Primul dintre cei doi aprinde lampa.

— Fără gălăgie!...

Asta pentru Suleiman şi Tevfik, nu pentru mine...

Mâinile lui Suleiman tremură în timp ce-şi pregăteşte valiza.

Primul dintre cei doi i-a luat în primire. Au plecat. Celălalt s-a întors iar spre mine:

— Mâine nu ieşiţi din cameră până nu vă căutăm noi.

— Bine, dar...

— Pe dumnealor îi expediem la Istanbul. Vaporul pleacă peste o oră. Noapte bună.

A plecat şi el. Din senin, mi-a trecut prin cap că Suleiman şi Tevfik nu-şi luaseră nici măcar rămas bun şi mi s-a părut curios."

„Acum patru zile bunicul plecase pentru rugăciunea de dimineaţă la moscheea din Scutari. Suleiman, Tevfik şi cu mine am fugit din Istanbul la Inebolu. Din Istanbul, ocupat de aliaţi, nu existau decât două căi pentru a putea trece în Anatolia, în regiunea care se afla încă în mâna forţelor naţionale: una pe uscat, prin Pendik, alta pe apă, prin Marea Neagră. O rudă de-a lui Suleiman conducea reţeaua organizaţiei însărcinată să asigure arme forţelor naţionale. El ne-a făcut rost de trei permise de călătorie. False, bine-nţeles. Am luat vaporul de la Sirkegi. Un vapor negru, strâmt, turtit, ca o maşină de călcat rufe. Am intrat în cabină. Pe pereţi colindă libărci, cabina e foarte îngustă şi o zăpuşeală ca-n iad. Tevfik şi-a rezemat capul de oblonul ferestrei, plânge: «Om mai vedea vreodată Istanbulul? Plecăm, dar mai există oare întoarcere?» Când elicea vaporului a început să zbârnâie, am urcat pe punte. Ruda lui Suleiman ne sfătuise să nu părăsim cabina până când vaporul nu iese în larg, dar zbârnâitul elicei mi-a dat curaj. N-am avut de altfel putere să mă despart de Istanbul înainte de a privi încă o dată, pe săturate, cupola seraiului, podul, bolţile plumburii ale moscheelor, vârfurile minaretelor străpungând cerul, şi cazarma de piatră.

Trecem pe lângă un crucişător american cu turelele de oţel... În jurul Turnului lui Leandru, în faţa Beşiktaşului, prin gâtuiturile Bosforului, abia ai locsă te mişti. Peste tot mişună distrugătoare, crucişătoare, torpiloare, vase de transport de diferite mărimi şi culori. Am privit de multe ori, cu inima strânsă, această îngrămădeală de oţel, plumburie, ostilă, ameninţătoare. Acum însă, o privesc plin de încredere. Puţin îmi pasă că în faţa Istanbulului, sub apă, alunecă submarinele mai numeroase ca scrumbiile şi chefalii. Plutesc spre Anatolia, spre Mustafa Kemal paşa[1]!...

Iată-mă pe puntea din faţă, printre baloturile, coşurile, sacii acestor sărmani călători, pierdut în mijlocul mizerabilei gloate de bărbaţi, femei şi copii. Contemplu oraşul. Nu caut cu ochii vreun ungher deosebit, un cartier anume, ci privirea mea aleargă de la un capăt al lui la celălalt. Ştiu, ştiu că în clipa asta, în faţa cazărmilor şi a depozitelor de arme, neozeelandezi, scoţieni, hinduşi din armata engleză, fac de gardă doi câte doi. Se apropie unul

[1]Mustafa Kemal Ataturk (1881-1938), lider al Partidului Popular Republican, primul preşedinte al Republicii Turce (1923-1938), reprezentant al intereselor burgheziei naţionale. A condus revoluţia burgheză naţională care s-a terminat cu proclamarea republicii (1923). A efectuat diferite reforme în justiţia, cultura şi viaţa socială a Turciei.

de altul cu gesturi sacadate de marionete, fac o întoarcere pe loc, bruscă, se îndepărtează, şi din nou se apropie. Schimbă garda, ştiu, şi toată ceremonia asta nu ne aduce decât foloase! Cum îşi întorc spatele unul altuia, ai noştri – în timpul nopţii, se-nţelege – se aruncă asupra lor, îi doboară şi pătrund în depozitele de armament. Pentru hinduşi – şi în general pentru musulmani – nici nu mai e nevoie de cuţit. Aceşti bravi oşteni se predau cât ai clipi, fără să zică cârc şi de multe ori ne dau chiar o mână de ajutor. Ştiu, ştiu că-i ucidem pe aceşti mateloţi, pe aceşti infanterişti, pe aceşti artilerişti, pe francezi, pe englezi, pe americani, pe italieni, pe greci, pe malgaşi şi pe australieni, îi ucidem atunci când sparg geamurile caselor, ne bat copiii sau nu dau pace femeilor noastre.

Ies din parcul Gulhane, pe poarta mare. E spre seară. Strada e aproape pustie. Ici, colo câte un trecător. Numai chipuri mohorâte. Mă opresc. Departe, la o cotitură, scrâşnetul unui tramvai, înaintez câţiva paşi. Zăresc o femeie cu feregea, fugind în susul străzii. Pentru prima dată văd alergând o femeie cu feregea. Bănuiesc că fuge din faţa unei primejdii, că e urmărită. Nu strigă. Vălul gros i-a căzut de pe faţă. N-are decât un pantof în picioare. Şchioapătă. Cu ochii mei obişnuiţi să desluşească chipurile dincolo de voaluri, îmi dau seama că nu mai e tânără. A trecut pe lângă un funcţionar – şi astăzi pot să jur că era un funcţionar, şi încă unul de la fisc – care înainta distrat pe trotuarul din faţă. S-a apropiat de mine. Şi s-a oprit:

— Ajutor! Scăpaţi-mă, fraţilor!...

Sau poate a spus altceva. Dar eu am auzit bine cuvintele «fraţilor» şi «scăpaţi-mă».

Doi soldaţi francezi din legiunea străină au răsărit la capătul străzii. Fugeau de zor, bălăbănindu-şi braţele. Femeia s-a prăbuşit la picioarele mele. Funcţionarul fiscal de pe trotuarul din faţă a pornit spre noi. În josul străzii, la o cotitură, un om se-ntoarse şi privi înapoi. Rămase aşa, nemişcat. Cei doi soldaţi din legiunea străină s-au apropiat. M-am aşezat în faţa femeii. Unul dintre soldaţi m-a lovit cu pumnul în ureche. M-am clătinat. Mi s-a întunecat vederea. Sau mai bine zis, am închis ochii. Aud glasuri:

— Ai grijă de nemernicul din stânga ta, Şinasi!...

— Las' pe mine.

Am deschis ochii. Cei doi soldaţi din legiunea străină zăceau întinşi pe trotuar.

— Şterge-o de aici, flăcăule!... (Era vorba de mine.)

— Ţine-te de braţul meu, surioară!... (Era vorba de femeie.)

— Întinde-o şi dumneata, domnule!... (Era vorba de funcţionarul de la fisc.)

Erau trei, trei băieţi tineri. Poate nu toţi trei la fel de tineri, dar aşa mi s-a părut. Mă uit la cuţitele lor. Unul şi-l şterge şi-l vâră în brâu.

Luând-o pe femeie de braţ, dispar în parcul Gűlhane.

Da, îi ucidem. Au prins frica şi nu mai au curajul să se plimbe singuri pe uliţe, nu numai în Istanbul, dar chiar şi

în Pera. Şi nu numai noaptea, ci şi ziua. Ştiu: frica asta îi aţâţă mai rău. Colaborează cu poliţia sultanului, ne jefuiesc casele, îi căsăpesc şi-i schingiuiesc fără milă pe-ai noştri la posturile lor de poliţie şi, dacă vreunul scapă cu viaţă, îl surghiunesc în pustietăţile Africii sau în insulele pierdute în ocean. Da, ştiu: sunt din ce în ce mai necruţători, mai sălbatici, şi noi îi ucidem, le furăm armele şi muniţiile, pe care le trimitem în Anatolia, dar eu, eu nu sunt în stare nici să-i omor, nici să le fur armele. Iată pentru ce când Suleiman – lucram la acelaşi ziar unde, din când în când dădeam caricaturi – când Suleiman mi-a propus să trecem în Anatolia am crezut că înnebunesc de bucurie.

Am ajuns la Inebolu după şaptezeci şi cinci de ore de călătorie. Nici chei, nici debarcader. Vapoarele ancorează în larg şi călătorii sunt aduşi la ţărm cu bărci pescăreşti. Când e furtună, vapoarele trec prin faţa oraşului, fără să oprească.

Inebolu e primul oraş din Anatolia pe care-l văd. Şi tot aici am văzut pentru prima dată o ţărancă din Anatolia. Într-o piaţă. Se rezemase de un zid fără să lase jos legătura de lemne pe care o ducea în spinare. I-am văzut picioarele care semănau cu două broaşte ţestoase ieşite din carapace. I-am văzut şi mâinile, mâinile care trăgeau de sfoara legăturii cu lemne, pline de mânie, ca şi cum apucaseră coada unui topor, blânde şi pline de dragoste ca şi cum ar fi legănat un copil.

De trei zile şi patru nopţi Tevfik, Suleiman şi cu mine suntem la Inebolu. Tevfik e poet. Anul trecut a fost decorat de sultan pentru unul din poemele lui. «De nu m-ar băga-n belea decoraţia asta», îl auzeai spunând în timpul călătoriei.

Pe cheiul din Scutari ascult murmurul Mării Negre. În strâmtori, apele cântă altfel, mai blând, mai tainic. Aud o sirenă stridentă de vapor. Sirena vaporului pe care au fost îmbarcaţi Tevfik şi Suleiman. I-or fi închis într-o cabină sau au fost aruncaţi în cală? Ei, drăcie! M-a cuprins deznădejdea. Creşte din clipă-n clipă şi se schimbă într-un fel de ruşine confuză. Mă simt ca cineva care şi-a călcat cuvântul dat, care n-a fost solidar şi n-a sărit în ajutorul prietenilor săi. Am mers pâmă acolo, încât m-am considerat chiar laş. M-arn sculat din pat. Lampa mai ardea încă. Am stins-o. În întunericul camerei pătrunde lumina pală a nopţii înstelate. M-am aşezat pe patul lui Suleiman. Era cald încă. Bine, dar de ce oare i-a expediat la Istambul pe băieţii ăştia? N-ar fi trebuit să insist să mă trimită şi pe mine? Mi-am vândut prietenii? Cui? Şi pe urmă îmi erau într-adevăr prieteni? Dar Suleiman m-a ajutat. Datorită lui sunt aici. Dacă m-ar fi expediat pe mine la Istambul, ei cum ar fi procedat? În niciun caz n-ar fi protestat. Dar nu e o ruşine să judec astfel, căutându-mi scuze? Vuietul Mării Negre îmi umple camera. Pesemne s-a stârnit furtuna. M-am aplecat peste fereastra deschisă şi am tras în piept aroma vântului. Miroase a sare, nu a sare umedă ca vântul din Bosfor, miroase a sare uscată. Am

închis fereastra. Să zicem că pe Tevfik l-au trimis înapoi din pricina decoraţiei. Bine. Dar pe Suleiman? Sunt absolut sigur că n-a colaborat niciodată cu puterile de ocupaţie... A fugit în Anatolia, fiindcă la Istanbul se înglodase în datorii.

N-am închis ochii până dimineaţa.

Dimineaţa, unul din poliţişti a venit să mă caute. Am ieşit împreună din hotel. Marea era liniştită. Pe nisipul plajei, bărci de pescari răsturnate, şi copii, cu picioarele goale jucându-se de-a prinselea printre năvoade. Am pătruns într-o casă de scânduri, cu două caturi, şi am intrat într-o cameră la parter. Mai bine zis am intrat singur. Omul care mă conducea s-a oprit la uşă.

Şeful Ayin-Pe-ului din Inebolu, în dolman şi cu căciulă, mi-a făcut semn, arătându-mi un scaun din faţa biroului său. Scaunul parcă era lipit de birou. M-am aşezat, picior peste picior. De la prima vedere omul mi s-a părut profund antipatic. L-am întrebat cu mânie în glas, o mânie pe care n-am fost în stare s-o ascund, şi nici nu i-am ascuns-o:

— Pentru ce i-aţi expediat la Istanbul pe prietenii mei?

— Nu eu i-am expediat. Ordin de la Ankara. Au fost trimişi înapoi din cauza moralităţii lor dubioase.

După ce-mi răspunse la întrebare cu o voce indiferentă, tăcu; apoi începu să bată toba pe masă cu degetele mâinii drepte, degete foarte lungi şi foarte subţiri, încât ţi se părea că vezi o sută de degete. Îşi închisese ochii pe jumătate. Un zâmbet i se agăţase de buze. Mi-am dat

seama că mă suspectează, dar neputând bănui pentru ce, enervarea mea spori. Habar n-aveam pe atunci că există o meserie, meseria de a suspecta pe toţi oamenii, cu sau fără motiv.

S-a sculat în picioare. S-a aplecat spre mine. A început să vorbească cu aceeaşi voce obosită şi ştearsă:

— Puteţi pleca la Ankara oricând doriţi. Iată! Poftiţi o sută de lire pentru cheltuielile drumului.

Mi-a pus banii pe genunchi şi s-a îndreptat diin spate. Iar bate toba.

M-am sculat. Bancnotele au căzut pe podea. M-am aplecat şi le-am luat. Am strâns banii în palmă mototol şi i-am băgat în buzunar. Poate pentru că mă aplecasem să ridic banii, ori poate pentru că nu primisem niciodată şi de la nimeni bani de pomană – lăsându-l deoparte pe bunicul, care-mi oferea bani de sărbători – poate pentru că străinul acesta cu voce ştearsă îmi pusese banii pe genunchi sau din pricina unui gând obscur pe oare nu eram în stare să-l surprind, un dezgust amestecat cu mâhnire îmi umplea inima. Am ieşit fără să zic măcar bună ziua.

— Indivizii îmbarcaţi ieri seară la Kerempe vor fi aruncaţi peste bord... Ordinul Ankarei...

Iată primele auvinte pe care le-am auzit – spuse de un oarecare – în cafeneaua unde intrasem şi mă pregăteam să cer un ceai.

Am ieşit glonţ din cafenea şi m-am oprit cu sufletul la gură în faţa şefului de la Ayin-Pe.

— Pare-se că Tevfik şi Suleiman vor fi aruncaţi în mare!

— Cine v-a informat?

— Spunea unul la cafenea...

— Cine?

— Nu ştiu.

— Nu vă faceţi griji, domnule. Prietenii dumneavoastră vor ajunge la Istanbul sănătoşi şi teferi.

A spus vorbele astea cu un glas atât de şters, atât de obosit, că nici cel puţin eticheta «domnule», nu m-a mai supărat. L-am crezut.

Aşa a şi fost. Suleiman şi Tevfik au ajuns cu bine la Istanbul. Primul a continuat să se ascundă de creditori, iar celălalt i-a dedicat un nou poem Sultanului. După proclamarea republicii, au intrat să lucreze la un ziar finanţat de ministerul de interne. Azi sunt amândoi deputaţi.

(Ahmed a scos de sub pernă pachetul de ţigări şi chibriturile. Şi-a aprins o ţigară. Ismail sforăie uşor.)

Cu ajutorul hotelierului, am închiriat o călăuză cu un măgar, şi a doua zi, în zori, am pornit de la Inebolu spre centrul Anatoliei. Mi s-a spus, şi pe drept cuvânt, că gerul creşte cu cât urci mai sus în munte. Şi pardesiul meu n-are căptuşeală. Am fost sfătuit să-mi înfăşur pieptul, spatele şi pantofii cu ziare. M-am conformat. Mi-am cumpărat o cuşmă gigantică de astrahan, cenuşie. Măgarul nu-i în stare să mă ducă pe mine, plus valiza. De altfel demnitatea mea ar fi suferit, călare pe un măgar.

Am părăsit Inebolu acum trei sferturi de ceas. Dar de pe cărarea pe care urcăm, mai văd jos, în stânga, oraşul şi marea, la dreapta câmpia, şi în faţă crestele munţilor acoperite cu zăpadă. Vară, pe mare, de-a lungul şesului, primăvară, şi iarnă în munţi. Mă opresc. Asta e ţara mea! Ţara mea! Scumpa mea Anatolie! M-am pomenit strigând, cu mâna întinsă.

Călăuza se uita la mine înmărmurită. Mi-am venit în fire. Zâmbesc ruşinat. Dar stânjeneala asta îmi trece repede. Mă adresez călăuzei cu acelaşi glas, fără să întind mâna:

— N-ai să găseşti nici în Elveţia o privelişte mai măreaţă!...

La drept vorbind nu văzusem Elveţia decât în pozele colorate de pe cutiile de ciocolată Tobler.

Călăuza n-a catadicsit să-mi răspundă. Şi-a îndemnat doar măgarii:

— Dii, drace, dii!

Întorc capul ba la dreapta, ba la stânga, sorb din ochi priveliştea şi mă gândese: O fi pe undeva un om mai fericit ca mine în lumea asta? Dar nu rostesc tare cele ce-mi trec prin minte. Nu ştiu de ce, călăuza mă intimidează.

Am mers o bucată bună. Inebolul şi Marea Neagră nu se mai văd. La o cotitură a drumului ne-am întâlnit cu optzece oameni care făcuseră popas. Toţi tineri. Şi toţi din Istambul. Ghiceşti după îmbrăcăminte. Fiecare are în spinare o raniţă sau o desagă. Fumează. Ne recomandăm. Toţi sunt ofiţeri de rezervă. Unii au luat parte la luptele de

la Dardanele, alţii au luptat pe frontul din Palestina, alţii în Galiţia. După înfrângere s-au întors la Istambul. Unul dintre ei a fost luat prizonier. Vine din India. Cei mai mulţi erau învăţători înainte de a pleca în armată. Sosiseră în Inebolu cu o săptămână în urmă. Aveau de gând să plece la Ankara şi de acolo pe frontul de vest.

— Câţi ani aveţi? m-au întrebat.

— Nouăsprezece...

— În curând o să ne întâlnim pe front. Am pornit împreună. Unul dintre ei, cel care venise din India, părea bolnav,. I-am pus desaga în spinarea măgarului. Spre seară am ajuns în munţii Ilgad şi am poposit la hanul Edjevit, printre frasinii şi stejarii uriaşi. Auzisem la Inebolu că mierea şi untul hangiului sunt excelente. Cum m-am aşezat pe laviţă, am cerut câte o porţie, pentru mine şi pentru călăuză. Pâinea era caldă. Untul se topea cât ai clipi, amestecându-se cu mierea, în viaţa mea nu pusesem în gură ceva mai bun. În timp ce beam *airan*[1] am luat seama că tovarăşii mei de drum, aşezaţi la celălalt capăt al laviţei, înfulecau pâine cu brânză, scoase din traistele lor.

— De ce nu mâncaţi unt cu miere?

Nu mi-au răspuns. I-am poftit să se-nfrupte din untul pus pe o frunză de viţă şi din mierea adusă într-un castron de lemn. Niciunul n-a-ndrăznit. Şovăiam să-i întreb ce-mi trecea prin minte. Până la urmă m-am hotărât:

[1]Iaurt bătut amestecat cu apă. Băutură răcoritoare mult apreciată de turci.

— Se vede că nu v-au dat bani de drum.

— Ba da.

— Cât?

— Câte zece lire de fiecare.

Eram de-a dreptul uluit, pe urmă mi-a fost ruşine, şi pe urmă m-a apucat furia:

— Mie mi-au dat o sută de lire. Dumneavoastră plecaţi pe front şi eu mă duc să pictez. Dar vezi că am un văr deputat la Ankara. De asta mi-au dat o sută de lire. Ce măgărie, fir-ar să fie!... Dacă n-aveţi nimic împotrivă, daţi-mi o mână de ajutor şi haideţi să cheltuim banii ăştia împreună.

Au protestat, bineînţeles, zicând, la-nceput că nu se poate, că e imposibil, dar, până la urmă hangiul i-a adus fiecăruia unt, miere şi pâine caldă. În ce mă priveşte, muream de ruşine. Mi se părea că sunt un fecior de bani gata dând de pomană săracilor... Aşa judecasem oare atunci? Sau poate abia acuma?"

Ahmed stă în pat, dus pe gânduri, strângându-şi cu braţele genunchii. Zgomotul motorului are în el ceva nostalgic, te-ndeamnă parcă să pleci undeva, te cheamă, te-ndeamnă. Undeva, departe. *Spre care ţărm pluteşte corabia cu-o sută de catarge*?...

Când am ajuns la Kastamonu, călăuza m-a întrebat:

„— La bordel te duci, domnule?... Prostituatele din Kastamonu sunt vestite...

Ezit. Nu pot nega c-aş vrea să mă duc. Aş vrea să mă culc cu o femeie din Anatolia, chiar dacă femeia asta ar fi o prostituată. Dar vezi că la Kastamonu bântuie sifilisul. Gândul ăsta mă sperie, ca şi cum aş fi bolnav de-a binelea.

— Nu, n-am să mă duc. Tu ai de gând să te duci?

— Acuma nu, dar la întoarcere, cu voia Domnului, s-ar putea să trec pe acolo."

La Kastemonu am văzut tribunalul excepţional.

— Ce pedeapsă crezi c-au să capete tovarăşii?

— Doar n-o să-i spânzure, frate, zise Ismail.

— De spânzurat n-o să-i spânzure, dar ce pedeapsă crezi c-au să capete?

— S-ar putea să-i şi spânzure. Tot procurorul ăla o mai fi la Kastamonu? Sau s-o fi schimbat? Tribunalul excepţional din Kastamonu a condamnat un om la cincisprezece ani închisoare. Eram de faţă. După straie, omul părea jumătate ţăran, jumătate orăşean. Băuse rachiu. În Anatolia băutura e prohibită.

A doua zi după ce sosisem în Ankara, vărul meu oferi un banchet amicilor săi deputaţi. Când s-au adus sticlele cu rachiu la masă, mi-a scăpat, fără să vreau, dar nu din răutate, nici dinadins, întrebarea:

— Dar rachiul, nu e interzis? La Kastamonu un cetăţean a fost condamnat la cincisprezece ani închisoare, fiindcă băuse rachiu.

Vărul meu izbucni în râs.

— Pe noi nu ne priveşte prohibiţia.

— Bine, dar legea?...

— Ce-ar mai rămâne din viaţă, dacă toţi am fi la cheremul legii?

Mi-amintesc foarte bine conversaţia; n-am schimbat şi n-am pus nimic de la mine. Sunt chiar vorbele vărului meu: «Pe noi nu ne priveşte prohibiţia. Ce-ar mai rămâne din viaţă, dacă toţi am fi la cheremul legii?»

Am sorbit şi eu din rachiu. Nici prin gând nu mi-a trecut că ar trebui să nu beau. Am băut. Şi nu numai în seara aceea.

Spre sfârşitul banchetului, unul dintre deputaţi, unul dintre cei mai influenţi, după cum am aflat mai târziu, un individ cu faţa plină, mi-a spus:

— Ahmed bei, am auzit că vă ocupaţi cu pictura. (De unde o fi aflat? Pesemne de la vărul meu.) Ia o fotografie de-a lui Mustafa Kemal paşa şi fă-i portretul. Pentru treaba asta poate o să-ţi plătească cincizeci de galbeni. Cincizeci de piese lucitoare de aur!

N-am făcut portretul lui Mustafa Kemal. Cele cincizeci de piese lucitoare, pe care deputatul cu faţa rotundă se oferea să le smulgă pentru mine de la paşă, m-au umplut de scârbă. Fără ele poate-aş fi făcut cu plăcere treaba asta, atunci.

„Atunci”, repetă Ahmed cu voce tare. „Atunci!” Şi dându-şi seama că acest ,,atunci" a trecut destul de repede, simţi în suflet o ciudată tristeţe. Îşi aminti ziua în

care-l cunoscuse pe Mustafa Kemal în biroul lui, la *Medjlis*.[1]

„Inima-mi bate să-mi spargă pieptul. Văd un albastru foarte pur, apoi galben, un galben ca de aur, şi pe urmă mişte mâini albe, mâinile lui frumoase şi fine, asemeni unor mâini de femeie. Poate mă-nşel. Poate mâinile lui nu erau chiar atât de frumoase şi fine, dar albastrul ochilor şi culoarea aurie a părului erau întocmai aşa.

Tovarăşii noştri în faţa tribunalului excepţional... Şi cadavrele celor cincisprezece, la Surmene, în larg, în adâncurile Mării Negre..."

Ahmed se plecă şi strivi de tăblia mesei mucul de ţigară care-i ardea degetele. În bezna bordeiului pătrundea fără încetare zgomotul motorului: dum-dum, dum-dum... Printre duduituri încercă să distingă respiraţia lui Ismail. Izbuti... Doarme, doarme dus... „Oare mă visează? Visează oare că mă arunc asupra lui şi că e nevoit să mă doboare?”

Ahmed şi-a mai aprins o ţigară. Încearcă să nu se mai gândească la Ismail.

„Între Inebolu şi Ankara am dat de-un râu. Nici urmă de pod! M-am descălţat, mi-am scos ciorapii, şi mi-am suflecat pantalonii până deasupra genunchilor. O luasem pe-aici cu gândul să scurtăm drumul. Şi când colo, poftim: râul! Îmi tăiam drum prin apă, când, ce-mi văzură ochii?!

[1] Parlamentul turc.

De pe malul opus, un ţăran – de loc bătrân, nici n-are barbă, deci să tot aibă patruzeci de ani – trece râul căţărat în cârca unei femei. O fi schilod, mi-am zis. Dar o dată ajuns la mal, îl văd că sare din cârca femeii şi-ncepe să umble.

— Ce-o mai fi şi asta? mi-am întrebat călăuza.

— E nevastă-sa. A trecut râul în cârca neveste-si. Zdravănă femeie, nu-i aşa?"

Ahmed zâmbi. Îi povestise şi Anuşkăi întâmplarea asta. Se întunecase.

„Era înainte sau după Kastamonu, nu-mi mai amintesc. Ciudat! De ce-oi fi uitat? Ramoleală? O să mă ramolesc repede, fără-ndoială, dacă n-oi muri până atunci de turbare. Dar acum, dă-o-n-colo de turbare, da, mi-aduc aminte, era după Kastamonu, se-ntunecase, era aproape noapte şi noi mergeam într-una, fără oprire. Jur împrejur pustietate, o câmpie întinsă, uitată de Dumnezeu. Nici urmă de copac, de acoperiş, nimic! Cât vedeai cu ochii, câmpia goală, pustie.

— Mai e mult până-n sat?

— Am şi ajuns, domnule.

— Dar unde-i?

— Aici, sub picioarele noastre.

Zării, prin întuneric, un fel de cocoaşe deasupra pământului. Şi nişte găuri. Ieşea fum. Şi parcă sub pământ lătrau câinii.

— Acum trecem pe deasupra caselor, domnule.

Coperişul caselor e una cu pământul. Am mers încă puţin, pe urmă am coborât pe o potecă şi am intrat în sat.

În satul acela am văzut răniţii de război. Zăceau pe pământ, într-una din casele satului, zăceau pe pământ la lumina flăcărilor din vatră, îngrămădiţi unul într-altul, unii pe spate, alţii pe burtă. Bărboşi, cu pansamentele murdare, pline de sânge, cu straiele ferfeniţă! Nici măcar nu gemeau.

— Au sosit acum patru zile, noaptea, îmi spuse primarul, şi ziceau că a doua zi pleacă. N-au fost în stare. Doi au murit. Ceilalţi au rămas în grija noastră. Am fost la oraş, le-am dat de ştire. O să vedem ce-i de făcut, mi s-a spus, dar până-acum n-a venit nimeni.

— Dar unde voiau s-ajungă? Departe de-aici?

— Ei! fiecare se ducea în alt loc...

— Unde-au fost răniţi?

— Cine ştie?!... Doar suntem în război cu Grecia!

Vorbele astea: «Doar, suntem în război cu Grecia!» primarul le rosti ca şi cum mi-ar fi vorbit de un lucru pe care nimeni nu-l cunoştea, şi care, pe el, pe primar, nu-l interesa câtuşi de puţin.

M-am apropiat de răniţi, le-am dat bineţe şi am încercat să le vorbesc. Nu mi-au răspuns.

— Lasă-i în pace, domnule! mi-a spus călăuza. Crezi că de asta le arde lor?

Apoi a prins în mâini capul unuia dintre răniţi şi i-a întors faţa, să n-o mai dogorească focul din vatră.

— Ăsta se duce, nu cred că mai apucă dimineaţa!

N-a şoptit vorbele astea, ci le-a rostit în gura mare, acolo, în faţa rănitului, căruia îi mai ţinea în mâini capul.

Rănitul, cu pansamentul negru de sânge şi de noroi, a dat să se ridice în capul oaselor, dar l-au lăsat puterile. L-am sprijinit. Cu chiu cu vai s-a rezemat de perete.

— Numai Dumnezeu ştie, zise el cu glas stins, dar dându-şi silinţa să nu vorbească în şoaptă...

— Asta aşa-i: Numai Dumnezeu ştie, grăi călăuza. Dar vezi că eu, în timpul luptelor de la Dardanele, am fost dat la serviciul sanitar. De-aia-ţi zisei, Doamne iartă-mă, că nu prea cred eu s-apuci zorile!...

— Le-apuc eu...

Nu le-a apucat. Când strigătul cocoşilor se amesteca afară cu urletul câinilor şi ţipetele femeilor, rănitul îşi dădu duhul, horcăind, în faţa vetrei, cu spatele rezemat de perete. Aşa mi s-a înfăţişat, pentru prima oară în viaţa mea, moartea.

Când să ieşim din odaie, unul dintre răniţi se adresă călăuzei:

— Ia uită-te la mine! Ce zici? Mai trăiesc pân-deseară?

Călăuza i se uită în ochi. Îndelung.

— Nu văd în ochii tăi întunericul morţii. Numai Dumnezeu ştie, bine-nţeles, dar eu nu-l văd...

Pe drum l-am întrebat:

— E adevărat? N-ai văzut întunericul morţii sau i-ai spus doar aşa ca să-l mângâi?

— De ce să-l mângâi?... Numai Dumnezeu ştie, bine-nţeles, dar omul ăsta o să trăiască...

În călătoria asta mi-a fost dat să descopăr secretul peticitului. Vestmintele ţăranilor sunt făcute din petice, din bucăţele de stofă cusute unele lângă altele, un amestec uluitor de culori. Mai jalnice încă decât vestmintele cerşetorilor din Istambul.

Tot cu acest prilej, am izbutit să descopăr ultima limită a slăbiciunii la măgari şi la boi.

Copiii au nişte burţi umflate, enorme.

În tot timpul călătoriei n-am întâlnit pe nicăieri măcar o singură ţărancă încălţată.

La Ankara vărul meu mi-a făcut rost de o cameră la marele hotel Taşhan. Palasul Ankarei. Camera mea are pardoseala de ciment şi o singură fereastră cu zăbrele de fier. Am făcut socoteala: am plătit pentru cameră trei sferturi din suma rămasă. Am făcut socoteala că proprietarul acestui hotel va deveni milionar într-un an, cel mult doi. Şi am simţit dintr-o dată că-l urăsc de moarte.

La cafeneaua Kuyulu, m-am întâlnit cu un poet din Erzerum, pe care-l cunoscusem la Istanbul, un poet din Erzerum ajuns scrib la parlament.

Oraşul Ankara e aşezat chiar în mijlocul stepei. La poalele unei coline, a ţâşnit tam-nesam, în mijlocul stepei, brusc, fără urmă de logică. În vârful colinei e o cetate. Când privesc noaptea cetatea asta, mi se pare că o furtună sau un taifun pornit din mările îndepărtate a târât cu el

această uriaşă corabie şi a zvârlit-o aici pe stâncile astea, în mijlocul uscatului.

Lăsând la o parte clădirea parlamentului, a gării, cele câteva moschei şi marele hotel Taşhan, toate celelalte case din Ankara sunt construite din lemn şi chirpici şi aproape toate sunt date cu var.

Într-una din zile, vorbeam la cafeneaua Kuyulu cu poetul din Erzerum despre vechea corporaţie artizanală Ahâi. Îmi spunea că tradiţiile acestei vechi corporaţii se păstrează încă, sub diferite forme, până în zilele noastre, în numeroase târguri şi sate din Anatolia centrală.

— Corporaţia Ahâi, mi-a spus el, a izbutit să instituie un fel de republică a meşteşugarilor şi ţăranilor – un fel de republică bolşevică.

Într-o seară, mă plimbam de unul singur pe uliţele înguste şi întortocheate din Ankara, când mi s-a părut că aud dintr-o dată lovituri de ciocan, de teslă, hârâit de fierăstraie şi alte unelte folosite de fierarii, lemnarii şi căldărarii din corporaţia meşteşugărească Ahâi, despre care poetul îmi spusese la cafenea că instituiseră un fel de republică bolşevică. Mi s-a părut că aud frânturi din cântecele pe care le cântau la întrunirile şi praznicele lor. Ştiam că bolşevicii sunt prietenii săracilor şi duşmanii bogaţilor. Ziarele din Istanbul nu mai pridideau să înşire fel de fel de poveşti asupra cruzimii de neînchipuit de care bolşevicii dăduseră dovadă faţă de nobili, de generali şi marii negustori ruşi. Cei care izbutiseră să scape de sabia bolşevicilor se refugiaseră la Istanbul. Dar n-aveau aerul

că înduraseră suplicii atât de cumplite. Femeile, cel puţin ducese; bărbaţii, prinţi. Au deschis baruri, tripouri, au început să facă comerţ cu femeile lor blonde şi durdulii, cu pieliţa roză, au devenit crupieri, au organizat loterii. Ştiam de asemenea că aliaţii sunt inamicii bolşevicilor. Auzisem de numele lui Lenin şi-i văzusem fotografia în ziare. Îi făcusem chiar şi un portret în cărbune, nu pentru că îl simpatizam, ci pentru că îmi atrăsese atenţia fruntea lui imensă, ochii inteligenţi, alungiţi spre tâmple şi chiar mica lui barbă, ascuţită.

Într-o seară, am fost la teatru cu poetul din Erzerum. La teatrul lui Keamil, amenajat într-un grajd vechi, un fel de hambar dărăpănat. La intrare, în faţa uşii ardea o lampă, una singură, răspândind o lumină spălăcită, dezolantă. Am intrat înăuntru. Spectatorii stăteau înşiraţi pe nişte bănci lungi de lemn, cu mâinile pe genunchi. Domnea o linişte momriântală. La Istanbul, fie la Şehzade-bas sau la Kuşdili, teatrele populare, aceste teatre populare care amintesc Commedia dell’arte, la Istanbul, zic, teatrele populare sunt adevărate locuri de petrecere. Spectatorii devin repede prieteni, cei care se cunosc glumesc între ei, vânzătorii de alune, de apă gazoasă, de limonadă, de îngheţată cu vanilie, îşi strigă marfa în gura mare, zăngăniindu-şi paharele, farfuriile, lingurile. Până la ridicarea cortinei, vacarmul fanfarei – tobă, trombon, talgere, clarinet – instalată afară, la intrare, comunică parcă celor aflaţi înăuntru veselia care se desprinde din afişele colorate şi scăpărările puzderiei de becuri albastre,

roşii, verzi, ca nişte cloşti cu pui. Când se ridică însă cortina şi când cântăreţele durdulii, în fustele lor de paiete, încep să cânte şi să ţopăie, săltându-şi sânii şi aruncând ocheade printre gene, atunci întreaga sală se dezlănţuie într-un adevărat delir: «Ura! Să trăieşti o mie de ani! Aoleu, maică, ce mai glas!. Mânca-ţi-aş ochii! Of, m-ai omorât, surioară!», o hărmălaie nemaipomenită.

După ce cântăreţele sfârşesc de cântat, spectatorii urcă pe scenă şi joacă, alături de artişti, comedie sau dramă. Trădătorul e fluierat şi huiduit, fata înşelată în dragoste e sfătuită în chip şi fel. În pauză, ţipetele şi zbieretele vânzătorilor sporesc urletele fanfarei, care, de data asta se instalează în sală.

Da, un adevărat loc de petrecere. La Ankara însă, intri în teatru ca într-o casă în care-a murit cineva... Cu ochii aţintiţi la cortină, spectatorii – unii duşi pe gânduri, alţii mohorâţi sau apatici – contemplă îngerul în mantie largă, plutind spre noi prin perdeaua zdrenţuită. Nu-i de loc greu să-i deosebeşti pe localnici de cei veniţi din altă parte, din Istanbul de pildă, şi pe deputaţi de micii funcţionari, dar toţi au, totuşi, ceva comun.

— Teroarea. Ankara e oraşul terorii, mi-a şoptit la ureche poetul.

Pe Keamil-Othello îl cunosc din Istanbul. A fost elevul marelui actor armean Papazian. A fost poreclit Othello pentru că interpreta acest rol mai bine chiar decât maestrul său.

Cortina se ridică. Pe scenă – o femeie bondoacă, oacheşă, cu şalvari şi fes cusut în fir aurit, pe umeri cu un mintean de asemeni tivit cu fir. «O armeancă din Kaiseri», îmi spune poetul, şi-mi dau seama, după tremurul vocii, că e îndrăgostit de ea. Femeia cu gura ei frumos arcuită, cu ochii ei mari şi adânci, cu sprâncenele negre, groase şi îmbinate, stă nemişcată pe scenă ca o statuie. Din fundul sălii se aud câteva aplauze. Mă întorc şi mă uit.

— Muncitori de la arsenalul armatei, îmi spune poetul.

Femeia schiţează un zâmbet abia desluşit spre cei care o aplaudă, apoi începe să cânte cu vocea cea mai captivantă, cea mai frumoasă din lume, cântecul Yeşil kurbagular öter göllerde... [1]

Cântecul ăsta mă întristează şi mă înfioară. Parcă din nou colind Anatolia, Anatolia «părăsită, fără tată, fără mamă», Anatolia, plină de ofiţeri de rezervă care au pornit spre front, din Istanbul sau din Smirna, cu soldaţii răniţi agonizând prin bordeiele satelor, cu femei care-şi poartă bărbaţii în spinare trecându-i râul, Anatolia cu prostituatele sifilitice din Kastamonu, cu copiii mucoşi, desculţi, raşi în cap şi plini de păduchi, cu colinele ei, cu legendara cetate a lui Kűtoglu, Anatolia cu pluguri de lemn, zgâriindu-i ţarina arsă. Am colindat din nou Anatolia, de la un capăt la altul. Câtă tristeţe!

Femeia mai cântă două cântece. Cortina se lasă. Şi iar se ridică. E tot ea, cu gura ei frumos arcuită, ochii ei imenşi,

[1] În ghioluri, brotăceii verzi...

sprâncenele negre, îmbinate. Dansează. Dansează, acompaniindu-se din nişte linguri de lemn, folosite în loc de castaniete. Cortina se lasă. Şi iar se ridică. Se joacă Shakespeare. Femeia interpretează rolul Desdemonei. Poartă o mantie lungă, la fel cu a îngerului de pe cortină, şi flori albe artificiale în părul ei negru. În rolul lui Othello, Keamil e sublim. Toţi actorii improvizează. Numai Othello şi Jago respectă textul original. După spectacol, mi-a fost prezentat Raşit, interpretul lui Jago. Îşi lepădase machiajul. E neînchipuit de pistruiat şi tare roşcovan. Un om tânăr, mărunţel. Cu ochi rotunzi, căprui, neastâmpărat. Are un glas dulce ca mierea. Şi când nu e pe scenă, vorbeşte tot cu vocea lui Jago. A absolvit «Colegiul Robert» la Istanbul. Vorbeşte la fel de bine franceza şi engleza. E fiul unui fost ambasador.

— Pe Shakespeare îl ştiu pe de rost, în întregime, ne-a spus el. Şi sonetele! Teatrul lui Shakespeare era, desigur, mai vast decât al nostru, dar oarecum asemănător. Când mă urc pe scena acestui teatru de scânduri, parcă mă aflu la Londra elisabetană. Trebuie să ne mai vedem, Ahmed bei. Şi eu stau tot la Taşhan. V-am văzut. De altfel vă cunosc după nume. Din Istanbul.

M-am mirat că mă ştia după nume din Istanbul. Pe urmă mi-am zis că poate din pricina caricaturilor mele.

— Ahmed bei, dacă aţi vrea să m-aşteptaţi, am putea merge împreună la Taşhan.

— Suntem aşteptaţi în altă parte, interveni poetul.

— Mă rog... zise Raşit. Şi adresându-mi-se numai mie:

— Trebuie să ne mai vedem, Ahmed bei!...

Pe drum, poetul din Erzerum mi-a spus:

— Să nu cumva să te împrieteneşti cu ăsta! Fereşte-te de el. E un individ dubios. De altfel aici, la Ankara, e mai bine să ocoleşti oamenii pe care n-ai avut ocazia să-i cunoşti îndeajuns.

Străzile erau cufundate în întuneric. Peste tot, patrule.

— Ankara, zise poetul, e corabia lui Noe. O corabie care pluteşte pe apele potopului, ce târăşte cu el Imperiul otoman. Va ajunge, desigur la un liman, cu porumbeii, şerpii, leii, tigrii, lupii şi mieii, pe care-i transportă laolaltă, dar, o dată ajunsă la ţărm, şerpii vor gâtui porumbeii, lupii vor mânca mieii. Leii şi tigrii se vor sfâşia între ei.

Se făcuse târziu. Cafenelele se închiseseră de mult. Am ajuns la Samanpazari:

— Aici l-au spânzurat pe Mustafa Sagâr, spionul englezilor, zise poetul. Şi în poarta hotelului Taşhan, înainte să ne despărţim, repetă:

— Nu cumva să te împrieteneşti cu Raşit. Nu se ştie niciodată, înţelegi?

— Înţeleg.

Mustafa Kemal paşa locuieşte în afara oraşului, păzit de o gardă de soldaţi lazi[1].

[1] Laz (plural: lazi), denumirea dată unei populaţii care trăieşte în nordul Anatoliei, pe malul Mării Negre.

Frontul e totodată foarte aproape şi foarte departe. Unii spun că în timpul luptelor de la Inönű din acest an – între 23 şi 31 martie – bubuiturile tunurilor se auzeau până la Ankara. Se povesteşte de asemenea – nu ştiu dacă o fi sau nu adevărat – că atunci când armata greacă a început să înainteze spre Ankara, funcţionărimea şi bogătaşii au părăsit oraşul în mare grabă, în trenuri, în trăsuri, ba chiar şi-n căruţe, căutându-şi adăpost înlăuntrul ţării.

Şi după retragerea trupelor greceşti, unii au părăsit oraşul, dintre care parte s-au întors, câţiva mergând însă până la Sivus.

Cele mai roditoare pământuri ale Anatoliei şi cele mai înfloritoare oraşe se află în mâinile duşmanilor. Cincisprezece vilaeturi şi cazale, nouă oraşe mari, şapte lacuri şi unsprezece râuri, trei mări, şase linii ferate şi milioane de oameni, oameni de-ai noştri sunt sub ocupaţia duşmană.

M-am dus să-l văd pe vărul meu.

— Plec pe front, i-am spus.

— Eşti nebun, mi-a răspuns.

Am insistat.

— Bine, bine. Lasă asta-n grija mea.

Când ne-am întâlnit peste trei zile, mi-a spus triumfător:

— Am vorbit... Nu mi-a spus cu cine, lăsându-mă să-nţeleg că discutase cu oameni foarte importanţi şi supuşi. Plecarea ta pe front nu se admite. Vei lucra aici, la direcţia presei.

N-am căutat să aflu de ce mi se refuză plecarea pe front. Poate, dacă m-aş fi arătat mai hotărât, aş fi putut obţine permisiunea să plec, dar n-am făcut-o. I-am spus doar atât:

— Nu vreau să lucrez la direcţia presei. Găseşte-mi un post de învăţător, undeva, oriunde...

M-a privit aşa cum cei isteţi se uită în ochii idioţilor şi peste o săptămână am pornit-o la drum, spre Bolu. Şi de data asta tot pe jos. Geamantanul, în spinarea măgarului. Călăuza şchiopăta. Avea un picior mai scurt

Linia a XV-a

Ahmed mai citi o dată, de la început până la sfârşit, cartea cu poezii rămasă de la Ziya. A nu ştiu câta oară. Turnară apă pe pardoseala bordeiului. Se căznea să modeleze lutul. Voia să-nchipuie bustul Anuşkăi. N-a mers! Apoi o pisică. N-a mers. Pe urmă a încercat să scrie poezii. Nu ştia, însă, nici să scrie, nici cum să scrie. N-a înţeles niciodată metrul persan. De altfel e un sistem demodat. Încercă să scrie poezii cu versuri de şapte, zece, douăsprezece picioare. *Spre care ţărm pluteşte corabia cu-o sută de catarge? O creangă-i despărţirea, şi tu, iubito, eşti fructul ei amar*... Există o grămadă de cuvinte care rimează cu „amar”, cu toate astea versul următor n-a izbutit să se-nchege. „Dacă aş fi poet, i-am spus odată Anuşkăi, dacă aş fi poet, n-aş scrie niciodată poezii de dragoste. Cum de mi-o fi trăsnit prin cap să scriu versuri... Această haină

viaţă... De ce haină? Viaţa e frumoasă. Frumoasă? Frumoasă pentru cine? Pentru câţi oameni dintr-o sută? Marea majoritate a oamenilor nici măcar nu se-ntreabă dacă viaţa e sau nu frumoasă. Cei mai mulţi dintre oameni trăiesc hărţuiţi de foame, de strâmbătate, de asuprire, de moarte, dar trăiesc ca şi cum n-ar exista pe pământ nici foame, nici strâmbătate, nici asuprire, nici moarte. Câţi dintr-o sută luptă împotriva strâmbătăţii, împotriva asupririi, împotriva morţii?... Noi, noi luptăm! Şi luptă mulţimile răsculate, mulţimile care înalţă baricade! Eu lupt oare? Lupt oare, aşteptând să crăp, bolnav de turbare, împuşcat de Ismail? Ah, fir-ar să fie!..."

Linia a XVI-a

La Bolu subprefectul a fost schimbat. Îndemnaţi de Ahmed, profesorii de la liceul din localitate, care nu primiseră salariile de luni de zile, au luat hotărârea să se înfăţişeze noului subprefect, căruia să-i arate cum stau lucrurile şi, la nevoie, să protesteze cu vigoare. Au ales o delegaţie formată din cinci. Într-o joi după-amiază, s-au adunat la cafeneaua Aynalî şi au pornit-o mânioşi spre subprefectură. Au străbătut strada principală cu Ahmed şi Şaban efendi, profesorul de religie, în frunte, iar profesorii de matematică, de istorie şi de literatură, în urma lor. Ploua. Dintre toţi numai Ahmed n-avea umbrelă. Negustorii şi meşteşugarii de pe stradă salutau cu respect şi plini de nădejdi convoiul mânios de sub umbrele,

întregul corp profesoral le datora bani. În târg aflaseră toţi pentru ce se duc ei la prefect.

Delegaţia coti după colţ şi o luă la dreapta. Ploaia se înteţise. Ahmed privi înapoi. Rămăseseră din trei: două umbrele.

— Ce-i cu profesorul de literatură?

— A intrat să-şi cumpere ţigări, răspunse profesorul de istorie. Ne ajunge din urmă.

— Dumnezeu să-l ocrotească, mormăi Şaban efendi. Tocmai acum l-a găsit să-şi cumpere ţigări...

Au ajuns în cartierul grădinilor: o umbrelă înainte şi două în urmă. O femeie cu feregea neagră, dar cu obrazul descoperit, udă leoarcă, îi zări venind. Se-ntoarse cu faţa spre zid şi le făcu loc să treacă. Străbătură cartierul grădinilor şi ajunseră într-un maidan plin cu noroi. Ahmed privi iar în urmă. Rămăsese o singură umbrelă.

— Ce-i cu profesorul de istorie?

— Are puţină treabă... mă-nţelegi... răspunse profesorul de matematică.

— Aşa sunt ăştia din *Itilaf*[1]. Tocmai când nu trebuie au niţică treabă, mă-nţelegi, mormăi Şaban efendi. Şi ăl de matematică e membru vechi al *Itilaf*-ului.

Toarnă cu găleata. Ahmed se vârî sub umbrela lui Şaban efendi. Când fu să intre în curtea sub-prefecturii, Ahmed privi înapoi. Nu mai rămăsese nicio umbrelă.

[1] Partid burghez în Turcia, existent înainte de proclamarea republicii.

Închizându-şi umbrela, Şaban efendi porni să urce scările, mormăind:

— Dumneata eşti de vină, Ahmed bei! Ce ţi-o fi venit să porneşti la drum cu astfel de oameni?

La uşa subprefectului, cineva stă de pază. Uşa e acoperită cu o perdea groasă, ca la moschee:

— Anunţă pe domnul subprefect că profesorii de la liceu doresc să-i vorbească, zise Ahmed.

Uşierul intră în birou şi ieşi numaidecât:

— Poftiţi!...

Ahmed dădu la o parte perdeaua groasă şi intră. Subprefectul stătea la birou. Zdravăn, voinic, cu ochi negri, şi căciulă neagră pe cap.

Ahmed luă cuvântul:

— Şaban efendi, profesorul de religie, şi cu mine, am venit...

Subprefectul îl întrerupse cu un gest al mâinii:

— Pe dumneavoastră vă văd, dar unde e profesorul de religie?

Ahmed se-ntoarse. Şaban efendi – nicăieri.

— Trebuie să fi rămas pe culoar. Să-l chemăm...

— Nu-i nevoie.

— Eram cinci când am pornit-o încoace... eu...

— Tocmai pe dumneavoastră voiam să vă văd. Luaţi loc!

— Salariile noastre...

— Ştiu... Am dat dispoziţiile necesare. Veţi primi salariile pe o lună.

— Bine, dar...

Subprefectul ridică din nou mâna. Sună.

Comandă un ceai şi-i porunci uşierului:

— Spune-i profesorului care aşteaptă pe culoar că nu-i nevoie să mai aştepte!...

Uşierul ieşi. Subprefectul se sculă în picioare şi se proţăpi în faţa lui Ahmed.

— Ahmed bei, începu el, vă cunosc. Cunosc opiniile dumneavoastră, cunosc activitatea pe care o depuneţi prin oraşe şi sate, îi cunosc şi pe prietenii dumneavoastră, pe judele Iusuf bei, pe contabilul Osman bei şi pe toţi ceilalţi care vă împărtăşesc părerile.

Tăcu. Lăsă să-i caldă mâna enormă pe genunchii lui Ahmed şi continuă, rostind răspicat fiecare cuvânt:

— Armatele greceşti sunt în drum spre Ankara...

— Ce vorbiţi? Iar?...

— Ankara poate să cadă...

— Să cadă Ankara? Şi atunci?

— Atunci vom instaura aici bolşevismul.

— Bolşevismul?

— Eu voi fi preşedintele republicii. Ruşii se vor grăbi să ne ajute. Vom alcătui o Armată roşie. Şi vom porni să eliberăm Ankara. Aşadar, pregătiţi-vă amicii. Dar deocamdată nu pomeniţi nimic despre mine.

Ahmed se uitla la subprefect ca trăsnit. Înţelegea şi nu înţelegea. Mâna subprefectului se odihnea mai departe pe genunchii lui.

— Puteţi împărtăşi lui Iusuf bei şi Osman bei propunerea mea. Dumneavoastră veţi conduce Afacerile interne, Osman bei Finanţele, şi Iusuf bei va fi preşedintele Consiliului...

Ahmed se dezmetici. Îl ascultă cu multă răbdare. Pricepuse. Uşierul aduse ceaiul. Subprefectul, amestecând tacticos zahărul cu linguriţa, vorbea acum despre comandantul jandarmeriei şi directorul poliţiei. Primul, după părerea lui, putea fi uşor ademenit. Dar era exclus, cu desăvârşire exclus, să se ajungă la vreo înţelegere cu cel de-al doilea.

Ahmed ieşi din cabinetul subprefectului complet edificat. Coborând scările, se întrebă în care anume dintre profesorii şi tinerii pe care îi cunoştea ar putea să aibă încredere. În profesorul de limba turcă de la şcoala primară, în cel de gimnastică, în profesorul de fizico-chimice. Dintre tineri, în inginerul consiliului municipal şi în colegii lui. La sate? Zâmbi. La sate, în toată sărăcimea... şi în meşteşugari... cum ar fi Ferhat cazangiul şi prietenii lui.

Nu mai ploua. „Am pornit să-i caut pe Osman şi pe Iusuf. Nu i-am găsit. Unde s-or fi ascuns, fir-ar să fie! Am intrat în cafeneaua Kuyulu. Colegii mei din delegaţie erau cu toţii acolo, speriaţi, ruşinaţi.

— Vom primi salariile, le-am spus. Dar deocamdată numai pe o lună. Au şters-o, fără să mai aştepte să-i întreb de ce mă părăsiseră la jumătatea drumului. Osman şi

Iusuf nu-s de găsit. N-au dat pe-acasă. Unde s-or fi ascuns, fir-ar să fie?...

Iusuf este judecător la curtea cu juraţi din Bolu. Ceilalţi judecători, în cap cu preşedintele, sunt tembeli din fire şi prea bătrâni. Iusuf duce-n spinare tribunalul. Eu sunt profesor de desen la şcoala secundară din Bolu. Osman, Alyanak Osman bei, cum i se spune acolo, e contabil la Banca agricolă. Între 1915 şi 1919 a fost în Germania. —El, cel dintâi, mi-a vorbit despre Marx: întâi l-am auzit pronunţându-i numele şi apoi spunând: «Proletari din toate ţările, uniţi-vă!», şi mai târziu: «Istoria societăţii este istoria luptei de clasă». Şi pentru că la şcoală învăţaserăm că istoria e făcută de regi şi sultani, am înţeles astfel vorbele lui: «Istoria este lupta dintre regi şi sultani». Mi se părea cum nu se poate mai adevărat. Cutare sultan are de-ncheiat nu ştiu ce socoteală cu cutare rege şi atunci se războiesc popoarele respective. Însă istoria se va schimba. Căci o dată cu sultanii şi regii, vom suprima şi războaiele!...

La drept vorbind, suntem doar doi la curtea cu juraţi din Bolu: Iusuf şi Osman. Procurorul sunt eu. Procesele se judecă doar de formă în sala curţii. Deciziile sunt luate noaptea în camera mea de deasupra grajdului de la hanul Katârgiu. Mai întâi de toate încercăm să ne lămurim dacă pârâtul e bogat sau sărac. Dacă e sărac, şi dacă fapta de care e învinuit a săvârşit-o împotriva unui om bogat, urmează pur şi simplu achitarea. Dacă pârâtul e bogat, chiar dacă e nevinovat, urmează condamnarea. Aplicăm

legea numai atunci când amândoi împricinaţii sunt sau săraci, sau bogaţi. În oraşe şi prin sate, numele lui Iusuf e pe toate buzele. Osman, la rândul lui, face tot ce poate pentru a micşora, sau a şterge de-a binelea, sumele pe care ţăranii săraci le datorează Băncii agricole. Cât despre mine, aşez elevii săraci în primele bănci şi le pun numai note bune, fie că ştiu sau nu să deseneze. Mai este aici şi un club al tineretului, unde ne bucurăm de mare trecere.

În camera mea de deasupra grajdului, de la hanul Katârgiu, în miros de baligă şi zgomot de lanţuri, la lumina lămpii cu gaz, i-am pus în curent pe Osman şi Iusuf cu propunerile subprefectului. Am hotărât, în unanimitate, ca după ce Ankara va cădea în mâinile grecilor, să proclamăm neîntârziat bolşevismul la Bolu. Am mai vorbit cu prefectul de două ori. Planul era gata. Dar Ankara n-a căzut în mâinile grecilor. Subprefectul ne-a chemat din nou în biroul lui şi ne-a spus:

— Nu mai aveţi ce căuta aici. Plecaţi, nu mă băgaţi în belea.

Între timp, Iusuf primise o telegramă. Nu ne-a spus de la cine.

— Sunt chemat cu o chestiune la Trebizonda. Nu scăpaţi prilejul, veniţi cu mine! O să-mi fiţi de ajutor. De-acolo plecăm toţi trei în Rusia. Vom studia bolşevismul la faţa locului.

Am acceptat propunerea lui Iusuf. El a plecat, însă Osman s-a întors la Istanbul. Eu am apucat-o spre Trebizonda.

L-am căutat în zadar pe Iusuf în Trebizonda, la adresa pe care mi-o dăduse. Proprietarul casei m-a îndreptat la o cafenea:

— Iusuf trece deseori pe-acolo să joace table. E acolo un tablagiu grozav; Hafîz[1] i se spune. Du-te la cafenea: îl găseşti la sigur.

M-am dus la cafenea.

— Iusuf efendi n-a mai trecut de multă vreme pe-aici, mi-a spus cafegiul.

M-am întors la hotel. N-am dormit toată noaptea. Am coborât din cameră cu gândul să mă plimb pe stradă. M-am întâlnit cu hotelierul.

— Încotro, domnule?

— Nu pot dormi şi...

— E târziu. Toate cafenelele au tras obloanele...

— Nici nu mă gândesc să mă duc la cafenea! Vreau să mă plimb puţin, să iau aer.

— Mă rog, cum doriţi, dar e cam târziu...

— De ce târziu? l-am întrebat uimit. E primejdios să ieşi noaptea pe stradă?

— Nu! dar...

— Dar ce?

— Abia azi aţi sosit în Trebizonda. Sunteţi străin pe aici...

— Ei, şi?...

[1] Cel care ştie Coranul pe de rost.

— Nimic. Dar, după cele întâmplate în ultima vreme, străinii nu prea sunt priviţi cu ochi buni.

— Ce s-a-ntâmplat?

Nu mi-a răspuns. Se vedea limpede că-i părea rău de vorbele sale.

— Nu vrei să-mi spui şi mie ce s-a-ntâmplat în ultima vreme? am insistat eu.

— Dragă domnule, dacă doriţi neapărat să luaţi aer, plimbaţi-vă! Îmi sunteţi simpatic şi m-a luat gura pe dinainte. Faceţi cum credeţi!

M-am întors în cameră. Am ridicat colţul perdelei de pânză de la fereastră şi m-am uitat afară. Afară beznă. Întunericul care năpădeşte oraşele Anatoliei, după rugăciunea de seară!

A doua zi dimineaţă, am ieşit glonţ din hotel şi am pornit-o spre cafenea. Băiatul de prăvălie – un puşti – stropea trotuarul din faţa cafenelei. Înăuntru – câţiva clienţi. Cafegiul m-a recunoscut.

— Ieri, după ce-aţi plecat, a trecut pe-aici Iusuf effendi. I-am spus că l-a căutat un domn tânăr, cu căciulă ascuţită pe cap. N-am ştiut să-i spun cum vă cheamă, I-am spus însă: Tânărul poartă favoriţi lungi cam pe-atât. Pun mâna-n foc că vine din Istanbul.

— Şi Iusuf ce-a zis?

— La început n-a ştiut nici el despre cine-i vorba. Pe urmă mi-a spus: Aha, ştiu acum!

— Şi?...

— Atâta tot.

— Cum atâta tot? Nu mi-a lăsat vorbă să-l aştept? Nu ţi-a apus când mai trece pe-aici?

— Nu. Dar aşteptaţi-l, dacă doriţi. Azi dă pe aici Hafîz, regele tablagiilor. Cu siguranţă c-o să vină şi Iusuf efendi.

Nu mai înţeleg nimic. Dar ce pot face altceva decât să-l aştept.

— Pleacă des de-aici vaporul spre Baku?

Cafegiul m-a privit într-un fel ciudat:

— Din când în când...

— Probabil că sunt şi şalupe care fac naveta...

— Sunt, cum să nu.

S-a sculat şi mi-a adus ceaiul, simitul şi brânza.

— Vă duceţi la Baku?

— Nu!... Trec doar prin Baku şi Tiflis. Mă duc la Kars.

Ne făcusem planul să pornim din Trebizonda la Kars, fie pe mare – Baku – Tiflis – Kars – fie pe uscat. Ne făcusem socoteala să rămânem la Baku.

— Aveţi autorizaţia de trecere prin Baku?

— Da!...

Cerusem subprefectului din Bolu hârtia asta: «Autorizaţie de călătorie la Kars, prin Baku— Tiflis, în interes de afaceri».

— Atunci e bine. Călătoria pe uscat e lungă şi costisitoare. Autorizaţia vi s-a eliberat de-aici?

— Nu.

— De la Ankara?

— De la Bolu!...

— Documentele eliberate de la Bolu nu sunt valabile la noi. Aveţi. Nevoie de altă autorizaţie, eliberată aici.

— Şi crezi c-am s-o capăt?

— Asta numai Dumnezeu ştie!...

Cafegiul s-a depărtat. Mi-am dat seama că ceilalţi clienţi trăseseră cu urechea şi acum discutau între ei în şoaptă.

Am mai cerut un ceai. Şi de data asta m-a servit tot cafegiul.

— Pare-se, i-am zis eu, că în ultima vreme s-au petrecut pe-aici întâmplări neobişnuite.

— Ce-ntâmplări?

— Asta nu ştiu... Îmi spunea hangiul că...

— Care hangiu?

Nu ştiu ce mi-a venit, dar ceva m-a-ndemnat să-i ascund numele hangiului şi al hanului în care locuiam. I-am îndrugat numele altui han, a cărui firmă o citisem în drum spre cafenea.

— Va să zică nu ştii nimic de chestiile astea, am mai zis eu.

— Habar n-am!...

Se vedea cât de colo că minte.

În ziua aceea l-am aşteptat pe Iusuf până după rugăciunea de seară. N-a venit.

A doua zi dimineaţa, m-am înfiinţat la cafenea.

— A venit?

— Da. Tocmai când închideam.

— Şi?

— A spus c-o să treacă pe-aici în cursul dimineţii.

Peste puţin a intrat Iusuf. Ne-am îmbrăţişat, mai bine zis, eu l-am îmbrăţişat.

— Să ieşim, mi-a spus el.

Am ieşit afară.

— Ascultă, Iusuf, felul cum te porţi...

— Taci din gură. Am să te lămuresc imediat.

— Ce se întâmplă?

— Ţi-am mai spus o dată: taci!...

Mergem cu paşi repezi. Din când în când, Iusuf se întoarce şi priveşte-napoi. Mergem din ce în ce mai repede. Trecem prin nişte uliţe înguste şi întortocheate. Urcăm şi coborâm. Îmi dau seama numaidecât că suntem în mahalaua Tekke. Iusuf răreşte pasul.

— Dă-i drumul, Iusuf.

— Am fost nevoit să mă mut.

— Bine, dar de ce n-ai lăsat proprietarului noua adresă?

— Imposibil.

— Cum asta? Şi cum voiai să te găsesc în coşcogeamite oraş?

— Eh, bine, iată că m-ai găsit... I-ai vorbit ceva cafegiului?

— Ce să-i fi spus?

— Ştiu şi eu? Eşti cam limbut... ţi-o fi scăpat ceva,..

— L-am întrebat dacă sunt curse pe mare spre Baku.

— Bravo ţie!... Ai făcut-o fiartă...

— De ce?

— Pentru că nu poţi pleca la Baku cu autorizaţia eliberată la Bolu. Altceva ce i-ai spus?

— Nu i-am mai spus nimic.

— Amicii de la Ayin-Pe nu te-au căutat?

— Nu!... Bine, dar atunci cum o să ajungem la Baku? Ia stai! Mi-am adus aminte chiar acum că guvernatorul de aici e un vechi colaborator de-al bunicului. Mă duc să-i cer autorizaţie pentru amândoi.

— Nu-i o idee rea, zise Iusuf, după o scurtă gândire.

Nicio clipă nu-mi trece prin minte să-l întreb pe Iusuf cu ce se ocupă la Trebizonda.

— Ahmed, mai bine cere-i să-ţi dea numai ţie autorizaţie. Mi-e teamă c-ai să-i dai de bănuit dacă ceri pentru amândoi. În trei-patru luni o să se ivească vreun prilej să plec şi eu de-aici. Şi încă ceva. Cât rămâi aici nu mai încerca să mă vezi.

— Dar pentru ce? Ce se-ntâmplă?

— De Când eşti aici, ai vorbit cuiva despre chestiile noastre de la curtea din Bolu, sau despre afacerea cu subprefectul?

— Cui să-i fi vorbit? N-am văzut pe nimeni!...

— Poţi să te aştepţi la orice de la un nechibzuit ca tine...

— De unde-o mai scoţi şi p-asta, mă rog? Ascultă, Iusuf! Mi se pare că pui la cale ceva!... Am auzit că în ultimul timp s-au întâmplat lucruri cam deocheate în oraşul ăsta!

— Cine ţi-a spus?

— Hangiul... L-am întrebat şi pe cafegiu...

— Cum? Vai de capul nostru!

S-a întors şi-a privit înapoi.

— De ce tot te uiţi înapoi?

— Să văd dacă nu cumva suntem urmăriţi.
— De ce să fim urmăriţi?
— Crezi că Ayin-Pe-ul n-a aflat de isprăvile noastre din Bolu? Ascultă-mă, Ahmed! Şi coborî glasul: l-au ucis pe Mustafa Suphi şi oamenii lui.
— Cine-s ăştia?
— Bolşevici turci.
— Unde i-au ucis? Cum? Şi de ce?
— Pentru că erau bolşevici.
Urcam o colină acoperită cu brazi, Iusuf continuă:
— Mustafa Kemal i-a chemat în ţară, din Rusia. Suphi căzuse prizonier la ruşi, în timpul războiului. Mai târziu, trecuse de partea bolşevicilor. Mai erau şi alţii veniţi din Istanbul. La Baku s-a ţinut un congres, sau aşa ceva. Au luat şi ei parte la congresul ăsta.
— Şi pe urmă?
— Mustafa Kemal le-a cerut să vină în ţară şi ei s-au prezentat la frontieră. Le-a ieşit în întâmpinare Kazâm Karabekir paşa.
Ne-am aşezat jos sub brazi. Ce vreme frumoasă! O boare proaspătă adie dinspre mare.
— În Erzerum, habotnicii, hagiii şi haimanalele oraşului au fost strânşi la un loc, într-o aşa zisă «Uniune pentru apărarea datinelor sfinte» sau cam aşa ceva. Nici n-au apucat să intre bine în oraş că netrebnicii ăştia au şi început să-l huiduie pe Mustafa Suphi şi pe oamenii lui şi să-i bombardeze cu pietre. «Ăştia abia aşteaptă să schimbe moscheele-n grajduri!» urlau nemernicii. Kazâm

Karabekir i-a dezarmat pe Suphi şi pe-ai lui şi i-a expediat, sub pază, la Trebizonda.

Marea Neagră se întinde la dreapta, la stânga, în faţa noastră, la nesfârşit. Nicio mişcare, cât vezi cu ochii. Nicio pânză, niciun fum de vapor.

— Când au ajuns aici, la Degirmendere, i-au îmbarcat într-o noapte pe o şalupă cu motor. Asta s-a întâmplat la 28 ianuarie. Starostele barcagiilor era aici unul Yahia. Un tâlhar fără pereche. Mina dreaptă a lui Topal Osman, comandantul gărzii personale a lui Kemal. După ce şalupa cu Suphi şi ai lui s-a depărtat, Yahia şi ceilalţi tâlhari s-au urcat într-o barcă cu motor şi au pornit în goană s-o ajungă. Au ajuns-o în larg la Sűrmene, şi s-au repezit asupra ei. Suphi şi tovarăşii lui erau cu toţii 15 la număr. Suphi îşi luase cu el şi nevasta. Rusoaică. Cică încăierarea a durat două ore. Nu ştiu cum, Suphi a izbutit să pună mâna pe-o puşcă. Tocmai când da să tragă, Faik, o puşlama din Trebizonda, i-a înfipt un glonte de revolver în ceafă.

Ceilalţi au fost măcelăriţi cu cuţitele sau sugrumaţi, şi leşurile lor, cu pietre legate de picioare, au fost zvârlite în apă. Pe rusoaică au adus-o la Trebizonda. Căci e femeie frumoasă. Yahia o ţine închisă la el, ca ostatecă. Cei din Ankara sunt tare, tare îngrijoraţi. Tremură de teamă să nu iasă din asta cine ştie ce.

— Sunt comunişti la Trebizonda?

— Nu ştiu. În orice caz cei de la Ayin-Pe stau la pândă.

Marea Neagră, mereu pustie, se întinde strălucitoare şi nesfârşită în faţa noastră."

Ahmed l-a tot aşteptat pe Iusuf la Baku. Nu trei, ci şase luni. Iusuf n-a venit. În 1924, s-a întors la Istambul şi s-a apucat de afaceri. S-a îmbogăţit. Dar a dat faliment şi s-a apucat de contrabandă. În 1934, la Istanbul, în amiaza mare a fost doborât de glontele unui agent de poliţie.

„Fotografia lui Mustafa Suphi am văzut-o întâia oară la Baku. La Moscova, am încercat să-i fac în cărbune două sau trei portrete: avea nişte mustăţi groase, răsucite şi purta ochelari. E unul dintre oamenii care-mi inspiră cel mai adânc respect, mai mult încă, e printre oamenii cei mai iubiţi de mine.

Mă plimb prin parcul din Baku. Mi-e foame. Mai am un milion sau două de ruble. Săptămâna trecută mi-am vândut geamantanul. Credeam că e de piele, dar era de muşama. Ce ar fi să beau un ceai – nu cu zaharină, ci cu mici bucăţi de zahăr adevărat – la ceainăria de lângă cinema!... Aud vuietul mării. Mi-e lehamite să mă duc pe plajă şi să mă uit la femeile goale tolănite pe nisip.

Ieri seară am fost pe plajă. Cerul era întunecat. Noaptea caldă şi marea liniştită, fosforescentă. Mă gândesc într-una la moartea lui Mustafa Suphi şi a celorlalţi. De pe puntea vasului care m-a adus aici, la Baku, priveam din largul Sűrmenei, malurile din faţă: dealuri verzi, nisip, căsuţe albe, mai albe încă în lumina soarelui. Un fragment de ţărm, pe coasta Mării Negre. Şalupa cu Suphi şi ceilalţi

ajunsese în locul acesta. Au văzut, desigur, licărind, petele de lumină. Sau poate că nici nu le-au văzut. Poate ningea. Şi marea, marea era calmă sau mânioasă? Mateloţii ştiau prea bine că oamenii din şalupă vor fi ucişi. Or fi stat de vorbă cu ei, ca şi cum nu trebuia să se-ntâmple nimic? Poate le-au oferit ţigări, şi poate şi-au aprins ţigările de la ţigările lor. Ce-or fi vorbit între ei Suphi şi tovarăşii lui? Se gândeau oare că s-ar putea să fie ucişi? Le-o fi dat ceva de bănuit? Ce anume şi când? Poate la Erzerum, atunci când li s-au luat armele? Sau poate au ghicit de la început, din clipa în care, intrând în oraş, au fost bombardaţi cu pietre? Şi oare Kazâm Karabekir paşa, vorbind cu aceşti oameni, a căror moarte o plănuise în cele mai mici amănunte, râdea satisfăcut în sinea lui, gândindu-se la ce-i aşteaptă? Nu ştiu. Dar ştiu că acest Kazâm Karabekir paşa zdrobise pe rebelii armeni cu ajutorul unităţii roşii, alcătuită de Suphi din prizonierii turci aflaţi în Rusia. Victoria asta, de care va pomeni până la sfârşitul vieţii, o câştigase datorită lui Suphi şi tovarăşilor lui, oameni trimişi de el spre Trebizonda pentru a fi ucişi. Oare îi întemniţase, o dată ajunşi la Trebizonda? Nu ştiu. Dacă se-ntâmplase aşa, puteau uşor să-nţeleagă. Dar dacă nu? Ce-or fi crezut când au văzut barca cu motor venind cu toată viteza spre ei, acolo, în largul Sűrmenei?... N-au crezut, oare, că aleargă spre Baku ca să aducă muniţii? Ori, poate că şalupa a răsărit deodată în faţa lor, ţâşnind din întuneric?... Nici n-au auzit poate zgomotul motorului din pricina vuietului valurilor şi al duduitului pe care-l scotea motorul şalupei

lor. Dar dacă, totuşi, l-au auzit? Şi-or fi zis poate că venise o nouă dispoziţie din Ankara, şi că se grăbesc să le ceară scuze. Sau şi-or fi dat seama, numaidecât, că s-apropie de ei moartea?

Erau acolo câţiva, pe care-i socotesc printre oamenii cei mai luminaţi ai ţării acesteia. Nu numai printre cei mai luminaţi ci, totodată, printre cei mai bravi, mai autentici dintre turci. Cine a iubit cu mai mult foc ca ei ţara şi poporul acesta, poporul acesta măcinat de foame şi de malarie, orbit de trahom, îmbrăcat în zdrenţe, brăzdând cu plugul, tras de boii care-abia se mai ţin pe picioare, ţarina tare ca piatra, poporul acesta care, după ce şi-a vărsat sângele timp de patru ani, pe patru fronturi, a găsit în el destulă putere pentru a da, azi, noi bătălii? Cine l-a iubit mai mult ca ei şi cine-a crezut mai mult ca ei în frumos şi în bine, în tot ce-nseamnă nădejde pentru om? Văd limpede chipul lui Suphi, îi văd limpede faţa. Desluşesc pieptul, grumazul, spatele celorlalţi meniţi morţii. Dar chipurile lor îmi apar învăluite în ceaţă. Şi văd mâinile călăilor, văd puştile, revolverele, cuţitele, frânghiile, le văd gurile schimonosite sub mustăţi. Mi se pare că văd chiar revolverul lui Faik, puşlamaua din Trebizonda. Obrazul lui brun, cu nasul coroiat. Şi-i văd mâna descărcând revolverul în ceafa lui Suphi. Îl văd pe Suphi scăpând arma şi rostogolindu-se-n apă. Dar poate nici n-a căzut în apă, poate că s-a prăbuşit pe punte, şi, după ce i-au legat un bolovan de picioare, l-au aruncat în mare. Au început cu el. Pe urmă le-a venit rândul

celorlalţi. Celorlalţi! Pe câţiva îi cunosc, după nume: Nejat, de pildă, învăţător la Istanbul. Motorul şalupei s-a oprit sau continuă să funcţioneze? E greu să-ţi imaginezi pe de-a întregul măcelul acesta care a durat două ore, mâinile goale ale acestor oameni care nu ştiau să ucidă şi mâinile înarmate ale ucigaşilor, mâinile înarmate cu puşti, revolvere, frânghii, obişnuite cu omorul. Nu disting faţa lui Nejat. Îi văd doar grumazul. Văd cum îi leagă piatra de gât. Cum îl aruncă în apă. Poate că Nejat mai trăia. Era poate numai grav rănit şi mai zărea încă luminile scăpărând pe ţărm. Aud de parcă aş fi fost acolo, aud mereu clipocitul apelor negre, deschizâindu-se şi închizându-se de cincisprezece ori la rând."

„Sunt iar în parcul din Baku. Printre pomi, lacul luceşte-n soare. Cineva îşi lasă mâna pe umărul meu. Mă întorc: Raşit. Am rămas trăsnit. El mi s-agaţă de gât. Raşit, interpretul lui Jago la teatrul lui Keamil Othello din Ankara.

— Ce-nvârteşti la Baku? l-am întrebat.

— Am venit la bolşevici! Toată lumea va trece la bolşevism.

Nu m-a întrebat ce caut aici şi nu părea de loc mirat că mă vede. Mi-a dat adresa hotelului, l-am spus că stau la hotelul «Franţa». După o săptămână, mă pomenesc cu el în camera mea: «Lucrez la un ziar», îmi zise el. L-am făcut cunoştinţă cu câţiva dintre membrii biroului pentru problemele externe al Partidului Comunist Turc. A plecat.

După o lună, iată-l din nou la mine. «Acum sunt redactor şef al ziarului», îmi zise el. Baku este capitala Republicii Sovietice Socialiste Azerbaidjene. Majoritatea azerbaidjenilor sunt mahomedani şi vorbesc turceşte. La Baku apărea un ziar în limba turcă. La ziarul acesta, ajunsese Raşit redactor şef. Noi, ceilalţi, lucram în redacţia revistei «Sindicatul roşu», pe care o trimiteam în Anatolia şi la Istanbul prin intermediul barcagiilor lăzi.

În seara când Raşit venise să ne vadă pentru ultima dată, a dispărut şi sigiliul Biroului pentru probleme externe. Îşi avea locul în sertarul mesei. Sertarul era încuiat. Broasca fusese spartă. Ieşisem din birou o dată cu Raşit şi mă înapoiasem după trei-patru ore. Fereastra care da spre balcon fusese şi ea forţată. Am anunţat Ceka şi am fost poftit să trec pe-acolo. La o masă de lemn, un om cu mustaţă neagră şi ochelari. Vorbeşte turceşte, pronunţând cuvintele ca cei din Azerbaidjan.

— Sunt absolut sigur că sigiliul nu l-aţi furat dumneavoastră, îmi zise el. De altfel de ce să-l furaţi de vreme ce îl puteaţi folosi după plac? Aşadar, pe cine bănuiţi?

— N-aş putea spune.

— Bunicul dumneavoastră e paşă, iar tată! dumneavoastră funcţionar superior. Engels a fost fecior de fabricant. Şi tatăl lui Mustafa Suphi era paşă.

— Semănaţi la chip cu tovarăşul Suphi.

— Semăn, aşadar, cu un om brav, a zis el şi a zâmbit.

Dacă mi-ar fi spus: «Semăn aşadar cu acest mare revoluţionar, cu tovarăşul care s-a jertfit eroic, cu comunistul acesta admirabil», ar fi fost altceva. M-a prins mirarea auzindu-l că spune doar că semăn cu un om brav."

La Moscova au început ploile de primăvară.

„Desenez a zecea sau a şaptesprezecea pisică, «în seara asta, Anuşka vine să ia ceaiul la noi», îmi spune Si-Ya-U. Îl întreb dacă are ceva bani. Da, are, dar prea puţini: nu-i ajunge să cumpere nici două prăjituri. Eu sunt lefter. Sunt nevoit să împrumut bani de la portăreasă. Si-Ya-U pleacă după târguieli.

Dragostea dintre mine şi Anuşka n-a schimbat cu nimic legăturile ciudate dintre ea şi Si-Ya-U. Dacă aş fi în locul lui Si-Ya-U, aş ocoli-o.

Raşit intră în cameră. Duce sub braţ o servietă imensă, gata să crape de îndesată ce-i. Pe cap – o şapcă, şapca pe care-o poartă muncitorii din Rusia. I se vede, de sub haină, brâul caucazian, brodat cu argint.

— Am venit la Moscova cu ocazia congresului, ne spune el. Congresul lucrătorilor din învăţământ.

Ajunsese comisar cu problemele învăţământului din Republica Azerbaidjană.

Iat-o şi pe Anuşka. Îi fac cunoştinţă cu Raşit. I-a plăcut pisica pe care-o desenasem.

— Cu asta am terminat! Nu mai ai loc să te învârteşti în cameră de atâtea pisici!

Am băut ceai. Raşit a plecat. Am ieşit să mă plimb cu Anuşka. Ploaia stătuse. Anuşka m-a luat de braţ. «Îmi dai voie să rămân noaptea asta la tine?» am întrebat-o rugător. S-a împotrivit.

— De ce? Ieri seară n-ai avut nimic împotrivă. Şi azi de ce?

— Nu ştiu... Aşa...

În poarta casei ne-am sărutat.

— Nu-mi place de loc comisarul învăţământului din Azerbaidjan, mi-a spus ea la despărţire.

— De ce?

— Nu ştiu. Aşa... Unii oameni le sunt pe plac pisicilor de cum îi văd, alţii nu...

— Bine, dar tu nu eşti pisică. Un om, mai ales dacă e şi comunist, are minte... Dacă aş fi poet, n-aş folosi niciodată cuvântul «inimă».

— Deci mintea te face să mă iubeşti?

— Dacă aş fi poet, n-aş scrie niciodată poezii de dragoste."

Întorcându-se acasă, Ahmed s-a surprins repetând versurile:

Ascultă naiul ce grăieşte / De despărţire el jeleşte.

Peste două luni, Raşit a fost arestat ca spion englez. A fost prins chiar în faţa ambasadei Turciei, unde încerca să se ascundă. Ahmed şi-a adus aminte de povestea cu sigiliul de la Baku. Anuşkăi nu i-am spus nimic despre

arestare. Raşit a fost surghiunit în Siberia. A evadat şi, în 1929, s-a întors la Istanbul, unde a început să publice, într-un ziar, o serie de articole sub titlul: „Cum am ajuns comisar comunist al învăţământului public”. A lucrat la serviciul siguranţei.

Linia a XX-a

Ahmed s-a trezit cu dureri de cap. Ismail lăsase iar uşa întredeschisă la plecare. De fiecare dată, Ahmed sărea din pat, închidea uşa şi aprindea lampa. În dimineaţa asta nu s-a clintit din loc. Lumina zilei pătrunde prin deschizătura uşii. Motorul parcă-i duduie în cap: bum-bum! bum-bum!... Să fi început oare? Migrena asta n-o fi anunţând durerile de cap care... Azi se-mplinesc douăzeci de zile. Întinde mâna şi ia cartea de pe scaun. Nu precizează în a câta zi încep durerile de cap. Aprinde un chibrit şi-l apropie de ochi, gata-gata să-şi pârlească genele. Poate privi flacăra. Bineînţeles. E încă prea devreme. Frica de foc nu-şi face apariţia atât de repede: după douăzeci de zile. Răsfoieşte iar cartea. Nici despre asta nu scrie nimic. S-a sculat şi a înghiţit o aspirină. N-are poftă de mâncare. Şi-a făcut un ceai. L-a băut cu poftă. S-a mai înveselit, dar capul îl doare îngrozitor. Mai înghite o aspirină. A închis uşa. Aprinde lampa şi o apropie de vârful nasului. Totul e normal. Strânge patul. Trage cu ochiul la liniile de pe uşă. Toate au aceeaşi dimensiune, aceeaşi grosime. E gata să tragă a douăzecea linie, dar îşi ia seama. Lasă să se facă

noapte... Ce-i graba asta? Desenează o pisică pe o bucată de ziar. Rupe hârtia şi-o aruncă. Îi vine-n gâind, fără încetare, versul: *Spre care ţărm pluteşte corabia cu-o sută de catarge?* — „Hai să-ncepem jocul, îşi zice el, cu toate că am hotărât să nu mai joc jocul ăsta. Îl mai joc azi şi gata. S-a aşezat pe scaun aşa cum stă «Gânditorul» lui Rodin. Dar vezi că eu nu-s dezbrăcat. Se chinuieşte să reţină tot ce-i trece prin minte.

În mintea oricărui om, gândurile se înlănţuie între ele şi vin unele după altele, profunde sau superficiale, de mai lungă sau mai scurtă durată, purced câteodată unele din altele, câteodată fără nicio legătură între ele, într-o învălmăşeală din care răsar mereu şi mereu altele. Dacă însă jocul acesta, în aparenţă fără importanţă, pune stăpânire pe tine, nu mai e mult până la nebunie.

— Una din regulile jocului este să rosteşti cu glas tare gândurile care-ţi trec prin minte, prinzându-le din zbor. Abia unul la sută din gânduri pot fi materializate în cuvinte. Şi visurile de altfel, deşi ni se pare că ţin ore întregi, se petrec într-o singură clipă. E propria mea constatare sau am citit asta undeva? Durerea de cap s-a mai potolit. Să urli ca un câine!... Asta-nseamnă că-ţi pierzi minţile. Ei, drăcie, aşa n-o scot la capăt. Trebuie să mă gândesc la altceva. Să-mi ordonez gândurile. Aşadar la ce mă gândesc? Mă gândesc să-mi ordonez gândurile. Mă gândesc la ceea ce gândesc. Mă gândesc la gândurile care-mi trec prin minte şi la nimic altceva. Hârtia din crăpăturile uşii. Revolverul. Unde-a pus Ismail

revolverul? Mustafa Suphi a fost ucis c-un glonte de revolver în ceafă... Durerea de cap m-a lăsat. Anuşka are deasupra sânului stâng o aluniţă. Fitilul lămpii. De ce n-am încercat să-l caut pe Iusuf la Istanbul? La ce bun? Cu Alyanak Osman bei m-am întâlnit nas în nas la Beioglu. A întors capul. Mă mai doare capul sau mi-a trecut? Raşit o fi murit în Siberia..."

Ahmed se scoală şi începe să citească romanul pe care i-l adusese Ismail în ajun. Se uită la ceas. Mai sunt zece minute până la masă. Prânzeşte regulat, exact la douăsprezece şi un sfert.

Linia a XXI-a

— Mi-a venit mama, Ahmed!

— Gând asta?... Eşti bun de cinste.

— La prânz, în pauză, stătea şi m-aştepta în faţa porţii!... I-am găsit o cameră la hotel. Am venit să te anunţ ca să nu crezi cine ştie ce. Sunt acasă peste două-trei ore. Mamei i-am spus că dorm cu mai mulţi în cameră. Draga de ea, tare aş fi vrut s-o cunoşti. Ştiu că nu se poate. Dar dacă ai vedea-o!... E o mamă din basme, nu alta, ştii ca mamele din romane... În sfârşit... am să-ţi povestesc eu mai târziu. Când am ieşit de la lucru, m-am dus s-o văd la hotel, l-am spus c-o să mă întorc repede.

— N-o lăsa s-aştepte! Hai, du-te!...

— Nu ţi-am voirbit niciodată despre maică-mea. De altfel nu ştiu să-i fi vorbit cuiva. Nici când te-ndrăgosteşti de-o femeie, nu prea vorbeşti de ea.

— Faci vreo aluzie la mine?

— Nu, frate! Fiecare cu ale lui.

E o mamă din basme, nu alta, ştii, ca mamele din romane. Câte n-a îndurat pentru mine! A spălat rufe şi-a împungălit cu acul ca să pot isprăvi şcoala de meserii...

Ahmed s-a gândit să-l întrebe: „Dar tatăl tău? De ce numai maică-ta a avut grijă de tine? Taică-tu unde era?”

— N-o lăsa să te aştepte!... Du-te...

— Mă duc, mă duc... Dacă ai vedea-o... E tare măruntică...

„De ce-a venit la Smirna? Din ce trăieşte? La cine stă?” Nici asta Ahmed nu s-a gândit să-l întrebe pe Ismail.

— Rămâne trei sau patru zile la Smirna. Nu mă aştepta. Culcă-te.

— Bine, bine. Hai, şterge-o!

Ismail făcu atunci un lucru neaşteptat: se aruncă de gâtul lui Ahmed. Apoi plecă grăbit. Ahmed stinse lampa, lăsând uşa întredeschisă. Răsăriseră stelele.

Ahmed îşi dădu seama că de luni de zile nu se gândise, măcar o dată, la maică-sa. Şi asta îl întristă.

„Mama n-a spălat rufe ca să mă crească, n-a suferit pentru mine? O iubesc oare aşa cum Ismail îşi iubeşte mama? Mama mea e frumoasă, Anuşka!... Toate femeile din familia mamei sunt frumoase, una mai frumoasă ca alta.

— Atunci tu semeni cu tatăl tău...

— Aşa e. Dar ia stai puţin! Mama trebuie să fi trecut de patruzeci de ani!

Stăm la soare, aşezaţi pe-o bancă în piaţa Strasnoi, lângă statuia lui Puşkin. E duminică.

— Cum o cheamă pe mama ta?

— Gűzidé!

— Giuzidé!

— Nu Giuzidé! Gű-zi-dé. Habar n-aveţi cum să-l pronunţaţi pe ű.

— Şi voi pe ts.

— Mama mea scrie poezii în franţuzeşte.

— Poezii de dragoste?

— Da de unde? E căsătorită... Şi la vârsta ei...

— De ce nu?...

— Cum, de ce nu?... Vrei să-i scrie poezii de dragoste tatii?

— De ce tatii?

— Atunci cui? Mama cântă la pian. Îi place mult Beethoven. Tata nu iubeşte decât muzica orientală. Mă îmbolnăvisem o dată la internat. Am intrat la infirmerie. Maică-mea a venit să mă vadă. Şi-a ridicat voaleta. Erau de faţă medicul şi profesorul nostru de istorie. I-am spus să-şi acopere faţa. Am fost totdeauna, şi când eram mic, teribil de gelos pe mama..."

Petrosian, secretarul celulei de partid, răsări pe neaşteptate în capătul aleii. Părea cufundat în gânduri.

Spărgea seminţe de floarea soarelui şi le scuipa cojile pe jos. Zărindu-i pe Ahmed şi Anuşka, se apropie de ei.

— Bună ziua, copii!... Ascultă, Ahmed, am nevoie de nişte material, ştii... în legătură cu proprietatea agrară în Turcia. Am mai găsit eu câte ceva, dar ştiu că tu...

— Eu? Dar eu m-am habar de chestia asta.

— Cum adică? Acolo, la voi, n-ai fost niciodată la ţară?

— Ba da.

— Şi n-ai cercetat niciodată problema la faţa locului?

— Nu...

— Presa voastră de partid n-a publicat nimic în direcţia asta?

— Nu cred.

Petrosian îl privi înciudat.

— Atunci nu-ţi rămâne decât să-mi povesteşti ce-ai văzut pe unde ai fost.

Îi oferi Anuşkăi un pumn de seminţe de floarea-soarelui, se mai învârti puţin pe loc, ca şi cum ar mai fi avut ceva de spus, după care plecă, fredonând un cântec în armeneşte.

— Petrosian! Iată un om de care-aş fi putut să mă îndrăgostesc, zise Anuşka.

— Asta îţi mai lipsea... De ce nu te-ai îndrăgostit? Şi de ce adică te-ai fi putut îndrăgosti de el?... Îţi place mutra lui? Îl găseşti chipeş? Bărbaţii pe care femeile îi găsesc chipeşi n-au nicio trecere la bărbaţi şi vice-versa.

— Nu pentru că e chipeş, cum de altfel şi e. Nu. Ci pentru că trăieşte ca şi cum n-o să moară niciodată, deşi

ştie prea bine că n-are decât câteva luni de trăit. Iată de ce l-aş fi putut iubi.

— Şi după ce-ar fi murit, nu te-ai mai fi uitat la nimeni?...

— Cred că nu... Mai târziu însă, cine ştie...

S-au ridicat de pe bancă.

— Unde mergem, Anuşka?

— Eu mă duc acasă. Am de spălat rufe.

— Pot să vin şi eu?

— Vino, dacă vrei!

— Ce-ar fi să mergem mâine seară la teatrul lui Mayerhold?

— Mâine seară mă duc la concert cu Si-Ya-U.

— Nu mă luaţi şi pe mine?

— Nu.

— De ce?

— Fiindcă mergem numai noi doi.

Ahmed n-a zis nimic. La jumătatea drumului s-a oprit:

— Şi eu am treabă! Abia acum mi-am adus aminte. Săptămâna viitoare, noi, cei din grupul artistic turc, organizăm o şezătoare într-o uzină, nu ştiu unde. Am început să ne pregătim de pe-acum.

Când Ismail s-a întors acasă, Ahmed dormea demult. Dormea dezvelit: pătura îi alunecase pe jos. Ismail îl acoperi. „Ismail, îi spunea Ziya, Ismail, maică-ta e o forţă a naturii – cum ar fi marea, vântul, sau focul – ceva

minuscul, cum ar fi un atom, dar totuşi ceva esenţial, ceva pe care se întemeiază tot ce există.”

În 1940, mama lui Ismail îşi va da sufletul. Printre gardienii închisorii se află unul de fel din Brusa. Germanofil îndrăcit. În fiecare seară, după ce le spunea deţinuţilor: „Domnul să vă aibă în pază”, şi după ce trăgea zăvoarele la uşile de fier, îşi lipea gura de vizetă şi-l chema pe Ismail: „Ia vino, vino-ncoace puţin, meştere: Hitler a bombardat iar Londra. Nemţii câştigă sigur războiul. Nu te-ncăpăţâna, meştere! Zi şi tu ca toată lumea c-o să-l câştige!...”

„Ba o să-l piardă”, zicea Ismail. „Bine, bine, treaba dumitale!...” răspundea gardianul. Şi a doua seară, în aceleaşi condiţiuni, avea loc acelaşi dialog. Mama lui Ismail îşi va da sufletul la picioarele acestui gardian de fel din Brusa. La vorbitor, în spatele grilajului. Acolo îşi va da sufletul. Măruntică. Numai zbârcituri. „Ismail, ţi-am adus nişte sărmăluţe din frunză de viţă. S-au cam zdrobit pe drum de la Manisa până aici. Băiatule, vezi nu uita să-i dai şi domnului gardian”, şi aşa vorbind, se va nărui dintr-o dată ca o grămăjoară la picioarele gardianului şi-şi va da sufletul.

Ismail ciuleşte urechea la zgomotul motorului. „Ceva nu e-n regulă, îşi zice el. Bate pe loc. Se vede că s-a stricat vreun piston”. S-a culcat.

Am musafiri. Unii stau jos pe pardoseala de pământ, alţii pe paturile portative, pe scaune. Unul stă rezemat de perete, lângă dulapul de sârmă, unul stă în picioare, în stânga uşii. Cât despre mine, stau şi eu în picioare, în stânga uşii, aproape de dulapul de sârmă, cu spatele rezemat de zid. Stau şi jos, pe pământ, stau şi pe paturile portative, mă plimb de ici colo, de sus în jos. Chipurile oaspeţilor mei sunt luminate de lampa cu gaz de pe masă, luminate dintr-o parte. Anuşka intră şi iese, fără să deschidă, fără să-nchidă uşa. Intră şi iese trecând prin pietrele zidului, răsare din groapa pe care-am săpat-o, fără să-nchidă, fără să deschidă chepengul. E-n lampă şi iese de-acolo, prin sticlă, prin flacără, prin fitil. Printre oaspeţii mei, sunt unii pe care îi iubesc din toaită inima, sunt alţii, care-mi fac silă, dar pe niciunul dintre ei nu-l urăsc şi nu-l duşmănesc. Nu urăsc pe nimeni altcineva decât pe ucigaşii lui Mustafa Suphi, şi clasele exploatatoare, nu numai de la noi, ci din lumea întreagă; clasele exploatatoare, pe fascişti şi imperialişti, şi pe femeia care l-a rănit pe Lenin, şi pe Colceak, pe Denikin, pe ofiţerul blond, cu ochii bulbucaţi, care l-a ucis pe tatăl Anuşkăi, pe social-democraţii de dreapta, pe regele Constantin al Greciei, pe Averof şi armata greacă care a incendiat Smirna, şi flota aliaţilor căreia i-am atins aproape enorma

masă de oţel sur-argintiu, părăsind Istanbulul – în afară de toţi aceştia cred că nu mai urăsc pe nimeni altcineva.

Poate să fi uitat ceva. Da, pe nimeni altcineva decât tribunalul excepţional care-i prinde şi-i închide pe tovarăşii noştri, care mă pândeşte şi pe mine. Toţi aceştia mă urăsc, bineînţeles la rândul lor, sau dacă nu toţi, cel puţin cei care ştiu de existenţa mea. Imperialismul, de pildă, habar n-are că exist. Dar eu mai am şi alţi duşmani cu care n-am nici în clin nici în mânecă. De ce? Nu ştiu. Aşa. Cum zice Anuşka. Aşadar unii oameni mă duşmănesc fără ca eu să le fiu duşman. Să ştii că cineva te duşmăneşte, că nu poate să te vadă-n ochi, când tu nu ai nimic cu el, sau te sileşti să ai, zicându-ţi „pe ăsta trebuie neapărat să-l duşmănesc” şi, după scurt timp, să uiţi cu desăvârşire ce-ai hotărât, iată un lucru tare ciudat. Ce spun eu poate nu explică destul de bine sentimentul acesta, dar până una alta nu găsesc cuvinte mai potrivite.

Am ca musafiri: toate oraşele pe care le cunosc şi oraşele pe care le ştiu doar din cărţi şi fotografii, toate târguşoarele şi drumurile de munte şi pădurile, şi străzile, zilele şi nopţile, râul care trece prin satul Kirezlî, sânul de mare Kalamâş din preajma Istanbulului, bulevardul Tverskoi din Moscova, podit cu scânduri, cafeneaua cu pereţii de oglinzi din Bolu. Iată cine-mi sunt oaspeţii. Mă văd în oglinda din faţa mea, întocmai cum mă văzusem în oglinda unchiului meu Sűkrű , în ziua sosirii mele la Smirna, dar n-am mustăţi, am pe cap o căciulă înaltă, ascuţită la vârf, favoriţii mei depăşesc lobul urechilor,

încrunt din sprâncene, şi-aş fi gata să dau zece ani din viaţă ca să pot arăta cu zece ani mai în vârstă!... Zăresc în oglindă pe nemernicul care mă priveşte – şi cum mă priveşte!... cu un turban alb pe cap, cu barba rotunjită şi genele date cu cărbune. Îmi întorc faţa. Rânjeşte. I-am aruncat în cap paharul plin cu ceai de pe masă. După întâmplarea asta, la Bolu mă porecliseră: „Ţicnitul".... Şi cred c-am crescut în ochii tuturor. Gevat n-are nici barba rotunjită, nu poartă nici turban alb, nu este nici muieratic, dar nu ştiu de ce îmi aduce aminte de hogea din Bolu. Raşit, individul cu părul roşcat, cel care a ajuns comisar al învăţământului public în Azerbaidjan era actor amator. Gevat a fost actor profesionist. Şi se laudă pretutindeni cu asta. N-aş putea spune cum a ajuns în Rusia. Lucrează la Ceka. Cum a intrat acolo, nici asta n-aş putea spune. Mă urăşte. De ce? N-aş putea spune. Ne-am întâlnit mai mulţi prieteni şi bem bere la un restaurant din Arbat. Încerc să-i descriu lui Petrosian satele din Bolu. Soseşte Gevat şi se instalează la masa noastră. E beat. Ascultă câtva timp şi pe urmă-mi spune: „Uite ce, tu eşti agentul lui Mustafa Kemal. Ţi-am văzut dosarul. Viaţa ta e în mâinile mele şi nu valorează mai mult ca un glonte!"... Petrosian mi-o ia înainte: „Cară-te de-aici, beţiv nenorocit!..." Nu i-a strigat în faţă vorbele astea, i le-a şoptit aproape, l-a apucat pe Gevat de braţ, l-a scos afară şi s-a întors: „Revoluţia ridică talazuri atât de înalte, zise el, stârneşte furtuni atât de formidabile, încât toate buruienile de la fund ies la suprafaţă şi încep să înoate în apele noastre". După trei

zile, m-am întâlnit cu Gevat în faţa cinematografului Chat-Noir. Mi-a strâns mâna şi m-a bătut pe umăr. „Vreau să scriu o piesă pentru voi, mi-a spus. Voi o s-o jucaţi şi eu o pun în scenă”. Gevat mă duşmăneşte. Eu însă nu-l duşmănesc de fel. Mi-e scârbă de el, atâta tot. După cum se vede ura e pentru mine un sentiment serios şi important, care nu trebuie risipit cu uşurinţă.

Pe Nuri Gemal l-am cunoscut la Baku. Are o barbă ascuţită, albă ca zăpada. Trebuie să fie trecut de cincizeci de ani. În Turcia a scris nişte cărţi despre cooperaţie şi o gramatică a limbii turce. În timpul sultanului Abdulhamid a fost surghiunit în Africa, la Tizan, fiindcă făcea parte din organizaţia „Junii turci”. Scrie poezii pentru copii, una mai proastă ca alta. După doborârea ţarismului, a venit la Baku pentru afaceri şi, după ce l-a cunoscut pe Mustafa Suphi, a intrat în partid. Spun unii că şi-a lăsat barbă ca să-şi ascundă o cicatrice adâncă în bărbie. Nu ştiu dacă o fi având într-adevăr vreo cicatrice în bărbie. E tare afemeiat. Ca toţi bărbaţii în vârstă, e mort după femeile tinere. Dar poate că nu toţi bărbaţii vârstnici au mania asta... Ştie franceza, rusa şi greaca. Unele teorii marxiste, ca de pildă teoria plusvalorii, de la el le-am învăţat. Nu-i place să se ferchezuiască, cum nu-mi place nici mie. În camera noastră, la hotelul „Franţa” din Baku, e un singur pat, dar ce mai pat, pat regesc, nu alta, nu c-ar avea perdele, n-are, n-are decât un macat, dar ce lăţime, ce mai saltea, ce mai somieră – un pat regesc, ce mai alabala – aşadar, patul acesta şi un divan. Zadarnic l-am rugat să doarmă în pat.

N-a vrut în ruptul capului. „Mâine-poimâine ne întoarcem în ţară, Ahmed, îmi spunea, vom întâmpina fel de fel de greutăţi, vom fi urmăriţi, închişi. Dacă mă obişnuiesc să dorm pe somieră, o să-mi fie greu, la vârsta mea să mai dorm pe laviţa de scânduri de la închisoare!...” Se culca, deci, pe divan, cu paltonul sub căpătâi, în loc de pernă. Până şi ceaiul îl bea fără zaharină. Am venit la Moscova împreună. Este profesor la universitate, l-am făcut cunoştinţă cu Anuşka. N-a trecut mult şi Anuşka mi-a spus într-o zi:

— Ştii, profesorul tău! Ei bine, mi-a făcut o declaraţie de dragoste în toată regula. Se pricepe şi vorbeşte frumos!...

— Te-ai fi putut îndrăgosti de un bărbat în vârstă, Anuşka?

— Ce înţelegi printr-un bărbat în vârstă?

— Un bărbat de treizeci şi cinci, patruzeci de ani...

— Desigur. Chiar şi de unul mai în vârstă.

— Adevărat?

— Foarte adevărat.

— Mi se pare puţin nefiresc.

— De ce? Nefiresc ar fi ca o femeie în vârstă să se îndrăgostească de un bărbat tânăr... asta da...

— La urma urmei, de ce nu? A fi sau a nu fi firesc, lucrul ăsta n-are ce căuta în dragoste.

În 1928, Nuri Gemal s-a întors în Turcia. A fost ales membru al Comisiei de lingvistică. Apoi deputat. A murit la vârstă de 82 de ani.

În seara concertului, m-am dus în camera Anuşkăi, cu o oră înainte de începere. Si-Ya-U era acolo.

— Ce-i cu tine? s-a mirat Anuşka. Parcă ziceai că ai treabă?!

— Am terminat mai devreme.

Am vorbit de una, de alta. Si-Ya-U a recitat poezii clasice chineze, mai întâi în chineză, pe urmă traduse în rusă. Mai rămăsese puţin până la începerea concertului:

— Noi plecăm, zise Anuşka.

— Eu rămân aici.

— Bine, rămâi, dar cu condiţia să faci baie. Încălzeşte-ţi apa în bucătărie, fără să stinghereşti vecinii şi, când vezi că s-a culcat toată lumea, du-te şi spală-te într-un colţ din bucătărie. Ai grijă să nu stropeşti pe jos. Halatul e în dulap. Dar mai întâi şi-ntâi, du-te acasă şi adu-ţi rufe curate. Ne-am înţeles?

— Mai încape vorbă?

Au plecat. Ce fel de om o mai fi şi Si-Ya-U ăsta? Ştie foarte bine ce e între mine şi Anuşka. Şi cu toate astea o iubeşte ca un nebun, fără să-i pese. Ce-o fi cu el? O fi impotent? Am pornit spre casă să iau rufe curate. De-a lungul bulevardelor, m-am gândit mereu la Si-Ya-U. La întoarcere, tot la el m-am gândit. Când am ajuns în odaia Anuşkăi, m-am întins pe divan cu faţa-n sus. Şi tot la Si-Ya-U m-am gândit, dar de data asta pe îndelete, la Si-Ya-U şi la Anuşka. Îmi trec prin cap lucruri imposibile. Am pus căldarea cu apă pe aragazul din bucătărie. M-am întors în cameră. M-am dezbrăcat şi m-am întins din nou pe divan.

De câte ori ascultăm muzică împreună, Anuşka îşi lasă mâna pe genunchii mei. În clipa asta, mâna ei odihneşte pe genunchii lui Si-Ya-U? Poate că da. Ei şi! Cum ei şi? Se întorc pe jos de la concert şi se plimbă aşa, unul lângă altul pe străzile pustii. De ce n-o fi vrut să merg şi eu la concert? Ce-o fi la mijloc? Ei, drăcia dracului!... Am aţipit. M-am trezit răcnind ca un nebun, ud leoarcă de sus până jos. Anuşka sta în picioare lângă divan, cu căldarea în mână.

— Ţi-ai pierdut mintea, fată?

— Parcă ne-am înţeles să faci baie. De ce nu te-ai spălat? Scoală!

Divanul, camera erau gârlă de apă. Mi-a sărit ţandăra.

— E o grozăvie ce faci! Inadmisibil.

— Nu ţipa! Trezeşti vecinii!

— Îţi faci de cap cu Si-Ya-U şi pe urmă...

— Ce-ai spus?

— Am spus ce-am spus.

— Ia-ţi rufele! Îmbracă-te şi du-te de-aici!

O săptămână de zile nu ne-am dat bună ziua.

Pe pereţii camerei noastre, de la un capăt la altul al ei, pe o fâşie lată de cincizeci de centimetri, făcusem un fotomontaj. Anuşka şi Kerim stau şi-l privesc. Eu şi Si-Ya-U stăm în spatele lor. Fotomontajul ilustrează orânduirile sociale. În dreapta uşii, comuna primitivă, societatea tribală, sclavagismul, feudalismul, capitalismul. În stânga uşii: comunismul mondial, cea mai înaltă treaptă de

organizare a societăţii, contopirea raselor, într-o lume fără graniţe, fără state, fără clase, omul unei singure rase, unei singure naţiuni, rasa şi naţiunea comunistă.

— Dacă în perioada comunistă, zice Anuşka, oamenii vor vorbi o singură limbă, şi dacă limba aceasta nu o să fie rusa – şi de ce neapărat rusa? — s-ar putea să fie chineza...

— S-ar putea, zice Si-Ya-U.

Anuşka râde.

— Da, s-ar putea să fie o limbă mixtă, poate engleza, sau poate o limbă cu totul necunoscută azi, în sfârşit, nu ştiu, dar dacă n-o să fie rusa, atunci mă-ntreb cum au să-l mai guste oamenii pe Puşkin?

Fără să-şi ia ochii lui căprui, umbriţi de sprâncene negre ca tăciunele, de la fotomontaj, Kerim îi răspunse:

— Eu nu l-am citit pe Puşkin. Mi-e ruşine, dar ruseasca mea e prea săracă pentru a-l putea înţelege, în turcă n-a fost tradus, aşa că n-am ce face! Nu cred că acest grai unic şi universal ar putea fi graiul turc. Aş înclina să cred că vreo câteva din graiurile cele mai răspândite azi, vor supravieţui. Dar chestiunea limbajului e o chestiune secundară. Lucrul principal e că nu va mai fi pe pământ niciun om care să n-aibă ce mânca, niciun om fără lucru, niciun om neştiutor de carte, că nu vor mai fi nici patroni, nici muncitori, nici ţărani, nici poliţişti, nici jandarmi, că teama va dispare din lume, că fiecare va munci după puterile lui, că va mânca şi va bea după nevoile lui – ah, Doamne! – o să vină şi vremea asta odată şi-odată, dar de-ar veni mai repede! Noi n-o s-o mai apucăm, fireşte, dar o

să apucăm revoluţia mondială, şi-i destul. Toată lumea aşteaptă ca proletariatul german să se pună-n mişcare, dar, după părerea mea vor începe muncitorii francezi. La Arsenalul militar din Ankara, e un contramaistru pe nume Seyfi, care a fost zece ani docher în Marsilia. Îl auzeai spunând: „O să-i vedeţi dumneavoastră pe muncitorii francezi! Da, da”. Şi într-adevăr: cine-ar putea să uite Comuna din Paris?...

Kerim a fost trimis la universitate prin organizaţia din Ankara. Aici, la Moscova, mi-e cel mai bun prieten. Două lucruri urăşte-n lumea asta: fumatul şi minciuna. Când e cu mine, nu mă lasă să fumez. „Minciuna s-o spui numai duşmanului, repetă el. Atât. Ăl de minte femeile, chiar şi-atunci când le face plăcere, ăla nu-i om.” A cunoscut pe una din colegele Anuşkăi şi se-nţeleg de minune, dar fata n-a izbutit niciodată să-l facă să spună: „Te iubesc mult, Marusea!...”

— Va să zică nu mă iubeşti, Kerim.

— Ba te iubesc!

— Mult?

— Nu...

— De ce?

— Ştiu şi eu? Te iubesc, dar nu mult. Dacă te-aş iubi mult, ţi-aş spune, dar n-am ajuns încă până-acolo...

Termometrul arată 37 de grade sub zero. Seara târziu, m-am dus cu Kerim la baia de aburi, pe una din străzile

din dosul bulevardului Tverskoi. Neobişnuiţi să ne scăldăm goi, şi aici nefiind obiceiul de a intra în baie cu şorţ, ne-am îmbăiat, dându-ne toată silinţa să nu ne uităm unul la altul. Am ieşit apoi pe bulevard. S-a înnoptat de-a binelea. Pe stradă, lămpile sunt aprinse. Geamurile tramvaielor şi vitrinele sunt acoperite cu gheaţă. Peste tot sănii. Se duc şi vin. Dacă scuipi, scuipatul îngheaţă în aer. Teribil ger. Cum zice o vorbă: „Ger de crapă pietrele". Trecătorii merg aproape alergând şi mai toţi sunt încălţaţi cu pâslari. O femeie, care mergea înaintea noastră, a alunecat şi a căzut. Am ajutat-o să se ridice, îngheţăm în mantăile noastre militare şi-n căciulile noastre ţuguiate a la Budionnâi, cu clape care se-ncheie sub bărbie. Gerul acesta năpraznic limpezeşte zgomotul confuz al oraşului, cristalizându-l, parcă.

I-am arătat lui Kerim o fată care venea spre noi.

— Uită-te la ea, cât e de frumoasă cu obrajii ei roşii!...

— Geru-i de vină. Nu vezi că i s-a-nroşit şi nasul?...

Peste oraş coboară o noapte de iarnă. Încă una. Şi oraşul trăieşte, fără să-şi dea seama de cataclismul care e gata să izbucnească. Şi nu numai Moscova, dar şi Parisul, şi New York-ul, şi Istanbulul, şi Singapur, şi Pekin, toate oraşele din lumea asta ignoră cataclismul. Fiecare îşi duce viaţa lui, în unele e amiază, în altele abia s-a crăpat de ziuă, în altele a început arşiţa după-amiezii, fiecare cu necazurile, cu bucuriile, cu nădejdile şi mâhnirile lui, cu automobilele, trăsurile, ricşele, fabricile, prăvăliile, casele lui de piatră, de lemn, sau de stuf, cu mulţimile lui de oameni ducându-

se sau întorcându-se de la lucru, hoinărind sau stând în cafenele, sărutându-se-n parcuri, îmbulzindu-se-n cinematografe, cu noii născuţi şi cu morţii lui. Afară de câţiva oameni, nimeni nu ştie încă nimic despre teribila veste care va zgudui în curând lumea.

Am pornit împreună spre cinematograful Chat-Noir. Undeva s-a deschis deodată poarta unei curţi, o poartă de lemn, înaltă, imensă. În faţa noastră, sau alături de noi? N-aş şti să spun. Pe poartă au ţâşnit în stradă camioane şi oameni. Am auzit un ţipăt. Fără-ndoială, strigaseră mai mulţi oameni în acelaşi timp, dar mie mi s-a părut că aud un singur ţipăt. Parcă strigase o singură fiinţă, strigase acoperind cu strigătul ei vuietul uriaşei străzi, pline de freamăt şi lumină, acoperind gerul şi noaptea: A murit Lenin!... Ce-a urmat după aceea? N-am văzut decât frânturi din ce-a urmat, fragmente care nu păstrau nicio ordine cronologică, amestecate, confuze. Şi n-am auzit decât frânturi de vorbe. Ziarele au fost smulse din mâinile celor care năvăliseră în stradă, ţâşnind pe marea poartă de lemn. Un tramvai s-a oprit în faţa mea, şi într-o clipă s-a golit de oameni. Toate tramvaiele se opresc şi toate sunt goale. Nu mai aud nimic. Un bătrân plânge; îşi scoate căciula şi o cocoloşeşte la piept. E pleşuv. Plânge. Săniile s-au oprit. Sunt goale. S-au golit cinematografele. Lumea năvăleşte în stradă de parcă s-ar fi petrecut un incendiu. S-au golit restaurantele şi casele. Lumea se revarsă pe stradă. Pe bulevardul Tverskoi o mare de oameni îmbulzindu-se, împingându-se în jurul vânzătorilor de

ziare. Pe scara tramvaiului, un vatman plânge. Plânge şi fata cu obrajii roşii pe care o întâlnisem adineauri. Plânge şi Kerim, cu jurnalul în mână; dar eu n-aud nimic şi tot ce văd se petrece parcă într-un acvarium. Cineva a căzut. A mai căzut cineva. Oamenii se aruncă unii în braţele altora, plângând; îi văd, dar n-aud nimic. Cineva mă trage de mânecă. Mă-ntorc. O bătrână cu faţa numai zbârcituri, din cale-afară de mărunţică, în cojoc, cu broboadă pe cap, mă trage de mână şi-mi spune ceva cu gura ei ştirbă, îmi spune ceva din care nu înţeleg nimic. Îmi plec urechea. Şi-o aud cum întreabă cu glasul unui copil de şase ani, cu spaima unui copil de şase ani: „A murit Lenin?" Dau din cap. „Va să zică e adevărat!"... Am crezut că vrea să-şi facă cruce, dar nu, îmi lasă numai braţul: „Vai de noi! Vai de noi!" Pretutindeni aceleaşi vorbe: „Vai de noi!" „Vai de noi!" „Vai de noi!"... Glasul se umflă, creşte, creşte şi se umflă ca uriaşul din poveste, când scapă din sticluţa fermecată, apoi se pierde dintr-o dată şi atunci, abia atunci, îl aud. Când a fost îngropat bunicul, am auzit cum plângeau în hohote zece sau poate douăzeci de oameni. Poţi să-ţi închipui o sută de oameni plângând în hohote, în acelaşi timp, dar hohotul de plâns al unui oraş întreg, izbucnind dintr-o dată, nu-l poţi auzi decât câteva minute. Sau poate-l auzi, dar instinctul îţi porunceşte să nu-l auzi, ca să scapi teafăr, să nu înnebuneşti, şi atunci nu-ţi mai ajunge la ureche hohotul acesta imens ca plânsul frânt al fiecăruia.

Când am ajuns la cămin, mi s-a spus că toţi comuniştii vor face de gardă. Eu şi Si-Ya-U n-am putut rămâne în cameră. Doar noi doi nu eram în stare să-nfrângem însingurarea care ne copleşise. Ne-am dus în dormitorul comun. Studenţii şedeau fiecare pe patul lui. Nu vorbea nimeni. Unul din ei începu să se dezbrace. Ne-am uitat la el fără ură, fără duşmănie, dar plini de uimire. Ne uitam la el ca şi cum s-ar fi pregătit să ne arate un număr dificil de acrobaţie. S-a culcat. Şi-a tras pătura peste cap. Ne uitam mereu la el.

Spre dimineaţă, am făcut de gardă în faţa porţii, dar înăuntru. Cu arma în mână. Şi eu nici nu ştiu măcar să mânuiesc puşca.

Lenin a fost aşezat în Sala Coloanelor. Din toate colţurile ţării, trenurile transportă oameni la Moscova. Oameni care vor să-l vadă pe Lenin pentru ultima oară. Mulţimea de oameni, într-un şir nesfârşit, intră în Sala Coloanelor, trece prin faţa lui Lenin şi iese pe uşa cealaltă. Capătul şirului e în afara oraşului. Pe străzi şi în pieţe, focuri mari ard ziua şi noaptea. Ziua şi noaptea, şiraguri de oameni se îndreaptă spre Sala Coloanelor. Ambulanţele transportă la spitale bolnavii şi pe cei care-au îngheţat de frig.

A doua zi, noaptea, Petrosian a venit la mine.

— Îmbracă-te repede, Ahmed!...

Ne-am urcat într-un camion deschis, plin cu oameni, şi ne-am înghesuit în grabă printre ceilalţi. Am trecut pe

lângă grupurile mari de oameni, care umpleau străzile, încălzindu-se în jurul focurilor, şi ne-am oprit în faţa unei porţi, în spatele Sălii Coloanelor. La intrare, Petrosian mi-a spus:

— Ai să faci cinci minute de gardă la catafalcul lui Lenin. Din partea universităţii!...

Pe vremea ţarismului, în Sala Coloanelor era clubul ofiţerilor. Azi mi se pare că e a Consiliului Central al Sindicatelor. Urc scările. De undeva se aud sunetele marşului funebru. Intru într-o cameră. Marmoră, podoabe aurite, catifea roşie. Lume multă. Muncitori, ofiţeri din Armata roşie, ţărani cu barbă şi fără barbă, bărbaţi şi femei de toate vârstele şi din toate straturile sociale. Se cântă marşul funebru. În încăperea de-alături, fără-ndoială, şi de mai multe orchestre în acelaşi timp. Nimeni nu vorbeşte. Cât să fi aşteptat? Nu ştiu. Cineva s-a apropiat de mine şi mi-a şoptit: „Vino!...” A deschis o uşă. Marşul funebru mă izbeşte în obraz ca o mare dezlănţuită. Lumină orbitoare! Candelabre gigantice, cum numai la Kremlin văzusem. Sub lumina acestora, care te orbea, luneca încet un val de oameni, înaintăm. Celălalt mă ţine de braţ. Pe Krupskaia am văzut-o întâi. Stă în picioare în faţa grămezilor de flori, cu părul ei sur, strâns pe cap, despărţit în două printr-o cărare, îmbrăcată într-o rochie simplă. Mâinile îi atârnă de-a lungul trupului. Cu ochii ei mari, se uită fix undeva. Îi urmăresc privirile şi-l văd pe Lenin. Fruntea, fruntea lui galbenă şi neînchipuit de înaltă: bombată ca universul. Lenin e culcat pe spate, cu mâinile încrucişate pe piept.

Zăresc decoraţia: ordinul „Drapelul Roşu”. Lenin odihneşte într-un sicriu descoperit. Pe catafalc, panglici roşii şi flori. La un capăt al sicriului, doi inşi fac de gardă. Alţi doi la celălalt capăt. Eu fac de gardă cu un băiat din Asia Centrală. Îmi spune ceva. Nu-i răspund. Nu i-am răspuns. Stau încremenit, cu arma în mână, la căpătâiul lui Lenin. O văd pe Krupskaia şi văd fruntea lui Lenin. Şuvoiul de oameni lunecă necontenit de-o parte şi de alta. Cei mai mulţi au încetat să plângă. Cei care ajung în dreptul lui Lenin, se opresc dintr-o dată, ca şi cum ar avea ochii legaţi şi se lovesc de-un obstacol. Pe urmă, sub invizibila presiune a celorlalţi, pornesc mai departe, îndepărtându-se încet şi privind mereu înapoi până când ies din sală, chiar atunci când le este imposibil să mai distingă ceva. O văd pe Krupskaia şi văd fruntea lui Lenin, sau, mai exact, îi văd capul. Prin uşa din stânga intră marinarii. Marinarii din Kronstadt, îmi zic. S-ar putea foarte bine să nu fie din Kronstadt, dar aşa îmi trece pirin gând. N-au mantale. Sunt cu pieptul gol. Pesemne a început să ningă, pentru că umerii lor sunt albi de zăpadă şi părul de pe piept – ud. Nişte flăcăi voinici şi zdraveni, înaintează în rânduri strânse. Un sergent din rândul din faţă se opreşte când ajunge în dreptul sicriului şi, strigând: „Of, măicuţa mea!”... se prăbuşeşte. Nu-i nimic grav. Marinarii-l ridică de jos şi trec prin faţa sicriului cu ochii lor albaştri, plini de lacrimi. Parcă se despart de mare, părăsind-o pentru totdeauna. Abia acuma bag de seamă cum îi ridică şi-i duc pe cei care se prăbuşesc

Văd capul lui Lenin, sau mai degrabă fruntea lui imensă. Aud marşul funebru. Şi nu mai văd coloanele nesfârşite de oameni. Mă uit la Lenin şi-mi vine să plâng. Anuşka! nu ştiu dacă ţi-e îngăduit să plângi când faci de gardă, puţin îmi pasă, mie îmi vine să plâng şi nu pot plânge. N-am întrebat-o pe Anuşka ce a făcut în noaptea aceea.

Am oaspeţi. Au sosit din ungherele cele mai depărtate ale vieţii mele. (Ahmed a zâmbit.) La urma urmei cât am trăit ca să pot spune: ungherele cele mai depărtate ale vieţii mele? N-am trăit decât foarte puţin... Am să mor de glontele lui Ismail. Revolverul şi glontele sunt ale mele, dar el, Ismail, o să apese pe trăgaci. Astăzi nu mi-a trecut de loc prin cap că aş putea muri. Anuşka, dragostea mea, ce faci tu acum? Ce faci tu acum când te întreb „ce faci?” Dar, iată! A început iar duduitul motorului! Îl aud iar: dum-dum, dum-dum! Îl uitasem. Când auzi fără întrerupere acelaşi zgomot şi dintr-o dată nu-l mai auzi, asta nu-nseamnă că nu-l mai auzi, ci că l-ai uitat. Mă bucur că-l aud ca şi cum m-aş întâlni cu un vechi cunoscut pe care nu-l mai văzusem de multă vreme. Pe urmă din nou îl uit.

Mi-apar întâi ochii căprui ai lui Kerim sub sprâncenele îmbinate şi negre, şi-apoi Kerim întreg. Suntem la Istanbul, pe podul Galata. Cerul e plin de nori. Stă gata să plouă. Ne-am întors împreună din Moscova. Vindem primul număr al ziarului *Orak Cekic*[1]. Ne făcusem planul

să vindem ziarul fiecare în altă parte; eu pe pod, Kerim – în Kasimpaşa [2], lângă docuri.

Dar ajungând pe pod, eu ca să vând ziarul, Kerim ca să ia vaporul spre Kasimpaşa, l-am rugat să mai rămână cu mine.

— Mai rămâi cinci-zece minute că n-o fi mare lucru.

— De ce? Ţi-e frică?

— Frică? De ce? Nu, nici vorbă. Mi se pare însă că sunt incapabil să strig: *Orak Cekic*! A apărut *Orak Cekic*!

— Ţi-e ruşine?

— Da. Aşa un pic. N-am vândut niciodată nimic...

— Şi eu? Crezi că mă trag dintr-o familie de precupeţi?!

— Nu te supăra, zău. Nu ştiu cum să strig şi cum să-mi potrivesc vocea.

— Eşti un aristocrat, amice. Nepot de paşă!

Kerim luă un ziar din pachetul pe care-l avea sub braţ şi, fluturându-l, începu să strige:

— *Orak Cekic*! Luaţi *Orak Cekic*! Ultimele ştiri!

Trecătorii mici măcar nu-şi întorc capul. A început să burniţeze.

— A apărut *Orak Cekic*!

[1] Secera şi Ciocanul.

[2] Cartier din Istanbul.

Trag şi eu un ziar din pachetul de sub braţ. Kerim vâră ziarul sub nasul trecătorilor, grăbiţi să nu-i ude ploaia:

— *Orak Cekic! Orak Cekic*!

Trecătorii dau dovadă de totală indiferenţă. Rar se apropie câte unul, privind lung îmbrăcămintea lui Kerim, care n-are nimic comun cu a unui vânzător de ziare. Şi probabil că din această pricină, nu-l iau la trei păzeşte. „Mulţumesc, nu...” – îi spun ei şi-şi văd de treabă.

— Ei, fir-ar al dracului! Numai nemernici trec pe podul ăsta?

— *Orak Cekic*! Ce dracu! Să nu putem vinde măcar un exemplar? Ai să vezi la Kasimpaşa! Le vindem ca pâinea caldă. Privirile mi se opresc pe rândul de sub titlul ziarului pe care-l ţin în mână: „Proletari din toate ţările, uniţi-vă!” Şi, sărind ca ars, încep să strig cât mă ţine gura, mirându-mă singur ce m-a găsit:

— Proletari din toate ţările, uniţi-vă! Proletari din toate ţările... Urlam ca şi cum, fiind în primejdie de moarte, aş fi strigat după ajutor...... Uniţi-vă. *Orak Cekic*!

— Ia dă-mi un ziar. Să vedem şi noi cum se unesc proletarii din toate ţările. De bucurie, era cât pe-aci să-i săr de gât domnului, bine îmbrăcat, care-mi ceruse ziarul. I-l dau.

— Ia-ţi banii, fiule.

Abia acum bag de seamă că îmi întinde banii. Zâmbeşte:

— În tinereţea mea, la Paris, socialiştii vindeau ziarele cam tot aşa.

În ziua aceea, eu am vândut, pe podul Galata, patruzeci şi cinci de exemplare din *Orak Cekic*, iar Kerim a vândut la Kasimpaşa – două sute douăzeci şi cinci.

Încet, invizibil aproape, înaintăm spre Piaţa Roşie. Înaintea şi în urma noastră – oameni, drapele, pancarte, portrete, cântece. Grupul nostru intonează *Marşul de Întâi Mai. Întâi Mai, Întâi Mai, dorinţa noastră fierbinte*.

Anuşka vine şi ea alături de noi. Am învăţat-o cuvintele şi cântă marşul în turceşte. O ţin de mână.

— Ţi-e teamă să nu fugă? mă întreabă Kerim.

— Nu ştiu, mi-e mereu teamă, mi-e teamă să n-o pierd, să nu dispară, preschimbându-se pe neaşteptate în ceaţă sau în pasăre.

— Vorbeşti serios sau îţi arde de glume?

— Foarte serios.

— Credeam că lucruri de-astea le trec prin minte oamenilor doar în romane.

Am încetinit pasul şi ne-am oprit. În urma noastră veneau caucazienii. Se-aşază repede-n cerc, unul din ei iese-n faţă şi-ncepe să danseze dansul Şeikul Şamil. Tânărul care dansează e din Daghestan. Cel mai chipeş băiat din universitate. Dansează în mijlocul cercului. Anuşka îşi trage mâna dintr-a mea şi se duce să privească dansul. Mă duc după ea. La început, prin mişcările lui, tânărul mimează *namaz*-ul. Şeikul Şamil, înainte de a porni bătălia împotriva armatelor ţariste, potrivit datinei, înalţă o rugă către Domnul. Mişcările lui se-nlănţuie într-un ritm foarte lent, apoi, brusc, izbucneşte melodia. Şamil face un salt, trage iataganul, şi începe să se-nvârtească în jurul lui, ca o sfârlează, pe vârful picioarelor. Băiatul se învârteşte cu iuţeala fulgerului. Dar mie mi-e lehamite de dansul

ăsta. Am un mare respect pentru Şeikul Şamil, mi-e într-un fel chiar drag, dar caucazienii, fie că sunt din Azerbaidjan, din Armenia, din Gruzia sau din Daghestan nu scapă niciodată ocazia să-şi dea drumul, se aşază, cât ai clipi, în cerc şi încep să danseze vertiginos, lăsând, uneori, la o parte scena *namaz*-ului şi aducându-i unele mici schimbări care acum îmi scapă.

Doi-trei băieţi şi o fată sau două se alătură dansatorului. Ceilalţi bat din palme, în cadenţă:

— Îţi place aşa de mult dansul?

— Da, îmi răspunde Anuşka. Aş putea să mă uit ore-ntregi şi tot nu m-aş sătura.

— La ce să te uiţi? La dans sau la dansator?

— Eşti caraghios! Ei bine, să zicem c-ar fi vorba de dansator. Ce importanţă are?

Pornim mai departe. Pe străzile laterale, alte grupuri de oameni aşteaptă să le vină rândul să intre-n coloană. „Brutarii noştri!" – strigă Kerim.

Pe strada de-alături, iată-i pe voinicii de pe ţărmul Mării Negre, cu pantalonii negri strânşi pe pulpe, cu berete albe şi steaguri roşii, unele cu semilună şi stea, altele fără. Lozincile de 1 Mai sunt scrise în limba turcă. La Moscova, brutarii lazi sunt organizaţi în numeroase arteluri sau corporaţiuni, şi au înfiinţat noi cooperative. Chinezii se îndeletnicesc cu spălatul, călcatul şi cârpitul veştmintelor. Dar, ca şi turcii, chinezii îşi păstrează cetăţenia. Cu toate astea, şi unii şi alţii iau parte la alegerile sovietelor, pot fi chiar aleşi în organele sovietelor, pot intra în sindicate, pot

deveni membri ai partidului bolşevic. Eu, de pildă, sunt de naţionalitate turcă. Dar, dacă aş fi indicat, aş putea fi ales în preşedinţia Sovietului Suprem. Ce bine e, fir-ar să fie! că pe pământul ăsta există, undeva, o ţară imensă, o ţară imensă unde nimeni nu te întreabă: de religie, de neam: sau de cetăţenie. Ci te întreabă: „Ai trăit din sudoarea altora?”, „Ai fost popă sau hoge?”, „Ai lucrat în poliţia sau jandarmeria burgheză?”, şi dacă tu zici: „Nu!” – puţin le pasă de cetăţenia ta şi de celelalte, devii şi tu unul dintre oamenii acestei mari ţări, ca şi cum te-ai fi născut şi ai fi crescut acolo. E frumos, nu, Anuşka? E tare frumos, fir-ar să fie! Te trezeşti într-o ţară pe care n-o cunoşti, nu-i cunoşti nici limba, nici datinele, nici obiceiurile, şi-n care totuşi nu te simţi o clipă străin!...

Tare rău, tare trist, trebuie să fie să te simţi străin. Nu ştiu cât o fi de rău, nu mi s-a întâmplat niciodată, dar la Scutari, la vila bunicului era un pădurar, albanez de origină, care descălecase la Istanbul, nici el nu mai ştia de când. „Frumoasă ţară, îl auzeai spunând. S-o ocrotească Cel de sus, dar mi-e tare teamă că n-o să mai apuc să-mi văd ţara şi-o să mor aici, printre străini!..."

Pe neaşteptate, zarvă. S-a-ntâmplat ceva în rândurile din faţa noastră. Acolo unde s-au încolonat studenţii japonezi. Hărmălaie, strigăte, vociferări în japoneză. Dar până să aflăm noi ce se-ntâmplă, japonezii s-au potolit şi şi-au reluat locurile. Am observat nişte miliţieni ducând pe cineva. Studenţii japonezi recunoscuseră un individ care lucra în poliţia secretă japoneză şi care lua fotografii

pe furiş. Băieţii aceştia, aproape toţi, veniseră la Moscova pe ascuns. Tăbărâseră cu toţii asupra netrebnicului. Într-o clipă, i-au prefăcut aparatul în ţăndări şi mi se pare că şi pe el. Sau poate l-au lăsat să plece doar cu capul spart. L-am întrebat pe Petrosian.

— L-au scuturat un pic, mi-a spus el, cu o licărire ciudată în ochi. Pornim iar, încet, spre Piaţa Roşie. Muncitorii şi muncitoarele din Moscova, funcţionarii au pornit-o şi ei o dată cu noi, ducându-şi copiii pe umeri, steagurile şi pancartele cu lozincile uzinelor şi instituţiilor unde lucrează. Ei sunt cei care, în 1917, au transformat Moscova albă a ţarilor şi a negustorilor în Moscova Roşie de azi, luptând cu arma-n mână sub zidurile Kremlinului şi în Krasnaia Presnia. O ţin pe Anuşka de mână.

Ahmed zâmbeşte melancolic. Nu scapă niciun prilej să-şi aducă aminte că o ţinea pe Anuşka de mână.

Îşi dă dintr-o daltă seama că ora mesei de prânz trecuse de mult. E aproape două. Azi o să mănânce ceva cald. De când tot voia el să înfulece ceva cald!... Fasole albă cu mult ardei roşu...

În ziua aceea, Ismail s-a întors târziu acasă. A pus ziarele peste hainele aruncate de Ahmed pe scaun. Acum ascultă bubuitul motorului.

— L-au pus pistonul la punct...

Începe să se dezbrace. Ahmed spune ceva prin somn.

Ismail a fost arestat pentru întâia oară, cu trei ani în urmă, în 1928. A fost judecat la Smirna şi trimis în temniţa

din Diyarbakîr, unde a stat închis doi ani. În 1931 a fost din nou arestat. A fost din nou judecat şi trimis în închisoarea din Brusa. Aici a cunoscut-o pe Neriman, în 1932, la vorbitor. El într-o parte, ea în cealaltă parte a grilajului de sârmă. Neriman venise din Istanbul să-l vadă pe fratele său, Osman, contabil la o bancă, condamnat pentru deturnare de fonduri. Ismail vorbea cu maică-sa care sta în picioare lângă tânăra fată. Era lume multă de o parte şi de alta a sârmei şi pentru că toţi vorbeau, ca să se facă auzit, era nevoit să strige aproape. Osman bei i-a arătat-o cu mâna pe Neriman lui Ismail:

— E soră-mea!...

Neriman zâmbi. Avea ochi negri în care mai rămăsese o urmă din nevinovăţia copilăriei. Ismail salută, fluturându-şi mâna.

— Am venit de la Istanbul cu acelaşi vapor, strigă din toate puterile maică-sa către Ismail. Domnişoara m-a ajutat să urc în autobuz. Să-i dea Dumnezeu sănătate! Nu ştiu ce m-aş fi făcut fără ea.

Neriman zâmbi.

— Foarte mulţumesc, domnişoară Neriman, strigă Ismail.

— Am tras la acelaşi hotel şi stau în aceeaşi cameră cu domnişoara.

Ismail o privi pe Neriman şi-i zâmbi.

— Vreau să-i cer voie directorului să ne vedem în camera gardianului şef, zbieră Osman bei.

Până la sfâtşitul vorbitorului, Neriman şi Ismail s-au uitat unul la altul cu coada ochiului, prin plasa de sârmă.

Osman bei şi Ismail stau în aceeaşi celulă. Merindele aduse de Neriman şi de mama lui Ismail le-au mâncat împreună. Neriman adusese rahat cu alune de la vestitul Hagi Bekir, iar mama lui Ismail nişte cârnaţi şi vinete prăjite în untdelemn de măsline. În seara aceea, cronţănind între dinţi feliile de vinete prăjite, Osman bei deschise vorba.

— Ahmed e mare mâncău, zise el. Moare de poftă.

Era o născocire a lui Osman bei. Habar n-avea că Ismail îl cunoaşte pe Ahmed. Pe vremea aceea la Bolu, nu exista niciun restaurant, nici măcar un birt ca lumea.

Şi Ahmed nu înceta să mormăie:

— Şi când te gândeşti că la Istanbul bucătarii din Bolu au faima că sunt cei mai buni din lume!...

Şi aşa, într-o seară, în camera noastră de la hanul Katârgiu, situată deasupra grajdului, când tribunalul nostru special condamnase la zece ani închisoare pe un agă de ţară, i-am poftit să se-nfrupte din nişte sărmăluţe în foi de viţă pe care le pregătisem chiar eu în timpul zilei.

Mi-aduc aminte că Iusuf şi Osman erau cât pe-aci să leşine de bucurie.

De câte ori îl auzea pe Osman bei povestind isprăvile din Bolu, auzite şi din gura lui Abmed, la Smirna, cu mult înainte, Ismail simţea în suflet o undă de tristeţe pe care nu ştia cum să şi-o explice.

Şase zile mai târziu, s-au putut vedea şi au putut vorbi în camera gardianului şef. Osman bei schimbase cu mult meşteşug câteva cifre în registrul de contabilitate al închisorii, în favoarea directorului, şi-i oferise gardianului şef jumătate din rahatul cu alune adus de Neriman.

Gardianul şef avea în cameră un pat de fier acoperit cu o pătură militară, un birou cu muşamaua neagră, ruptă, pătată cu cerneală violetă, şi trei scaune.

Neriman şi mama lui Ismail se aşezară pe scaune, iar Osman bei şi Ismail pe pat. Li se acordase o oră. Osman bei le-a povestit câte ceva din timpul cât stătuse în Germania, la Berlin.

„Când eram în Germania, într-o seară, la Berlin, spartachista...” Apoi întrebă pe Neriman cum merg treburile la şcoala primară din Istanbul unde era învăţătoare, şi, adresându-se bătrânei, îl lăudă pe Ismail.

— Pe comuniştii ăştia eu îi cunosc de mult, îi zise el mamei lui Ismail. Şi eu am fost, pe vremuri, oleacă de comunist. Sunt băieţi buni. Puţintică răbdare, mătuşică. Ai să vezi că tot ei câştigă până la urmă.

Neriman vorbeşte foarte puţin şi cu voce plină. Vocea nu se potriveşte de loc cu ochii ei, în care mai păstrează încă mirările copilăriei.

Osman bei i s-a părut foarte simpatic mamei lui Ismail. Ismail şi Neriman n-au schimbat nicio vorbă.

Peste două luni, Neriman a venit iar. Osman bei l-a chemat şi pe Ismail la vorbitor ca s-o vadă. Ismail şi Neriman şi-au vorbit strigând cât îi ţineau băieirile.

Neriman l-a întrebat pe Ismail ce mai ştie despre maică-sa, iar el a întrebat-o când încep examenele la şcoală. Osman bei i-a spus că se va acorda neapărat o amnistie cu ocazia aniversării a zece ani de la înfiinţarea republicii.

— Ismail va veni atunci să ne vadă la Istanbul cât mai des. Neriman, iată că ţi-ai găsit încă un frate.

— N-o să vă duceţi să staţi la Manisa, la mama dumneavoastră? îl întrebă Neriman pe Ismail.

— Ba da. Când ies de-aici am să mă duc s-o văd, fireşte. Dar am de gând să mă stabilesc la Istanbul.

În noaptea aceea, Neriman i se arătă lui Ismail în vis. Cei care stau închişi multă vreme visează într-una femei. În fel şi chip. Câteodată fără cap şi fără coadă, spoite, fără păr, fără faţă. Şi nu totdeauna visele lor merg până la capăt. Ar fi bine dar, de, nu se prea întâmplă. Nici visul lui Ismail cu Neriman n-a ajuns până la capăt. Ea şi-a trecut doar braţul ipe sub braţul lui Ismail şi, cu paşi mari, cu paşi de gimnast au făcut împreună înconjurul dormitorului, plutind, fără să atingă podeaua.

Când Ismail a scăpat din închisoare în 1933, graţie amnistiei, s-a dus s-o vadă pe maică-sa, la Manisa. Pe urmă, când s-a întors la Istanbul, n-a mai avut o clipă liberă, fiind tras încolo şi-ncoace, ba cu şedinţele de celulă, ba cu multiplicarea şi răspândirea manifestelor, pe care trebuia să le lipească noaptea pe ziduri, ba alergând să-şi găsească o slujbă. N-a apucat să se ducă la Osman bei, care locuia în Kadâköy [1] , decât o singură dată, într-o duminică. Sta pe o stradă lăturalnică, aproape de

cinematograful Sűrevya, într-o casă de piatră, urâtă, cu acoperişul ascuţit, la parter. Osman bei nu era acasă. Ismail bău cafeaua pe care-o pregătise Neriman. În casă, tăcere. Străzile dimprejur pustii: era ora siestei de după-amiază. O adiere caldă umfla perdeaua de voal a ferestrei. Neriman purta o rochie cu mâneci scurte. Nu scotea o vorbă. Ismail se gândea la visul lui şi privea braţele goale ale fetei. Rotunde, oacheşe, acoperite cu firişoare de păr auriu. Ar fi vrut să le atingă cu vârful degetelor.

— N-aveţi nimic de zis, Ismail bei?

— În orice caz, nu mare lucru. Începeţi dumneavoastră...

— Mama dumneavoastră ce face?

— Mulţumesc, bine. Şi Osman bei? Îi merg bine treburile?

— Cred că da!... Eu nu prea mă pricep şi nu-l întreb niciodată... Femeile nu trebuie să se amestece în treburile bărbaţilor.

— Şi de ce nu?... Şi dumneavoastră munciţi la fel ca bărbaţii. După câte ştiu, vă câştigaţi singură existenţa!

[1] Cartier în Istanbul.

— Aşa este, dar ori şi cum... femeia e femeie, chiar dacă duce singură în spinare toată casa...

Ismail începu să vorbească, zicând că femeia şi bărbatul au drepturi egale şi că femeia, femeia muncitoare trebuie să fie scutită nu numai de sclavia şi exploatarea capitalistă, dar şi de corvoada bucătăriei, a spălatului rufelor. Neriman îl asculta, iar în ochii ei negri, care nu-şi pierduseră puritatea copilăriei, se citea uimirea şi admiraţia; dar Ismail nu izbuti s-o convingă.

După vreo lună de zile, Ismail fu din nou arestat. Petrecu opt luni într-una din „chiliile" temniţei din Sultanahmed. „Chiliile" acestea sunt celule construite din piatră şi ciment, fără nicio legătură între ele şi izolate de restul clădirii, cu nişte ferestre extrem de mici, care dau într-un coridor îngust. „Chiliile" sunt dispuse în două caturi. Comuniştii ocupă primul etaj. E zi de vorbitor. Ismail şi Kerim vorbesc despre Ahmed. Kerim povesteşte cum vânduseră în 1925 pe pod ziarul *Orak Cekic*.

Ismail îl întrerupe:

— Povesteşte-mi mai bine cum a fost cu fata aceea de la Moscova cu care erai în dragoste. Ştii, fata care n-a izbutit niciodată să te facă să-i spui: „ te iubesc mult!"

Kerim îşi scărpină sprâncenele îmbinate:

— Cum să fie? Pe-atunci eram duşman înverşunat al minciunii... aşa că... — trage zdravăn din ţigare – da, eram duşman înverşunat al minciunii şi al tutunului. Acum m-am obişnuit şi cu una şi cu alta.

— Atunci, dă-mi o ţigară.

Kerim îşi scormoneşte buzunarele, dă la iveală trei ţigări, şi-i oferă una lui Ismail. Ismail o rupe în două, şi introduce o jumătate în ţigaretul lui lung de lemn:

— Cerşetoria de ţigări, spunea Ziya, e cerşetoria cea mai josnică din lume.

— Este absolut exact...

Cu ţigaretul între dinţi, Ismail începe să sâsâie marşul închinat celei de-a zecea aniversări a republicii. Apoi, scoţându-şi ţigaretul din gură:

— Ştii, frate-miu, la origină marşul ăsta începea aşa: *On yilda on beş milyon er yarattik – Cincisprezece milioane de bravi născutu-s-au în zece ani*. Dar oamenii au crezut că *milyon er* înseamnă *milionari* şi-a ieşit: *Cincisprezece ţărani milionari născutu-s-au în zece ani*. S-a simţit nevoia să fie înlocuit cuvântul *er* cu *genc* – tineri.

Mare scofală! Şi Kerim rosti primul vers în forma lui iniţială:

On yilda on beş milyon er sparattik her yaştan adică: *Cincisprezece milionari de toate vârstele născutu-s-au în zece ani.*

— Ahmed spunea mereu că reformele puse la cale de boierii noştri şi-au pierdut de mult caracterul revoluţionar. Ba spunea chiar că în proporţie de optzeci la sută...

— Optzeci sau nouăzeci la sută, asta nu ştiu, dar ştiu că l-au ucis pe Mustafa Suphi şi pe tovarăşii lui, ştiu că n-au rezolvat nici până azi problema agrară, ştiu că li se face negru înaintea ochilor când văd că muncitorii încep să se

mişte. Ce-a mai rămas? Să treacă pe faţă de partea imperialiştilor?

— Trec ei, frate!... N-avea grijă!...

— Şi atunci, atunci ce rămâne din revoluţie? Alfabetul latin, interzicerea fesului, codul civil şi separaţia religiei de stat...

— În armată se citeşte iar Coranul, iar au început rugăciunile.

— Când hogea făcea în geamie elogiul sultanului, era o crimă. Azi însă face elogiul partidului popular pe care ei l-au înfiinţat. Atunci cum să nu le meargă la inimă...

Paznicul porţii goni porumbeii din curtea închisorii şi strigă spre ferestrele celulelor:

— Ismail! La vorbitor! Ai musafiri!

„Cine-ar putea fi?” se întrebă Ismail. Se gândi la toţi, numai la Neriman nu.

— Neriman! Dumneata aici? Zău că nu m-aşteptam!

— Fratele meu vă trimite multă sănătate. A fost nevoit să plece la Ankara cu nişte afaceri şi n-a putut veni.

— Îmi pare foarte bine că vă văd!... Dar mă simt prost, zău aşa... eu am trecut o singură dată pe la dumneavoastră pe-acasă... Mă bucur, mă bucur foarte mult, frate. Ei, fir-ar să fie! Iartă-mă, te rog, domnişoară Neriman. Am ajuns pur şi simplu maniac cu vorba asta afurisită. Spun „frate” şi când trebuie şi când nu trebuie.

La vorbitor nu e îmbulzeală. Au putut sta de vorbă pe îndelete, fără ghionturi, fără strigăte. Vorbind de una de alta, Ismail a spus fără veste:

— Ştiţi, cred, că poliţia notează numele celor care vin să ne vadă.

— N-are decât! Eu nu fac politică...

În seara aceea, când Ismail a predat la „comun” – în închisoare comuniştii alcătuiesc ceea ce se numeşte „comun” şi înseamnă că merindele, ţigările, banii şi chiar ciorba cotidiană se pune la un loc şi se împarte tuturor – aşadar când Ismail a predat la „comun” în seara aceea cutia cu rahat pe care i-o adusese Neriman, s-a simţit nespus de mândru, ca şi cum această biată cutie ar fi fost în stare să le aducă tuturor fericirea.

A doua zi după ce-a ieşit din închisoare, Ismail s-a dus la Kadâkoy. Neriman nu era acasă. S-a dus cu Osman bei la cofetăria din colţ.

— Osman bei, nu cumva vă displac vizitele mele?...

— De ce să-mi displacă? Şi după o clipă de gândire, continuă: Ascultă, prin 1924 sau 25, nu-mi aduc bine aminte, întâlnindu-mă într-o zi cu Ahmed nas în nas, m-am făcut că nu-l cunosc. Pe-atunci eram slujbaş, funcţionar la Banca agricolă. Acuma însă nu mai am pe nimeni pe cap.

În golful Kalamâş, în sânul acela de mare, Ismail o sărută întâia oară pe Neriman. Răsărise luna şi marea era netedă, ca o tipsie. Ismail închiriase o barcă. La cazinoul din Kalamâş, oamenii dansau în sunetele jazului. Pe mare, sumedenie de bărci. Ismail vâslea cu multă energie. Porniră în larg spre Fenerbahce. Farul de la Fenerbahce nu

înceta să le facă cu ochiul. Scăldat în lumină, un vapor ieşi din port, îndreptându-se spre insule. *Spre care ţărm pluteşte corabia cu-o sută de catarge?...* Ismail lăsă lopeţile şi se aşeză în fundul bărcii, lângă Neriman.

— Mă laşi să te sărut, ce zici, frate?...

Neriman nu-i răspunse.

— Vrei să-mi spui că pentru aşa ceva nu trebuie să-ţi cer voie...

Ismail o sărută pe Neriman. Barca se leagănă uşor din pricina valurilor stârnite de vaporul care trecuse spre insule.

— Viaţa e frumoasă, frate!...

Cu nespusă seriozitate, Neriman repetă vorbele lui, şi parcă glasul ei le dădea mai multă greutate.

— Viaţa e frumoasă, frate!...

Peste cinci luni, Ismail fu iar arestat. A stat zece luni la Direcţia generală a poliţiei. În fiecare zi, Neriman îi aducea de mâncare. Nu i-au dat învoire să-l vadă.

— Ţi-e rudă?

— Logodnic, răspunse Neriman.

Procesul lui Ismail a ţinut un an şi jumătate. Neriman se ducea mereu să-l vadă la arestul Sultanahmed. A fost de faţă, în sala tribunalului, în prima zi, şi apoi în ultima, când s-a dat sentinţa. În celelalte zile, n-a putut asista la dezbateri, pentru că procesul lui Ismail s-a desfăşurat, ca de obicei, cu uşile închise.

Ismail a fost eliberat din închisoare. Nu trecea o duminică să n-o vadă pe Neriman. Se sărutau şi atâta tot. Ismail a tot încercat să-i trezească interesul faţă de politică, faţă de comunism. În zadar. Fata nu-l asculta decât atunci când îi povestea viaţa marilor revoluţionari, mai ales a femeilor, viaţa Krupskaiei, lucruri pe care Ismail le auzise de la tovarăşii întorşi de la Moscova sau le citise, cu multă trudă, în cărţile ruseşti. În închisoare, Ismail studiase marxismul şi se căznise să-nveţe limba rusă.

Ascultând cu luare aminte povestea vieţii Krupskaiei, Neriman spusese:

— Ce femeie plină de credinţă! Şi-a închinat toată viaţa bărbatului ei.

— Nu-i vorba aici de credinţă, frate! Nu bărbatului şi-a închinat viaţa, ci revoluţiei.

— Fireşte, Ismail, fireşte! Aşa e. Dar nu vezi cât de mult a ţinut la Lenin!... I-a fost şi soţie, şi mamă, şi tovarăşă. Aşa dragoste mai zic şi eu!

Cu toate strădaniile lui, Ismail nu izbutea să-şi găsească ceva temeinic de lucru. Alerga toată ziua de ici colo. Poliţia nu-l lăsa în pace. Existenţa zilnică şi-o câştiga lucrând ce se nimerea, pe la micile ateliere de reparaţii. Ba o dată reuşi să intre la o fabrică, dar după o săptămână, poliţia îi arătă uşa.

— Spune-mi, Neriman, ai vrea sau nu să fii acum pe şlepul de colo?

Stau jos, unul lângă altul, pe colina Emirgan, la umbra unui pin. Bosforul se-ntinde la picioarele lor jucându-şi apele şerpuitoare, îngustându-se, lărgindu-se. Un şlep negru, cu un singur coş, pluteşte spre Anadolu Hisar, lovind puternic apa cu elicea şi lăsând în urmă-i o dâră de spumă.

— Nu, ce aş putea face eu pe şlepul acela? Încotro s-o duce?

— Cine ştie? Poate spre Odesa. N-ai vrea să mergi şi tu la Odesa?

— Cu tine, da. Dar mie cel mai mult din lume îmi place locul ăsta de sub pin.

— Dacă ar răsări o zână în faţa ta şi te-ar întreba ce dorinţă ai vrea să ţi se-mplinească, ce i-ai cere?

— Ce i-aş cere?... Stai să mă gândesc... N-aş fi prea pretenţioasă. N-aş avea prea multe să-i cer. Aş începe aşa: „Rogu-te, fă în aşa fel ca Ismail să nu mai fie închis niciodată, dar niciodată”. Pe urmă i-aş mai cere să avem o casă a noastră, o căsuţă cu grădină, mică, mititică, aici pe deal. Bogăţii nu i-aş cere. Cât despre sănătate, tu eşti sănătos, slavă Domnului, iar eu...

— Şi tu eşti sănătoasă tun.

— Da. Cam asta i-aş cere...

— Va să zică nişte dorinţe tipic mic-burgheze.

— Mai mi-ai spus, nu ştiu de câte ori, că sunt mic-burgheză. Ce să fac, Ismail? Sunt aşa cum sunt...

— Nu te supăra!...

— Nu mă supăr...

— Bine... Dar dacă dincolo de pârleazul grădinii tale, oamenii mor de foame şi trudesc până dau în brânci, de asta nu-ţi pasă?

— Cum să nu-mi pese?... Dacă ar fi după mine şi dacă-aş putea, i-aş cere zânei, pentru toţi care n-au, câte-o căsuţă cu perdeluţe verzi la ferestre. Doresc din suflet ca nimeni să nu rabde de foame. Şi nimeni să nu muncească până dă în brânci.

— Zâne nu există, Neriman. Zânele suntem noi. Noi, lumea liberă, fără clase, fără hotare, o lume în care toţi oamenii vor fi fraţi.

— De ce mă cerţi? Doar tu singur ai scornit povestea cu zâna.

— Nu te cert. Ce-ţi spusei acum înseamnă luptă de clasă, frate!... Luptă de clasă! Şi iar o să ne bage-n puşcărie.

— Şi e nevoie să faci atâta puşcărie ca s-ajungem acolo?

Ismail nu-i răspunse. Începu să fredoneze marşul lui favorit:

În temniţa neagră zac iarăşi,
Zac iarăşi ai noştri tovarăşi.
Voi cei ferecaţi la-nchisoare,
Sosit-a azi ziua cea mare!
La luptă, spre ţel, proletare !
....
La luptă, spre ţel, proletare!

Ismail şi-a aprins o ţigară...

Ahmed mormăie ceva prin somn. Ce tot mormăie? Ismail se sileşte s-audă. Nu înţelege nimic. Deschide un jurnal. Un jurnal din Istanbul. Anul: 1925. Mai citeşte o dată ştirea din pagina a doua... Îl pune la loc şi suflă-n lampă. A adormit.

Ismail fu arestat din nou, în iarna anului 1938, şi întemniţat la Ankara, la închisoarea militară. La secret. Adică într-o celulă zidită din piatră, cu o ferestruică fără geam, dar cu gratii. Când ningea, zăpada pătrundea în celulă. Pe jos, ciment. Nici vorbă de saltea. Nu i-au dat măcar o pătură, nemernicii. Ismail se plimba de colo până colo prin celula prea strâmtă. Şi tot învârtindu-se, şi-a adus aminte de noaptea când cu treisprezece ani în urmă, în bordeiul din Smirna, pătura îl înţepa sub bărbie şi Ahmed se căznea zadarnic să stingă lampa.

Ismail a fost judecat şi condamnat la Ankara, iar după condamnare, trimis la Istanbul. Atunci abia a putut s-o vadă pe Neriman.

— Aici n-am să fac eu purici. Sunt sigur. Curând, curând mă expediază în altă parte. Pe undeva, cine ştie unde.

Neriman abia îşi stăpânea lacrimile.

— Am vorbit cu un avocat, zise ea. Se pare că ne putem căsători chiar dacă tu eşti în închisoare. Să ne cununăm o dată, frate. Ca nevastă, o să-mi fie mai uşor să te văd. Aş putea veni la tine oriunde te-ai duce. S-ar putea să mă dea afară din învăţământ, dar nu-i nimic. Mă apuc de

croitorie. Cu ce-oi câştiga, o să ne-ajungă s-o scoatem la capăt.

Cam după o lună, într-o zi, dis-de-dimineaţă, un ofiţer de marină şi un subofiţer pătrunseră în camera lui Ismail şi, fără nicio vorbă, îi puseră cătuşele la mâini, după care, îmbrâncindu-l pe o şalupă militară, îl expediară pe vasul comandant „Erkin” ancorat în largul Adalarului.

Pe drum, Ismail îşi frământă mintea, întrebându-se ce-or fi având de gând. Îşi aminti, deodată, de unul din subofiţerii de marină, unul Ferhat. Bine, dar n-avusese niciodată de-a face cu el. Îşi spuneau bună ziua când se întâlneau şi o dată sau de două ori se întâmplase să stea la aceeaşi masă cu el şi cu alţii, la berărie. Atâta tot.

Cum au ajuns pe vasul „Erkin”, l-au închis pe Ismail într-un closet. Ferestrele erau bătute-n cuie, nu exista niciun fel de aerisire, iar jos — un strat gros de urină amestecată cu murdărie. O duhoare şi o căldură de nesuportat. Dintr-o dată, zări prin ferestruica uşii capul unui ofiţer. Capul dispăru. Dar apăru altul. „Mă pândesc, afurisiţii. Vor să vadă ce fac.” Ismail se aşeză jos, în murdărie. Aprinse o ţigară şi începu să fredoneze un cântec. Dar mereu aceeaşi întrebare îi sfredelea mintea: „Cu ce gând m-au adus aici?”

Spre seară, l-au scos din closet. Între doi marinari înarmaţi cu baionete şi escortat de un subofiţer, coborî o mulţime de scări de fier, înguste, răsucite. Au deschis o uşă de fier, l-au împins în bezna dinăuntru şi au plecat

încuind uşa. Orbecăind prin întuneric, dădu cu mâna de frânghii, macarale, balerci şi-şi dădu seama că fusese aruncat într-o magazie din pântecul vasului. Căldura era de nesuportat.

Îşi scoase haina. Era totuşi lac de sudoare. Îşi scoase şi cămaşa şi pantalonii. Se aşeză pe mormanul de frânghii. Între timp ochii i se obişnuiseră cu întunericul. Adormi.

— Scoală-te şi îmbracă-te!...

Orbit de lumina lanternei care-i cădea drept în ochi, Ismail întoarse capul, ferindu-şi privirile.

— Scoală-te şi îmbracă-te!...

Lumina lanternei dădu la iveală mormanul de frânghii, macaralele, balercile de pe pereţii de fier ai magaziei. Ismail văzu şi un ofiţer în uniformă albă, stând în uşă, cu lanterna în mână. În spatele lui, pe coridorul întunecos şi îngust, străbătut de ţevăria vasului, sub lumina galbenă a becurilor, doi marinari cu baionetele la armă. E ziuă sau e noapte? Nu-şi poate da seama.

Becurile erau aprinse şi când fusese adus aci. S-a îmbrăcat.

— Dă-i drumul!

Urmat de ofiţer şi mateloţi, Ismail începu să urce scările înguste de fier. Vasul trepida, clătinat de maşinile sub presiune. „O luăm din loc”, se gândi Ismail.

— La stânga!...

Se aflau pe o platformă strâmtă cu balustrada de fier, străpunsă la dreapta, la stânga, sus, jos, de ţevi de toate dimensiunile şi de cabluri electrice. Ismail fu împins pe

scara din stânga. Începu să urce. „Au de gând să-mi ia interogatoriul. Dar de ce? Ce vor să afle de la mine nemernicii ăştia?”

Urcară până sus pe punte. Era noapte şi era răcoare.

— Ia-o înainte! Mergi fără să te-ntorci!...

Nimeni în faţa lui Ismail. Nimeni şi nimic altceva decât noaptea plină de stele. Puntea e pustie. Vuietul motoarelor se-amestecă cu vuietul mării. Marea se-ntinde la nesfârşit şi spuma valurilor pare mai albă în întuneric... „Erkin” înaintează fără grabă. „Nimeni nu ştie că mă aflu aici, cugetă Ismail. Totuşi, când m-au luat în primire, trebuie să fi semnat într-un registru! Bine, dar încotro mergem? M-a cuprins oare spaima? Nu... încă nu!...”

— Ia-o înainte şi mergi fără să te-ntorci!...

Dar cum s-o ia înainte? Nu mai avea unde.

Un pas până la marginea punţii.

— Stai!

S-a oprit. Auzi în spate ţăcăniturile închizătoarelor.

Fără să vrea, se gândi la soarta lui Mustafa Suphi şi a tovarăşilor lui. „Va să zică voi fi împuşcat pe la spate şi aruncat în mare. Bine, dar de ce? Dacă nenorociţii ăştia şi-au pus în gând să mă cureţe, puteau găsi un mijloc mult mai simplu. Şi pe urmă: de ce vor cu tot dinadinsul să mă cureţe?” – Toate gândurile astea îi năvăleau în minte într-o totală dezordine. „Ar trebui să mă-ntorc şi să m-arunc asupra nemernicilor ăstora”. S-a întors. A văzut două baionete, şi două ţevi de puşcă îndreptate spre el şi uniforma albă a ofiţerului. Tocmai atunci se ivi pe punte

un alt ofiţer; apropiindu-se de celălalt, îi şopti ceva la ureche.

— Întoarce şi ia-o-nainte, îi porunci acesta lui Ismail.

Au coborât iar scările înguste. Ismail a intrat din nou în magazia plină de-ntuneric. S-a dezbrăcat şi s-a culcat pe mormanul de frânghii. „Au vrut să mă încerce, nenorociţii! Bine, bine, dar de ce m-or fi adus aici?...”

În noaptea aceea, Ismail avu un vis. Se făcea că el şi Neriman erau pe puntea unei corăbii cu pânze. Corabia plutea cu toate pânzele-ntinse. Pânze nenumărate şi atât de umflate de vânt încât corabia sta gata să zboare. La cârmă – dar nu era cârmă ci un uriaş dulap de haine – Hairettin Barbarosa [1]. Barba lui e roşie ca focul.

— De ce aveţi barba atât de roşie? întreabă Neriman.

— Mai bine te-ai uita la barba bărbatului tău! răspunde Barbarosa.

Ismail are o barbă verde, lungă pân-la brâu. El şi Neriman stau culcaţi pe spate în iarba verde, înaltă şi neatinsă de coasă, undeva, pe malurile Bosforului. Contemplă norii albi, pufoşi care se-alungă pe bolta cerului. Ismail întinde mâna şi atinge, ca din întâmplare, sânul fetei.

[1] Amiral turc (secolul XVI), vestit prin cuceririle sale.

— Ce faci? zice Neriman.

— Nu sunt eu bărbatul tău?

— Încă nu ne-am căsătorit.

— De ce nu ne-am căsătorit?

— Pentru că nu e gata rochia mea de mireasă...

— Şi când o să fie gata?

— Mâine.

— Dacă avem vânt bun, pornim spre Odesa, le spune Hairettin Barbarosa...

— Eu nu vreau să merg la Odesa, zise Neriman.

— O să-ţi fac cunoştinţă cu Krupskaia.

— Krupskaia n-a murit?

— De ce să moară? răspunde Ismail. Dar îşi dă imediat seama că nu ştie bine dacă a murit sau nu. Osman bei, Ahmed şi Iusuf – dar Ismail nu poate vedea faţa lui Iusuf – sunt acum în camera lor de deasupra grajdului, printre asinii care-şi scutură, fără încetare, pompoanele şi clopoţeii. Tribunalul s-a întrunit în şedinţă de judecată.

— Fii tu procuror în seara asta, în locul meu, îi spune Ahmed lui Ismail.

Ismail cere ca ofiţerul în uniformă albă să fie condamnat la cinci ani închisoare.

— N-ai niciun pic de milă!... îi spune Neriman.

— Ce-i aia milă?... strigă Ismail.

Neriman plânge. Ismail o strânge în braţe şi o sărută. Ofiţerul în uniformă albă şi cu lanterna în mână strigă:

— Ajunge!... Foc!...

Ismail e împuşcat pe la spate. Gloanţele trec prin el, îi străpung pieptul şi cad grămadă, cu zgomot, pe punte. Ismail se trezeşte şi sare buimac.

Două nopţi l-au plimbat aşa pe Ismail pe puntea vasului „Erkin". Apoi a fost înfăţişat unui jude de instrucţie militar, în salonul ofiţerilor. Scotociseră dulapurile marinarilor şi ale mateloţilor şi descoperiseră nişte cărţi, nişte cărţi ale unui poet comunist, care, de altfel, puteau fi cumpărate din orice librărie. Una din aceste cărţi fusese găsită în dulapul subofiţerului Ferhat. „Cartea nu-mi aparţine, declarase Ferhat. A fost introdusă în dulap fără ştirea mea". L-au luat la rost şi până la urmă a mărturisit că, într-adevăr, cunoaşte un comunist pe nume Ismail. Toate astea Ismail le-a aflat din actul de acuzare citit de procuror. N-avea nimic de declarat judecătorului de instrucţie. Nici el de altfel nu părea prea interesat de afacerea asta. Era un om mărunţel, ahtiat după radio. Aflând din rapoartele poliţiei, care se găseau la dosar, că Ismail lucrase, înainte de a fi arestat, într-un atelier de reparat aparate de radio, în tot timpul anchetei vorbi numai despre nebunia lui. Această preocupare comună îl făcu să fie mai înţelegător. Judecătorul dădu dispoziţie ca Ismail să fie scos din magazia vasului şi să fie închis într-una din cabinele subofiţerilor.

„De ce m-au târât atunci noaptea pe punte? va avea mai târziu prilejul să-l întrebe Ismail. Aveau de gând să mă împuşte pe la spate şi să mă arunce în mare?"

— Şeful statului-major al marinei citise asta undeva, într-o carte nemţească. Este aşa-zisa teroare psihologică. După venirea mea, aflând despre ce-i vorba, i-am sfătuit

să renunţe la asemenea metode. Le-am explicat că lucrul acesta nu are niciun rost la noi!

Procesul avu loc în salonul de recepţie al vasului. În ziua pronunţării sentinţei, au fost aşezate trei rânduri de scaune între comisia de judecată şi acuzaţi. Se temeau fără îndoială ca nu cumva acuzaţii să se arunce asupra judecătorilor.

Înainte de începerea procesului, Ismail a văzut pentru ultima oară pe judecătorul de instrucţie.

— Ismail, începu el scobindu-şi cu vârful creionului dinţii albi ca zăpada, ai băgat de seamă, cred, c-am ocolit să te întreb dacă nu cumva ai încercat să-l introduci pe Ferhat în vreo celulă de-a voastră. Sunt convins de altfel că n-ai făcut-o. Dar, nu despre asta e vorba. Vom intra în război alături de nemţi. Vom lua Mosulul de la englezi, Bakumul de la ruşi şi Alepul de la francezi. Înţelegi? E nevoie de curăţenie, nu glumă. Vor începe cu voi şi vor sfârşi cu cei care sunt de partea alianţei cu Anglia. Aşadar, să nu te miri dacă într-o bună zi ai să te trezeşti la închisoare, în aceeaşi celulă cu Ismet paşa. (Ismail n-o să se întâlnească niciodată, la închisoare, cu Ismet paşa. Turcia n-o să intre în război alături de nemţi. Sub presiunea englezilor şi din pricina simpatiei sale făţişe pentru nemţi, şeful statului-major al marinei fu scos la pensie. Cât despre judele de instrucţie, el va scăpa cu faţa curată.)

O dată cu Ismail au mai fost condamnaţi cinci subofiţeri şi trei oameni din echipaj. Cartea poetului comunist fusese

vârâtă în dulapul lui Ferhat de către sergentul major Ali, care-l duşmănea din pricina unei femei. Însă, dacă Ferhat ar fi fost absolvit de vină, ar fi trebuit ca şi Ismail să fie scos din cauză. Asta ar fi însemnat să reduci la nimic „complotul comunist din marină...”

Ismail fu expediat într-o închisoare din centrul Anatoliei. Singur, singurel. Închisoarea era împrejmuită de ziduri foarte înalte, ziduri „genoveze”. Se spune că în Anatolia clădirile mai vechi, precum şi resturile de monumente au rămas de la genovezii care le-au durat, pe vremuri. Zidurile închisorii erau făcute din blocuri enorme de piatră, aşezate unele deasupra altora, fără nimic între ele. Pe creasta zidului, făceau de pază jandarmi cu baioneta la armă. Jos, la parterul închisorii se aflau câteva prăvălioare, proprietatea moscheielor, închiriate deţinuţilor: un croitor, un spoitor, doi tâmplari, patru ciubotari şi un vânzător de oglinzi. Deţinuţii îşi au sediul sus, la etajul doi. La primul etaj, administraţia închisorii, camera gardianului şef, două celule de pedeapsă şi carcera. În curte – o cişmea şi un pom pipernicit. Nu se poate ghici ce soi de pom...

La o lună de zile după întemniţarea lui Ismail, veni Neriman.

Nădăjduia să găsească un post de învăţătoare în târg. Hotărâră să nu se căsătorească decât după ce va obţine numirea.

— Aşa cere tactica, frate. Binenţeles că nu sunt chiar idioţi, nemernicii, dar încercarea nu strică. Dacă s-o afla la minister că-mi eşti nevastă, nu mai capeţi tu post câte e lumea.

Neriman se înapoie la Istanbul.

Ismail nu se gândi o clipă că ar putea fi o piedică pentru ea, că va fi poate nevoie să-l mai aştepte, Dumnezeu ştie până când, că era poate de datoria lui s-o lase să-şi caute norocul aiurea. Dimpotrivă. Se interesă la directorul închisorii care anume sunt formalităţile cerute pentru celebrarea cununiei. Când veni Neriman, făcură strigările şi ceremonia avu loc în sala mare a primăriei unde ajungeai urcând o scară de lemn şubredă şi întunecoasă, care se clătina sub fiecare pas, scârţâind din toate încheieturile. Neriman se îmbrăcase într-un taior gri. Ismail fusese scutit să poarte cătuşele. Primarul le ură „mulţi ani fericiţi” cu glas obosit, dar plin de simpatie, şi-i felicită. Le-au fost martori; la cununie, gardianul şef al închisorii şi portarul primăriei.

A doua zi era zi de primire. Directorul închisorii le îngădui să se vadă în biroul său, dar nu-i lăsă singuri nicio clipă. Prefăcându-se că e foarte ocupat cu vraful de hârtii de pe birou, nu-i scăpa din ochi. Ismail şi Neriman se aşezaseră, unul lângă altul, pe o canapea desfundată, cu înveliş uzat de catifea şi nu scoteau o vorbă.

— Nu vă uitaţi că sunt şi eu aici, le tot spunea directorul. Vorbiţi! Vedeţi-vă de treabă. De altfel sunt atât de ocupat cu hârţoagele astea că n-aş putea s-aud nimic,

chiar dacă aş vrea. Aşadar nu vă jenaţi! Daţi-i drumul. Sunteţi doar tineri însurăţei.

— Mulţumim, domnule director, îi răspundea de fiecare dată Ismail, mulţumim, vorbim noi...

Dar nu scoteau o vorbă. Într-un timp, Ismail vru s-o prindă de mână pe Neriman, dar ea îşi trase mâna şi-l privi cu reproş.

Ismail tresări din somn, trezit de ţipetele lui Ahmed. Ţipa cu deznădejde ca şi cum cineva l-ar fi strâns de gât. Ismail îl zgudui. „Ah!” strigă Ahmed, şi se trezi de-a binelea. Ismail aprinse lampa.

— Iar ai ţipat prin somn...

— Dă-mi, te rog, un pahar cu apă!...

Îl dădu pe gât dintr-o dată, de parcă ar fi fost mort de sete.

— Mulţumesc...

— Nu vrei o ţigară?

— Cred că am febră.

Ismail îi puse mâna pe frunte:

— N-ai nimic...

—Ziarele alea sunt de azi?

— Las’că le citeşti mâine.

Dar Ahmed întinse mâna şi luă ziarele.

— Mai bine să le citesc acum. Dacă mă culc, iar visez urât.

Răsfoi jurnalul din Smirna şi-l deschise apoi pe cel din Istanbul, la pagina a doua.

— L-au arestat pe Kerim!...

— Da, l-au arestat.

— Ah! Bestiile! Nu dau niciun fel de detaliu, ah, nemernicii, ah, fir-ar mama lor a dracului!

Linia a XXIII-a

„Kerim! L-au arestat pe Kerim!" Cu gândul ăsta se trezi din somn Ahmed, a doua zi dimineaţă. Deschise ziarul şi citi încă o dată ştirea. Ismail lăsase lampa aprinsă. Ei, lua-l-ar naiba de motor! Mi s-a urât de-atâta huruială. Desculţ, şi numai în izmene şi cămaşă, se îndreptă spre dulapul de sârmă.

„Am temperatură! Ard ca un cuptor! Îşi duse mâna la subţioară. Da, am o febră de toată frumuseţea! Se aşeză pe scaun, peste haine. Mă doare tot corpul şi-mi dă junghiuri peste tot. Vru să-şi facă un ceai dar se răzgândi. Mi-e greaţă. Îmi vine să vărs. Se rezemă de zidul colţuros, de piatră. A început, care va să zică! Se lungi pe pat cu faţa-n sus. În cartea aia scrie de febră? Sau nu scrie? De junghiuri, da, scrie şi, mi se pare, că şi de ameţeală, de greaţă. Şi de dureri de cap, şi de dureri la încheieturi, ca şi cum ţi-ar strânge o menghină mădularele. Nu, de menghină nu pomeneşte în cartea aia... într-adevăr nu pomeneşte. Mă doare capul de-mi plesneşte. Cum dracu de n-am băgat până acum de seamă? Mă doare de nu mai văd cu ochii. Şi am şi febră, însă de febră, cartea aia...

Cartea era pe masă. Nu era greu s-o vezi: un colţ îi ieşea de sub ziare. N-am să mă uit în carte. Uite-aşa! N-am să mă uit! Ce importanţă are dacă scrie că temperatura creşte sau nu?

Junghiurile, greţurile, durerile de cap, toate sunt întocmai cum scrie la carte. Nu. N-am să mă uit în carte, măcar acum când sunt gata să crăp, să dau şi eu dovadă de puţină voinţă."

A sărit ca ars, s-a îmbrăcat la repezeală ca şi cum cineva l-ar fi alungat din urmă, şi-a pregătit ceaiul, şi l-a băut, în silă la început, pe urmă chiar cu plăcere. Transpira. De unde să ia termometru? Poate-o fi vreunul pe undeva rămas de la Ziya? A cotrobăit peste tot, dar n-a găsit nimic. Parcă-i trecuse greaţa. Uitase de carte. S-a întins iar pe pat. Îi vâjâie capul, şi-l simte cum creşte, creşte, devine uriaş, umple cabana, uşor ca spuma.

— Petrosian! Ştii că Anuşka te-ar fi putut iubi.

— Frumos din partea ei!

— Dar tu?

— Şi eu. Însă acum e prea târziu. A venit un pui de turc, şi totul s-a sfârşit între noi.

— Pot să mă retrag dacă vreţi...

— Ce folos! E prea târziu. Noi, bieţii armeni, întotdeauna am suferit din pricina turcilor. Nu vă e de ajuns că ne-aţi măcelărit şi ne-aţi tocat atât amar de vreme?...

— Eu unul, nu! Nu eram printre cei care v-au măcelărit.

— Nu eşti singurul. Dacă te uiţi mai bine, nici ţăranii turci, care-au fost trimişi să ne omoare, nici ei nu sunt vinovaţi. Le-au pus arma în mână, au făcut din ei nişte jandarmi şi i-au silit să ne măcelărească mânându-i din urmă.

— Orice-ai zice, e totuşi un lucru nedemn, o pată neagră pe fruntea poporului meu.

— Arată-mi un popor a cărui frunte n-a fost mânjită sau dezonorată, zise Si-Ya-U. Englezii oare nu ne-au străpuns cu baionetele lor la Şanhai? N-au ucis tot ei, prin foamete, pe indieni?

— Popoarele ar trebui să-şi bage minţile-n cap, vorbi Anuşka! Cred c-a venit momentul. Cel care l-a omorât pe tata era rus, ca şi el, dar era ofiţer în armata lui Colceak, era un pameştşik. Ştia foarte bine de ce-l omoară. Dar cazacii? Cazacii care au ciopârţit mii şi mii de ţărani, fraţi de-ai lor, ţărani ca şi ei, pot fi oare iertaţi sub cuvânt că sunt şi ei oameni din popor?

— Nimeni nu susţine aşa ceva, am răspuns eu.

— Anuşka, citeşte *Orgoliul naţional* de Lenin, o povăţui Si-Ya-U.

— L-am citit, n-avea grijă, l-am citit chiar înaintea ta. Iată ce spune Lenin: *Îţi crapă obrazul de ruşine când vezi ţăranii ruşi îmbrăcaţi în straie militare şi trimişi să nimicească alte popoare.*

— Ce tot vă ciorovăiţi? zise Petrosian cu vocea lui obosită. Nu vedeţi că spuneţi toţi acelaşi lucru.

— Nu chiar acelaşi lucru, se-mpotrivi Anuşka.

— Te-ai gândit vreodată la moarte, Anuşka? întrebă netam-nesam Petrosian.

— Am şi văzut-o! Nu numai o dată...

— Cine n-a văzut-o? Şi eu am văzut-o, dar am văzut moartea altora, moartea în general... Eu te întreb, te-ai gândit vreodată la propria ta moarte? E careva printre voi care să se fi gândit cu toată seriozitatea la asta?

Întrebarea lui Petrosian i-a lăsat pe toţi cu gura căscată. Tocmai Petrosian? Tocmai lui să-i treacă prin gând să ne-ntrebe asemenea lucruri? Era de necrezut.

— Eu nu m-am gândit, rosti Si-Ya-U. Ştiu, fireşte, că am să mor odată... „Nimeni nu scapă de moarte! La ce bun să te mai gândeşti.” Nu, nu asta vreau să spun. Dar trebuie să mărturisesc: nu m-am gândit.

— Eu m-am gândit la moarte, zise Anuşka. M-am gândit, la căpătâiul mamei, când trăgea să moară de tifos. Eram numai noi în izbă. Mama, eu, şi, pe urmă, moartea. Moartea putea să mă înhaţe, să mă ia şi pe mine. Poate să mă ia şi pe mine, mi-am zis, poate să mă ia şi pe mine, şi atunci n-o să mai mă-ntorc niciodată. Să mă ia cu ea unde? Nicăieri! Nu mai cred în Dumnezeu de lai vârsta de cincisprezece ani. Am încercat mereu să-mi închipui cum o fi acest „nicăieri”.

— Şi-ai izbutit? întrebă Petrosian fără să-şi ascundă interesul.

— Nu. Dar dumneata? Iartă-mă... vreau adică... să spun...

— De ce să te iert? Eu mă gândesc la moarte, în ce mă priveşte, e foarte firesc. Trebuie să fii într-adevăr idiot ca să nu te gândeşti la un lucru care se poate petrece de la o zi la alta, schimbând absolut totul. Tăcu. Apoi schimbă vorba: Anuşka, la balul de mâine seară trebuie să dansezi neapărat cu mine de cinci ori!

„Am pălăvrăgit vreun ceas. Despre Mayerhold. Eu am fost de părere că Balşoi Teatr ar fi bun de hambar pentru grâne. Anuşka era furioasă. Am mai spus că «Teatrul mic» nu e altceva decât un muzeu de antichităţi.

N-a lipsit mult ca Anuşka să-mi scoată ochii. Petrosian intră şi el în vorbă. Nu mai putea de râs. Era când de partea Anuşkăi, când de partea mea. S-a ridicat de pe scaun. L-am condus până la capul scării. Ca şi altă dată, a încălecat balustrada şi şi-a dat drumul să lunece, fluturându-şi mâna în semn de bun rămas. Anuşka a scos un ţipăt. Am coborât scările sărind câte patru trepte deodată. Jos, pe pardoseala de piatră, puţin mai încolo de prima treaptă, Petrosian zăcea mort, cu ţeasta zdrobită.

Câteva zile mai târziu, eu, Anuşka şi Si-Ya-U veneam spre casă. Văzusem «Pădurea» de Mayerhold. Oriunde ne-am duce, la cinematograf sau la teatru, Si-Ya-U e nelipsit.

— Petrosian s-a sinucis, am spus eu pe neaşteptate.

Nu e adevărat, a strigat Anuşka, ca şi cum aş fi insultat-o. Nu e adevărat! Minţi!

Nu i-am răspuns. L-a prins pe Si-Ya-U de braţ şi au luat-o înainte. Am mers aşa în urma lor câtva timp.

Mergeam de-a lungul bulevardului spre statuia lui Timiriazev – pe atunci monumentul cel mai drag mie din toată Moscova. Anuşka a părăsit braţul lui Si-Ya-U şi a venit lângă mine.

— De ce vorbeşti aşa? mi-a spus ea cu lacrimi în glas. Eşti câteodată cu mine de-o cruzime... Parcă ai vrea să striveşti tot ce-i mai bun în mine.

N-am înţeles ce-a vrut să spună. Am strâns-o la piept şi-am sărutat-o. Si-Ya-U se oprise ceva mai încolo şi ne aştepta, plecându-şi capul, ca şi cum ar fi căutat ceva pe jos, în întuneric.

Nu eram sigur că Petrosian îşi făcuse singur seama.

Toate aceste amănunte se amestecă şi se-nvălmăşesc în capul meu uriaş, uşor ca spuma. De ce mă gândesc tocmai la asta şi nu la altceva? De ce? Nu ştiu."

Ahmed se ridică din pat, înghiţi trei aspirine dintr-o dată şi trăgând a douăzeci şi treia linie pe scândura uşii, se culcă din nou.

Când s-a întors acasă, Ismail l-a găsit îmbrăcat şi scăldat în sudoare. Amorţit. Ismail îi luă mâna. Febră. Puls foarte accelerat. Ismail zări cartea pe jumătate acoperită de ziare. O luă în mână, o răsfoi şi-o închise.

— Tu eşti, Ismail? îngăimă Ahmed.

— Hai să-ţi ajut să te dezbraci!

— N-am turbat încă, Ismail.

— Fireşte că nu.

— Ia uită-te-n carte! Scrie ceva... în legătură cu temperatura?

— Ce rost are, frate?

— Uită-te, zău, uită-te!

Ismail n-a avut inima să spună că răsfoise cartea. I-a fost ruşine. Luă cartea şi se prefăcu că citeşte.

— Ce zice?

— Nimic despre temperatură.

— Spui drept?

— De ce-aş umbla cu minciuni, frate?

— Tu nu eşti Kerim. Poţi să şi minţi câteodată...

Ahmed adormi.

Neriman se uită cu reproş la Ismail şi-şi trage mâna. Stau unul lângă altul pe canapeaua veche şi desfundată, cu învelişul de catifea uzată din biroul directorului, a doua zi după cununie.

— Mi-a scris fratele cel mare, zise ea. Nu-i dă pace sciatica.

— Şi eu sufăr de sciatică, intră în vorbă directorul. Ce leacuri foloseşte fratele matale? Mie injecţiile cu salicilat nu-mi aduc nicio uşurare. Am făcut şi împachetări: m-am vârât pân-la gât în nămol cald, dar nici asta n-a servit la nimic.

— Fratele meu ia nişte hapuri.

— La mine nici hapurile astea n-au avut efect! Câţi ani are fratele dumitale?

— Peste patruzeci.

— Ei, boala asta nu prea are legătură cu vârsta. Însă, fireşte, de la o anumită vârstă în sus te lecuieşti mai greu.

„De la o anumită vârstă în sus”, repetă în sinea lui Ismail.

Şi îşi dădu seama abia atunci că intrase şi el într-al patruzecilea an al vieţii. „Neriman, câţi ani o fi având? Douăzeci şi opt, cel mult douăzeci şi nouă”. O privi cu coada ochiului. Nu-i dădeai mai mult de douăzeci şi doi. „Şi eu mâine-poimâine împlinesc patruzeci. O viaţă de om. Titlu potrivit pentru un roman: O viaţă de om! Viaţa mea de om o fi fost bună sau rea? De ce rea, frate-miu? Dar uite că aşa bună, rea, cum a fost, a trecut."

Directorul cercetă ceasul.

— Eu mă duc, oftă Neriman.

Ismail şi Neriman şi-au strâns mâinile. Neriman a dat mâna cu directorul.

— Ce-ai vrea să-ţi aduc săptămâna viitoare? îl întrebă ea pe Ismail.

El tăcu. Privi picioarele fetei.

Luă seama acum cât erau de mici şi de frumos arcuite. „Şi eu împlinesc, în curând, patruzeci de ani.”

Într-una din zile, Neriman veni la vorbitor întovărăşită de o fetiţă cam de vreo cinci-şase ani, îmbrăcată ca la Istanbul, dar rasă în cap.

— De ce-au râcâit-o aşa în cap? întrebă Ismail, mirat de privirile speriate ale fetiţei care o ţinea strâns de braţ pe Neriman.

— Avea păduchi. Degeaba am spălat-o cu leşie şi am uns-o cu alifii. Ca să scape de ei, a trebuit s-o rad în cap. Nu-i nimic: o să-i crească părul mai des.

— Va să zică tu ai dus-o s-o radă-n cap?

— Da, am luat-o de suflet. Să avem şi noi o fetiţă. O cheamă Emine.

Ismail începu să râdă.

— Aşadar, avem o fetiţă! O fetiţă pe care-o cheamă Emine! Numai de i-ar creşte părul mai repede. E tare pirpirie, frate!

— În două luni, se-mplineşte ea. O să-i crească şi părul. O să-i stea bine când i l-oi prinde-n cordeluţă albastră, nu?

— Ai vrea să ai un copil, Neriman, nu-i aşa?

— Da... Dar uite, acum am unul!

— Bine, dar tu ai vrea să fii mamă?

— De ce n-aş vrea? Să fiu mamă... Dacă ai şti, câteodată... Dar acum, uite sunt mamă. Şi tu eşti tată...

— O să ne despărţim, Neriman.

— Dar... abia sunt trei luni de când ne-am luat...

— Să mai lăsăm să treacă încă trei şi ne despărţim. Eşti tânără. Nici n-ai treizeci de ani. Eu împlinesc în curând patruzeci. Cine ştie când o să ies de aici. Nu vreau să-ţi distrug viaţa. Ai să te măriţi şi ai să ai copii, copiii tăi, născuţi de tine...

Neriman începu să lăcrimeze. Încercă să se stăpânească, apoi izbucni în hohote. Emine îi ţinea hangul.

Cei care se aflau la vorbitor, paznici sau vizitatori, nu se arătară prea tulburaţi. Lacrimile şi hohotele de plâns erau un lucru obişnuit aci, de o parte şi de alta a grilajului de sârmă.

— Taci, pentru Dumnezeu, încercă Ismail s-o potolească. Nu mai plânge, frate. Glumesc, draga mea. Uite, îi curge nasul fetiţei. Şterge-i mucii şi lasă!

Neriman îşi înghiţi lacrimile şi-i şterse fetiţei nasul cu batista.

În seara aceea, Ismail se sui pe prichiciul ferestrei şi se prinse de gratii cu amândouă mâinile. Munţii se zăreau în zare. Pleşuvi, roşietici. Un norişor, nu mai mare ca batista lui Neriman, batista cu care Neriman ştersese nasul fetiţei, plutea în albastrul din ce în ce mai întunecat al cerului, deasupra unui pisc de cremene.

„Neriman! Să tot aibă douăzeci şi opt, douăzeci şi nouă de ani, dar nu-i dai mai mult de douăzeci şi doi, douăzeci şi patru. E bine făcută şi nu ştie ce-i boala. Dar asta n-are a face. Oricum ar fi, bine făcută sau nu, o femeie vrea să aibă copii, vrea să fie mamă. Neriman vrea să aibă copii. Femeile... ca şi bărbaţii. Dar o fată tânără care n-a cunoscut încă bărbatul... Vorbe, frate... Născociri de-ale bărbaţilor.

De ce nu m-am culcat cu Neriman? De ce nu m-am însurat cu ea, când nu eram încă în închisoare? Trebuia oare să mă-nsor ca să mă culc cu ea? Sau poate Neriman nici nu mi-ar fi cerut lucrul ăsta?

La Kadikoy, într-o zi, era gata, gata... De ce n-am mers până la capăt? Pentru că am fost un imbecil. Nici Ahmed n-a îndrăznit să se atingă de Anuşka la început! Dar nici n-au trecut şase luni şi faptul s-a petrecut... Şi acum, acum de ce ne-am cununat? Că doar nu eu am ţinut morţiş să ne

cununăm. Ei, fir-ar să fie, cum zice Ahmed. Ba nu... Ahmed nu zice «Ei, fir-ar să fie!», zice numai «Fir-ar să fie!» fără «Ei!» Hai să zicem că eu am ţinut să ne cununăm. Eu sau ea, ce importanţă are la urma urmei? Îţi cere cineva socoteală, idiotule?"

A doua zi dimineaţă, în timp ce se bărbierea – se bărbierea numai în zilele de vorbitor, dar în dimineaţa aceea făcea excepţie de la regulă – îl întrebă pe Ali frizerul, condamnat pentru omor:

— Câţi ani îmi dai, măi Ali?

— Patruzeci, patruzeci şi cinci...

În ziua aceea, Ismail roboti fără chef până seara, în prăvălioara lui Reamzi, croitorul. Subînchiriase jumătate din prăvălioară şi trebăluia, reparând aparate de radio şi maşini de cusut.

Din când în când, mama lui Ismail venea de la Manisa şi rămânea câteva zile cu noră-sa:

— Hai, mamă, mută-te aici, o rugă Ismail.

— Nu, Neriman mi-e dragă ca şi cum ar fi fata mea, dar casă peste casă nu merge. N-ar trece nici şase luni şi ne-am lua de păr. Ştii doar că n-am mijloace să închiriez o casă numai pentru mine.

Aproape toţi deţinuţii sunt oameni de la ţară. Administraţia închisorii nu le dă nimic altceva decât şapte sute grame pâine neagră pe zi, şi apă. Lumina electrică

arde de seara până dimineaţa. Încolo, nici pat, nici plapumă, nici veşminte. Pe unii îi ajută familia sau rudele. Cei mai mulţi însă se descurcă singuri, cum pot.

Printre gardieni e şi un individ din Brusa. Germanofil îndrăcit.

În fiecare noapte, după ce le spune deţinuţilor „Domnul să vă aibă în pază!” şi zăvorăşte porţile de fier, îşi lipeşte gura de vizeta celulei lui Ismail şi-l cheamă:

— Ia vino-ncoace, meştere, s-auzi ce mai e nou prin lume. Hitler iar a bombardat Londra.

Află că neamţul câştigă războiul. Nu te încăpăţâna, meştere! Recunoaşte şi tu că neamţul câştigă războiul.

— Ba-l pierde! răspundea Ismail.

— Ei, treaba ta, mormăia gardianul şi noaptea următoare avea loc aceeaşi conversaţie. La picioarele gardianului ăstuia şi-a dat sufletul mama lui Ismail. La vorbitor, după grilajul de sârmă.

„Ţi-am adus nişte sărmăluţe în foi de viţă, Ismail. S-au cam zdrobit ele pe drum de la Manisa până aici. Nu uita să-l pofteşti şi pe domnul gardian să guste din ele, fiul meu!” – atât mai apucă să spună bătrâna şi se prăbuşi. Neriman era bolnavă, răcise pentru prima dată în viaţa ei. Mama lui Ismail venise singură la vorbitor. A fost transportată la spital. „Atac de cord” au declarat doctorii.

Odihneşte de şase luni în cimitirul de peste drum de închisoare – cimitirul care se vede pe deasupra zidului genovez. Ismail, căţărat pe prichiciul ferestrei, contemplă cimitirul, care pare un loc pustiu sub lumina lunii. S-a

obişnuit foarte greu cu gândul că maică-sa şi-a dat obştescul sfârşit, că n-o s-o mai vadă niciodată. Nu-i venea să creadă, şi totuşi o văzuse prăbuşindu-se la picioarele gardianului, la vorbitor, văzuse cum o duceau la groapă într-o după-amiază, sub razele fierbinţi ale soarelui, cățărat tot la fereastra asta. Dar una e să vezi şi alta e să crezi că într-adevăr aşa s-au petrecut lucrurile.

După o lună de la moartea maică-si, Neriman i-a spus lui Ismail:

— De-acum încolo eu îţi sunt mamă.

Ismail dregea tocmai aparatul de radio al procurorului – un Philips – când auzi vestea că nemţii pătrunseseră în Uniunea Sovietică. Pesemne că ciuda i se citea pe obraz, pentrucă Reamzi, croitorul, care împărţea cu el dugheana, nu se putu opri să-l întrebe:

— Ce-i cu tine? Ce ţi s-a întâmplat?

— Îşi caută moartea cu lumânarea, câinii ăştia...

— Cine?

Vestea se răspândi în închisoare cât ai clipi:

— Să ştii că fac amnistie! Scăpăm de-aici, ziceau deţinuţii.

La aparatul de radio pe care-l drege – în ultimul timp lungind cât poate reparaţiile – Ismail, cu bruma lui de cunoştinţe în limba rusă, se căzneşte să înţeleagă comunicatele sovietice. Întreaga presă, în afară de câteva ziare ca „Aurora”, precum şi postul de radio Ankara, le cântă-n strună nemţilor. Seara, gardianul de fel din Brusa, nu mai îndrăzneşte să-i spuie lui Ismail că neamţul câştigă

războiul. Ismail l-a făcut cu ou şi cu oţet, trimiţându-l la origine cu tot neamul. Crăpa de necaz că n-avea cum să-l bage pe Ismail în carceră şi să-l bată în lege. Nu îndrăznea: individul repara până şi aparatul de radio al domnului prefect. Dar ca să-i arate că-l urăşte, dacă se nimerea de serviciu în zilele de vorbitor, venea şi se-nfigea, aşa, de-al dracului, în faţa lui Neriman. Iar alimentele pe care i le aducea Neriman le scormonea în aşa hal, că nu se mai alegea nimic din ele.

Vestea că Armata Roşie dă înapoi l-a zăpăcit pe Ismail. Nu-i trecuse niciodată prin gând c-ar putea fi pe suprafaţa pământului o armată mai puternică şi mai bine echipată ca Armata Roşie.

Tovarăşii care fuseseră la Moscova îi povestiseră despre parăzile militare din Piaţa Roşie, despre paraşutiştii care cădeau din cer ca picăturile de ploaie. „De ce nu se prăvăleau acum, ca ploaia, în spatele armatei germane?” – se întreba el fără încetare. Şi singur se consola, zicându-şi că e vorba, fără îndoială, de o manevră. Nu credea în ruptul capului că nemţii luaseră prizonieri cu sutele de mii din rândurile Armatei Roşii. „Dar dacă cel puţin jumătate din cifrele date ca bune de comunicatele germane sunt adevărate?” Gândul ăsta îi pricinuia o durere de nesuportat. Se silea cât putea să-l alunge din minte.

Nemţii înaintau spre Moscova. „Căderea Moscovei e o chestiune de zile”, scria Abidin Daver în ziarul *Cumhuriyet*.

Ismail nu-şi mai găsea locul pe prispa fără parmalâc din faţa celulei. Dincolo de zidul genovez se zăreau munţii şi casele acoperite de zăpadă.

Nămeţi de zăpadă umpleau curtea închisorii. De pe prispă, Ismail luă o mână de zăpadă murdară, o duse la gură şi se căzni să-şi închipuie cum arată Moscova. Moscova, despre care îi vorbise Ahmed şi alţii, Moscova pe care o văzuse în fotografii – mausoleul lui Lenin era oricând capabil să-l deseneze pe dinafară – Moscova înzăpezită, împresurată de fascişti. „Acolo se dă o luptă pe viaţă şi pe moarte, fraţii îşi varsă sângele şi eu, eu ce fac aici? Nimic. Mă-nvârtesc de colo-colo. Te-apucă nebunia, frate-miu!”

Neriman veni să-l vadă la vorbitor. Singură, fără Emine.

— M-au dat afară de la şcoală.

— De ce?

— Aşa a decis ministerul.

— Dar de ce?

— Nu te necăji. M-apuc de croitorie. Nu-i nicio nenorocire. Maşină de cusut am, de la un timp nu ştiu ce are că ţăcăne. Ai să te uiţi tu şi-ai să mi-o repari!

— Bine, dar de ce te-au dat afară, frate dragă?

— De vreo lună, o lună şi jumătate, profesorul de geografie, un ins încrezut şi obraznic, n-am vrut să-ţi spun pân-acum, se tot agăţa de mine.

— Cum se agăţa? Ce vrei să spui?

— Nu, dragul meu. Îmi dădea târcoale, făcea aluzii. E însurat, ticălosul. L-am repezit de câteva ori. Şi, colac peste pupăză, mai e şi chel.

Ismail simţi cum i se înfige un cuţit în spate. O fi chel, dar uite că nu se dă înapoi. Târgu-i plin de asemenea netrebnici. Şi n-au toţi chelie. Femeie tânără, frumoasă, ba încă şi din Istanbul... şi pe deasupra cu bărbatul în puşcărie; doar să întinzi mâna şi să rupi fructul...

— Eram în cancelarie. Directorul...

— Nu cumva şi ăsta îţi dă târcoale?

— Nu, dragul meu... Doar nu-ţi închipui că toată lumea se-nvârteşte în jurul meu.

— De ce nu? Chipeşă eşti.

— Ai înnebunit? Drept cine mă iei?

— Bine, bine. Deci directorul?

— „Tare bine că nemţii le-au venit de hac ruşilor, spunea el. Comuniştii n-au nimic sfânt. Dispreţuiesc familia. După ei, nevasta ta e a mea, nevasta mea e a ta", spunea el. Atunci profesorul de geografie s-a întors spre mine: „Doamnă Neriman, zice, soţul dumitale e comunist. Şi el e de părerea asta?" Am amuţit, şi de furie l-am plesnit peste obraz.

— Bine ai făcut! Foarte bine ai făcut. Foarte bine. Să trăieşti, frate! Da de ce nu mi-ai spus asta până acum?

— De ce să te necăjesc de pomană?

— Aşadar te-au dat afară pentru că l-ai pălmuit?

— Nu. Sunt învinuită de propagandă comunistă. Directorul şi ăl de geografie au făcut raport la minister.

Printre altele, au scris în raport că bărbatul meu, adică tu, a suferit mai multe condamnări în calitate de comunist, fiind în momentul de faţă la închisoare. Toţi ceilalţi colegi au fost de părere că se face o nedreptate. „Nu te lăsăm, mi-au spus ei. Înaintăm un memoriu.” Eu însă nu mă mai întorc la şcoală, pentru nimic în lume! Mă apuc de croitorie. Ai să vezi că nici croitoria nu e de lepădat.

Ismail e închis într-o cameră la un loc cu încă treizeci de inşi. Pardoseala camerei e de ciment. De jur împrejurul pereţilor sunt rânduite nişte bănci de lemn, foarte late şi înalte. Mijlocul încăperii e complet gol. În colţul din dreapta, cum intri, îşi are patul Suleiman aga. Ziua, când se strâng paturile, şi saltelele sunt puse una peste alta, plăpumile şi pernele ajung până la tavan. Ziua, Suleiman aga stă cu spatele rezemat de movila asta moale sau aşezat turceşte pe covorul de rugăciune, suceşte şi răsuceşte mătăniile, ori bea ceai şi cafea, anume pregătite pentru el. Face puşcărie pentru că a tocmit un cioban, punându-l să omoare pe un moşier cu multe turme de oi, care-şi avea moşia la depărtare de două ceasuri de oraş. Ciobanul i-a făcut seama moşierului.

Ciobanul a fost spânzurat. Iar aga a fost condamnat la cincisprezece ani închisoare. În aceeaşi celulă, se află şi Reamzi, croitorul. Şi Sefik, cositorarul. Paturile săracilor sunt neînchipuit de murdare. Cei mai mulţi nici nu şi le mai strâng ziua. Puşcăriaşul însărcinat să curețe afară, în faţa celulei, are patul acoperit cu un ţol de lână, negru de

murdărie. Suleiman aga şi-a angajat un puşcăriaş ca slujitor personal. Îl cheamă Parlak Ihsan. E un flăcău sărac, cu obrazul alb ca hârtia. Umblă vorba că aga îl foloseşte şi în loc de femeie.

Patul lui Ismail e lângă cel al croitorului Reamzi. Pantofii, ghetele, opincile zac grămadă în mijlocul încăperii. Lămpile de gaz, garniţele de mangal şi primusul lui Suleiman aga fac o zarvă de nedescris. De altfel, cu cât un primus face mai mult zgomot, cu atât e mai bun. Toate aceste obiecte sunt îngrămădite la uşa camerei. Iarna, când e frig, se înghesuie cu toţii în jurul tăvii cu mangal sau a lămpii cu gaz, şi-şi pârjolesc tălpile picioarelor. Mangalul aprins scoate un miros atât de înecăcios că te ia câteodată cu leşin. Tot ce se vinde pe sub mână e controlat de Suleiman aga. La jocurile de noroc, îşi are de asemenea partea lui.

În 1942, au fost transferaţi aici, de la închisoarea din Sinop, un grup de deţinuţi: trei contrabandişti de heroină din Istanbul şi doi criminali din Smirna, toţi bucurându-se de o mare celebritate în închisorile prin care trecuseră. De la Istanbul veniseră nişte „moşi Adam”. Sunt astfel porecliţi pentru că sunt goi şi sărmani din cale-afară, mâncaţi de mizerie. Au fost repartizaţi în ultima celulă, acolo unde sunt închişi deţinuţii ţărani, săraci lipiţi pământului, având drept culcuş nişte laviţe de lemn aşternute cu ziare. Ceilalţi au fost instalaţi în a doua celulă din aripa dreaptă.

În acelaşi transport se mai afla şi un locotenent de artilerie, arestat pentru spionaj în favoarea nemţilor. Acesta fu repartizat în celula lui Suleiman aga. În închisoare începu să se vândă heroină. Iţele contrabandei le trăgeau cei care veniseră de la Sinop. Nu după multă vreme, între ei şi Suleiman aga izbucni neînţelegerea. Cei veniţi din Sinop voiau să smulgă din mâinile lui Suleiman aga controlul la vânzările pe sub mână şi la jocurile de noroc. Directorul ţinea cu cei veniţi din Sinop, iar gardianul şef era de partea lui Suleiman aga. Locotenentul arestat pentru spionaj fu la început de partea lui Suleiman aga, dar nu după mult timp trecu de partea celor din Sinop. Sergentul major din corpul jandarmilor de gardă era alături de locotenent. Cei veniţi din Sinop l-au cumpărat pe Parlak Ihsan, omul lui Suleiman aga, şi într-o zi, în vreme ce aga îşi rostea rugăciunea de prânz, trei dintre ei s-au strecurat în celulă şi l-au măcelărit cu cuţitele, lovindu-l din spate. Ismail şi croitorul Reamzi erau la dugheană. Cositorarul Sefik încălzea mâncarea în faţa celulei.

— L-au omorât pe aga, săriţi! strigă Sefik.

Atunci cei din Sinop i-au înfipt cuţitul în piept. Jandarmii şi-au făcut apariţia şi s-au aliniat pe creasta zidului genovez. Sergentul major, după ce suflă cu deznădejde în ţignal, strigă:

— Nu mişcă nimeni! Nicio mişcare, că vă-mpuşc pe toţi!

Timp de o lună, cei din Sinop au stat la carceră, în beci, pe urmă au fost scoşi din carceră şi instalaţi în celula lui Suleiman aga.

Într-o zi, croitorul Reamzi îi mărturisi lui Ismail:

— Nu-mi place locotenentul ăsta nemţit. Te vorbeşte de rău pe toate drumurile. Fii cu ochii în patru.

— Ce-o să-mi facă un ticălos ca el, frate? N-am nici în clin nici în mânecă cu negoţul pe sub mână şi nici cu jocurile de noroc.

— Asta aşa e. Dar nu strică să deschizi ochii...

După două luni, venind de la vorbitor, Ismail s-a aşezat pe patul său de după uşă. Se aflau acolo trei dintre cei veniţi de la Sinop. Aşteptau, cu cătuşele la mâini, să-i ducă la tribunal pentru povestea cu Suleiman aga. Deodată năvăliră în încăpere alţi doi din Sinop, împreună cu Parlak Ihsan şi locotenentul condamnat pentru spionaj, şi tăbărâră cu cuţitele asupra celorlalţi care stăteau cu spatele la uşă.

— Staţi! strigă Ismail.

Gardianul din Brusa dădu alarma suflând în ţignal. Unul dintre cei cu cătuşe, un anume Murtaza, din Smirna, izbuti să smulgă cuţitul din mâna lui Ihsan şi să i-l înfigă-n spate. Ismail făcu un salt înapoi şi, din greşeală, răsturnă în capul locotenentului sufertaşul greu de aramă, pe care îl adusese, puţin înainte, Neriman.

O oră mai târziu, în infirmerie, Parlak Ihsan îşi dădea sufletul în braţele lui Ismail.

— Dă-mi o cană cu apă, efendi, murmură el.

Culcându-i capul pe muşamaua albă şi ruptă a mesei de operaţie din infirmerie, Ismail îi dădu să bea apă.

— Aşa mi-a fost scris, efendi, să beau ultima înghiţitură de apă din mâna ta. Eu trebuia să te omor. Iartă-mă, iartă-mă şi nu-mi purta pică.

— Te iert, te iert din toată inima.

Seara, lucrurile s-au lămurit.

— Nu ţi-am spus eu? se adresă lui Ismail croitorul, mângâindu-şi mustăţile bălane. Cei din Sinop nu cădeau la învoială cum să-şi împartă câştigul. S-au rupt în două tabere. Şi iacă-aşa s-au ciopârţit unii pe alţii.

Ismail n-a mai întrebat: „Şi acum ce-o să se mai întâmple?" Ştia că după o lună de carceră, criminalii vor fi scoşi la lumină şi lăsaţi să-şi vadă de treburi.

— De ce crezi că voia să mă ucidă Parlak Ihsan?

— Pentru că locotenentul le ţinuse următoarea cuvântare: „Dacă profitaţi de înghesuială şi-i faceţi de petrecanie comunistului, atunci neîndoios o să căpătaţi o pedeapsă mult mai uşoară. Am aranjat eu asta cu sergentul major. Ştiţi ca şi mine că indivizii ăştia, comuniştii, sunt cei mai turbaţi duşmani ai guvernului. Prin urmare nimeni n-o, să se supere dacă unul dintre ei va crăpa." Treaba asta i-o dăduseră în sarcina lui Ihsan. Ihsan atacându-l întâi pe Murtaza, s-a întâmplat să primească lovitura de cuţit în spate. Locotenentul a fost nevoit să se arunce asupra ta, dar...

Urmarea afacerii a fost cu totul alta decât cum şi-o închipuise Ismail. Locotenentul şi ceilalţi au fost judecaţi

în mare grabă şi expediaţi la închisoarea Cankire. Se zvonea că noul procuror general ar fi un partizan al reformelor.

— Zău, măi nevestică, mi-e ruşine să mănânc ce-mi aduci tu.

— De ce să-ţi fie ruşine?

— În închisoare mor oamenii de foame.

— Nici afară nu e belşug, Ismail. Ce putem face noi? Emine ţi-a pregătit azi, cu mâna ei, tarhana. Şi Emine, cu cordeluţa albastră în părul negru şi creţ, adaugă: Mănâncă, tată! Am pus în tocătură ardei roşu din belşug.

Deţinuţii sunt seceraţi de foame. În celula în care sunt ţinuţi închişi aşa-zişii moşi Adam, în fiecare săptămână îşi dau duhul doi-trei. Se umflă mai întâi ca nişte foale, pe urmă se dezumflă şi mor. Rudele de pe la ţară vin cu boccele din ce în ce mai goluţe.

Ismail a ieşit în faţa atelierului. Lumina soarelui i-a luat vederea. A tras cu nesaţ aerul în piept. Când şi-a ridicat ochii, a zărit un pâlc de moşi Adam, îmbrăcaţi în zdrenţe şi vreo câţiva ţărani, printre ei, păscând, în patru labe, iarbă proaspătă la poalele zidului genovez. N-o rupeau cu mâna, ca pe urmă s-o ducă la gură, ci o rupeau de-a dreptul cu dinţii, mestecând-o ca vitele. Păşteau tihniţi, fără să se îmbrâncească, fără să se-nghesuie, ca vitele sortite pieirii.

Ahmed deschise ochii. Chircit lângă dulapul de sârmă, Ismail parcă se străduia să dreagă ceva. Lampa era aprinsă.

— S-a făcut noapte, Ismail? Te-ai întors de la lucru?

— Azi nu m-am dus. Dormi! E încă devreme.

— Ce faci acolo?

— Ciorbă, pregătesc tarhana... Dimineaţa, pe stomacul gol, e mai grozavă.

— Mulţumesc, zise Ahmed. Nu i-a spus că nu mai are poftă de mâncare. De ce să-l amărască?

— Cum te simţi?

— Binişor. Nu i-a spus: „Mă simt foarte rău”. De ce să-l amărască?

— La să vedem dacă ai febră.

— N-am... Nimica toată...

Ismail şi-a lipit palma de fruntea lui Ahmed.

Nu i-a spus: „Arzi ca focul”. De ce să-l amărască?

— Ţi-a scăzut temperatura, i-a zis. Nu de tot, dar ţi-a scăzut. Mă duc mai târziu să-ţi cumpăr doctorii.

— Bine.

Ahmed n-a zis: La ce mai folosesc doctoriile?" De ce să-l amărască?

Au mâncat ciorba pregătită de Ismail. Ahmed căuta să ascundă că n-are nicio poftă.

— Mie îmi place ardeiat, Ahmed. Dar mi se pare c-am întrecut măsura.

— Cam.
— Să-ţi dau aspirină?
— Da. Dă-mi două tablete.
— Cică nu-i bine să te-ndopi: face rău la inimă.

Ahmed n-a zis: „Şi ce-i cu asta?” A înghiţit dintr-o dată cele două tablete.

— Tremur ca o piftie. Abia mă ţin să nu-mi clănţăne dinţii.

Ahmed s-a aşezat în mijlocul patului, acoperindu-şi umerii cu pătura.

— Ismail, vreau să-ţi spun ceva, un lucru pe care nu l-am mai spus, sau mai exact n-am putut să-l spun nimănui până acum.

— N-ar fi mai bine să te culci şi să te odihneşti, frate?

— Nu, nu... Tu vorbeşti puţin. Puţin despre maică-ta şi aproape de loc despre femeile pe care le-ai iubit. Eu însă, după cum ştii, sunt limbut.

— Ce să-i faci, fiecare cum i-e firea! Dar n-ar fi mai bine să te odihneşti?...

— Un grup de studenţi chinezi, care urmaseră la universitatea din Moscova... înţelegi?

— Înţeleg.

— Un grup de studenţi chinezi urma să se-napoieze în patrie. Printre ei se afla şi Si-Ya-U. Cei din grupul care plecase înainte fuseseră prinşi la trecerea frontierei şi decapitaţi, decapitaţi până la unul... înţelegi? Cei din grupul de care-ţi vorbesc aflaseră... înţelegi?

— Înţeleg.

— Plecaseră şi trei fete cu ei... înţelegi?...

— Cum să nu înţeleg, frate, înţeleg foarte bine.

— Deci e limpede ce spun? Nu?

— Foarte limpede.

— Ştiam că toţi fuseseră decapitaţi cu satârul. A avut loc un miting în semn de protest. Ştia şi Si-Ya-U ce se-ntâmplase.

— Fireşte, de vreme ce ştiaţi cu toţii.

— Da, ştia şi Si-Ya-U. În seara aceea ne-am adunat ca să ne luăm rămas bun. S-au rostit cuvântări. A doua zi urma ca grupul de studenţi chinezi să pornească la drum. La sfârşit, când s-a risipit adunarea, Anuşka mi-a spus:

— În seara asta mă plimb cu Si-Ya-U.

Au plecat împreună. Si-Ya-U s-a întors târziu. M-am prefăcut că dorm. Nu l-am întrebat nimic. Şi-a făcut bagajul. M-am sculat. Ne-am îmbrăţişat şi ne-am luat bun rămas.

— Poate că l-au decapitat şi pe flăcăul ăsta?

— Nu ştiu. De altfel, după puţin timp, şi eu şi Kerim ne-am întors în ţară... Dă-mi o ţigară!... Uite că nici ţigara nu-mi mai place. Mi-e gura amară...

— Odihneşte-te un pic! Ai obosit.

— Nu, stai să-ţi povestesc... Nu ştiu de ce, dar ţin neapărat să-ţi povestesc... Am visat-o pe Anuşka toată noaptea. Poate din cauza asta.

Seara m-am dus la Anuşka. De cu ziuă o căutasem la birou. Nu dăduse pe-acolo. În sfârşit, intru în camera ei. Stătea întinsă pe divan.

— Eşti bolnavă?

— Nu, dar simt o moleşeală în tot trupul.

M-am aşezat pe marginea divanului.

— Să-ţi fac un ceai?

— Nu-i nevoie.

— Eşti mâhnită, fireşte. Şi eu sunt... Dar n-o să-i prindă... Dacă ar fi să-i prindă pe toţi cei care se-ntorc...

— Să nu mai vorbim despre asta.

— Ce ai? De ce te răsteşti la mine?

— Ba nu mă răstesc de loc!

— Mă rog, fie şi-aşa!

Deodată nu ştiu ce mi-a venit s-o întreb... Aşa mi se-ntâmplă de obicei: întreb fără să ştiu bine de ce, parcă mă-mpinge necuratul.

Aşadar, am întrebat-o deodată:

— Unde te-ai plimbat cu Si-Ya-U? Pe bulevard?

Ochii ei albaştri s-au întunecat. Mi-a aruncat o privire haină:

— Am fost la Marusea.

— După câte ştiu, Marusea şi ai ei sunt plecaţi la Rostov.

— Cheia casei mi-au lăsat-o mie.

— Unde e? S-o văd!

Şi-a încruntat cu înverşunare sprâncenele ei frumoase:

— Trebuie să-ţi dau socoteală?

— Nu... De ce să-mi dai socoteală?... şi ce-aţi făcut acolo la Marusea?

— Ne-am culcat împreună.

Mi s-a părut că nişte spini uriaşi îmi intraseră în ochi.

— Ce vrei să spui? Ce înseamnă „ne-am culcat împreună”?

— Înseamnă pur şi simplu că ne-am culcat împreună. Aşa cum m-am culcat cu tine.

— Minţi...

— De ce-aş minţi?

— De ce-ai făcut asta?

Anuşka m-a privit curioasă şi-a zâmbit în silă.

— Nici nu se poate închipui o întrebare mai stupidă.

Mi-am luat şapca şi-am ţâşnit afară. Am rătăcit în neştire pe străzi şi bulevarde, am intrat în cinematografe. Nu într-unul, două, ci în patru, cinci. N-aveam astâmpăr: la jumătatea filmului mă sculam şi plecam.

— Ei drăcie, nu ţi-a fost uşor, frate.

— Cred şi eu.

— Ei? Şi pe urmă?

— După asta, două săptămâni n-am mai dat ochii cu Anuşka. Dacă o întâlneam pe undeva, mă făceam nevăzut.

— Ei? Şi pe urmă?

— Pe urmă, într-o seară, hop! mă pomenesc cu ea în cameră. După plecarea lui Si-Ya-U îl luasem pe Kerim tovarăş de cameră.

— Bună seara, băieţi, a zis ea, ca şi cum nu s-ar fi îritâmplat nimic. Eu – supărat foc! Kerim nu ştia nimic, dar băgase de seamă că de la un timp încoace nu sunt în apele mele.

— Anuşka, zise Kerim, ce-i cu Ahmed ăsta al nostru?

— Nu ştiu nimic. Dumneata nu l-ai întrebat?

— Ba l-am întrebat, dar nu vrea să spună.

— O fi având vreo taină şi-o ţine numai pentru el. Nu sunt toţi cu inima deschisă ca dumneata.

— În vacanţa asta plec cu Ahmed la cabana mătuşii. Plecăm împreună. Eu intru în concediu peste două săptămâni. Şi voi luaţi tot atunci vacanţă, nu-i aşa Ahmed?

— Bine măi, Ahmed, de ce nu mi-ai spus? De ce te-ascunzi, mă, de mine. Să ştii că duminicile vin la voi în vizită.

— Bună idee, Kerimuşka, zise Anuşka. Până atunci se-ntoarce şi Marusea de la Rostov şi veniţi împreună. Dar, să nu uit... Ahmed, am venit să te iau. Am două bilete la „Teatrul Mic”.

Când coboram la vale pe bulevardul Tverskoi, m-am oprit în loc.

— Eu nu merg la teatru. Povestea cu cabana de unde-ai mai scos-o?

— Am vorbit cu mătuşa mea. Ne face rost de-o cameră.

— N-are decât. Eu am să mă duc în cabanele universităţii.

— De ce te-ai oprit? Să mergem!

M-a luat de braţ.

Coborâm şi ajungem la vale în dreptul magazinului de alimente Ieliseev. Eu, mut.

— De ce te-ncrunţi şi nu spui nimic? Ce? Nu-ţi iese din cap?

— Nu. Sunt din Orient.

— Crezi că e o vină de neiertat că m-am culcat o singură dată cu Si-Ya-U, cu omul acesta care pleca la moarte şi care mă iubea din tot sufletul, fără nicio speranţă? E o vină de neiertat că i-am dat, poate, o noapte de fericire?

— Asupra acestui lucru n-o să ne înţelegem niciodată, Anuşka. Dă-mi drumul.

— Eşti sigur că m-am culcat cu Si-Ya-U?

M-am oprit locului, năuc.

— Ce te tot opreşti aşa, la fiecare pas, în mijlocul străzii? Şi ăsta trebuie să fie tot un obicei oriental. Hai să mergem, pentru Dumnezeu!

— Te-ai culcat cu el sau nu te-ai culcat?

— M-am culcat, sau nu m-am culcat, asta n-are nicio legătură cu dragostea mea pentru tine!

— Cum vine asta?

— Nu m-am culcat.

— Minţi.

— Atunci m-am culcat.

— Vrei să mă scoţi din sărite?

— Bine. Atunci nu m-am culcat.

— S-a culcat, sau nu s-a culcat, frate?

— Nu ştiu, Ismail. Nu ştiu nici până-n ziua de azi.

— De ce nu te-ai dus s-o întrebi pe Marusea, sau cum o cheamă?

— Marusea stătea cu toţi ai ei într-o casă veche de lemn, dărăpănată, cu două camere. Plecaseră cu toţii la Rostov.

— Poate că nici nu s-a culcat cu Si-Ya-U şi-a inventat toată povestea asta numai ca să te înfurie. După câte-mi dau seama, pare să fie o fată mândră, voluntară. Poate că totul era doar o scorneală de-a ei.

— S-ar putea. Dar s-ar putea totuşi să fie adevărat. Ahmed respiră adânc. Cum e şi cu turbarea mea. Câinele s-ar putea să fi fost turbat şi s-ar putea să nu fi fost. Poate era mai bine să plec la Istanbul, poate nu... S-ar putea să turbez, s-ar putea să nu turbez...

— Dă-o-ncolo de turbare. Un om molipsit de turbare n-are mutra ta.

— Azi se-mplinesc douăzeci şi patru de zile. Trage a douăzeci şi patra linie, Ismail.

— Lasă-mă-n pace, frate!

— Trage-o, zău.

Ismail trase pe scândura uşii a douăzeci şi patra linie.

— Încearcă să dormi. Mă duc să cumpăr medicamente. Trebuie să găsesc eu ceva mai bun ca aspirina ca să combatem febra.

Şi Ismail plecă.

Ismail ieşi din închisoare în 1943.

Cu o zi înainte, Neriman îi spusese:

— Mâine n-am să te-aştept la poarta închisorii. Ai să vii singur acasă ca şi cum ai veni de la lucru. Eu şi Emine te vom aştepta acasă ca şi cum ai veni de la lucru. Vezi să nu uiţi adresa, scrie-o undeva.

Formalităţile cerute pentru eliberarea din închisoare nu se mai isprăveau. Abia spre seară, Ismail şi-a luat, în sfârşit, calabalâcul, le-a spus bun rămas celorlalţi şi a ieşit pe poarta închisorii.

Porni pe stradă. Târgul nu se deosebea întru nimic de celelalte târguri din Anatolia centrală pe care le cunoştea. La închisoare fusese adus noaptea. Până atunci, n-avusese prilejul să-l vadă. În piaţa asta e clădirea subprefecturii: trebuie s-o iei la stânga. Intră în grădina publică. În mijlocul grădinii, pe un soclu de ciment, bustul lui Atatűrk. În soclul de ciment e fixat un ceas, un ceas obişnuit. Nu merge, bineînţeles. Porni să coboare pe uliţele dosnice ale târgului. Mirosea a tizic şi a arpacaş fiert. În faţa porţilor nişte pive de piatră. „Mâine mă duc la cimitir” îşi zise Ismail. Pătrunse pe o uliţă foarte îngustă, în jurul grădiniţelor, garduri înalte de scândură. „Uite şi casa.” O casă de lemn cu două caturi. Catul de jos văruit proaspăt. Bârne groase, înnegrite de vreme, sprijină coperişul. Nici n-apucă să bată: poarta se dădu singură în lături şi se pomeni cu Emine în braţe.

— Stai, fetiţo... o clipă... geamantanul...

— De azi dimineaţă te pândeşte de la fereastră.

Ismail intră în casă. Lepădă pantofii şi încălţă târlicii.

— Bine ai venit, bărbăţele! A fost mult de lucru azi la fabrică?

— Nu prea... ca de obicei.

Locuinţa are două camere. Bucătăria şi celelalte sunt în fundul curţii. Una din camere a fost transformată în salon:

jur împrejurul pereţilor laviţe şi perne. La mijloc un covoraş, strălucitor ca soarele. Un mic birou, un scaun.

— Mâncăm pe masa asta joasă, zice Neriman. Stăm pe podea.

— Bine. Foarte bine.

Pe perete: o fotografie de-a lui Ismail, mărită. Poartă şapcă pe cap. Se vede că a fost mărită după o fotografie luată dintr-un carnet.

— Am vrut s-o fotografiez şi pe Emine. Dar fotograful n-are hârtie. Aşteaptă să-i vie de la Istanbul.

— Măreşte şi o fotografie de-a ta. Ştii, fotografia pe care o port la mine.

— Am s-o măresc. Şi-o să ne fotografiem toţi trei. Vrei?

— De ce nu? Foarte bine.

Au trecut în camera de dormit. Şi aici: laviţe, un pat de alamă, cu patru globuri la colţuri, acoperit cu o cuvertură brodată, albă ca zăpada, într-un colţ, o consolă cu oglindă. La capătul patului o noptieră. Amândouă lucrate de meşterul Zeki, tâmplarul închisorii.

— Eu cu mama dormim în patul ăsta.

— În noaptea asta, dă-mi mie locul, dacă nu te superi.

Neriman roşi.

— Pentru Emine facem un culcuş bun în camera cealaltă, pe divan.

— Nu vreau să dorm singură, dincolo.

— Emine, fata mea, dacă vrei să ne-nţelegem, nu uita că mie nu-mi plac fetiţele încăpăţânate şi neascultătoare.

S-au aşezat să mănânce în „salon”, stând toţi trei pe jos, în jurul măsuţei scunde.

— N-ai vrea să ai un frăţior, Emine? întrebă Ismail. Un frăţior mai mic ca tine, pe care să-l legeni?

— Când? Chiar acum, tată?

— Chiar acum, nu. Dar într-o bună zi, te pomeneşti cu el pe neaşteptate.

— Ce bine-ar fi! Mai întâi îi tăiem părul, şi-l radem în cap, îl curăţăm de păduchi şi după aia îi cos haine frumoase.

Ismail se uită la Neriman. Obrajii ei parcă luaseră foc. Abia atunci îi văzu rochia.

— Frumoasă rochie ai, frate, la scoală-te, s-o văd mai bine.

Neriman s-a sculat şi s-a răsucit de câteva ori în faţa lui Ismail.

— Îţi place? întrebă ea.

— Mai e vorbă! Cine a cusut-o? Tu?

— Păi cine? I-am cusut rochii chiar şi nevestei prefectului, dacă vrei să ştii!

După-masă, Ismail a deschis aparatul de radio cu baterii aduse de Neriman de la Istanbul.

— Ia să vedem ce mai spune Moscova.

Au ascultat toţi trei comunicatul.

— Aţi auzit? Ai noştri înaintează mereu. Opreşte-i, de, dacă poţi!... Vorba poetului:

E oastea ta aceasta şi este oastea mea,

E oastea roşie, armata muncitorilor...

Ei fir-ar să fie! Frumoasă-i viaţa, frate!

— Frumoasă-i viaţa, frate! repeta Neriman, cu vocea ei gravă.

Brusc, Ismail şi-a adus aminte că nici măcar n-o sărutase pe Neriman. Se apropie de ea şi-o prinse în braţe.

— Stai puţin! Nu în faţa fetiţei!

— La ce oră se duce la culcare fetiţa noastră? După câte ştiu eu, copiii trebuie să se culce devreme.

— Nu mi-e somn, tată.

— Ţii minte ce-ţi spusei adineauri? Parcă ne-nţelesesem, frate!

Neriman îi aşternu patul şi-o culcă. Emine o sărută pe amândoi obrajii. Când veni înapoi, îi şopti lui Ismail:

— Du-te şi stai un pic lângă fată...

Ismail se aşeză pe divan, la căpătâiul fetiţei.

— Hai, închide ochişorii, drăguţo.

Emine închise ochişorii.

— Dacă adormi repede, mâine îţi cumpăr un titirez.

Emine deschise ochişorii.

— Un titirez? Ce-i aia titirez, tată?

— Lasă, lasă titirezul! Îţi cumpăr mai bine o păpuşă.

Emine închise strâns ochii.

Ismail lepădă haina, o împături şi-o puse pe învelitoarea divanului. Se ridică şi se duse să stingă lampa mergând în vârful picioarelor. Emine dormea dusă, cu pumnii strânşi.

Ismail deschise cu luare-aminte uşa camerei de dormit. Pe noptieră ardea o lămpiţă de noapte. Neriman se culcase. Intrase până la gât în plapuma de atlaz. În marii ei ochi negri se citea şi frică şi curiozitate. Să stingă sau să nu stingă lămpiţa? Ismail şovăi o clipă. Apoi o stinse şi se dezbrăcă.

Neriman i se dărui cu toată căldura sufletului ei.

La Smirna: linia a XXIV-a – sfârşitul

Ismail se-ntoarse de la farmacie. Ahmed stătea culcat cu ochii aţintiţi în tavan.

— Cum te simţi?

— Ceva mai bine.

— Ţi-am adus piramidoane, şi, după sfatul lor, nişte cofeină şi urotropină.

— Pentru cine ai cerut medicamentele?

— Pentru mine. Se vând fără reţetă. Dă-le pe gât. Şi p-ăsta!

Ahmed înghiţi tabletele.

— Se pare că Sűkru bei, unchiul tău, a dat bir cu fugiţii.

— Ce tot spui?

— Zău. Şi-a luat valea. Acuma am aflat. A fugit în Europa, acum două zile.

— Cum asta?

— Nimeni nu ştie. Cică l-ar fi ajutat englezii să fugă. Ştii doar că făcea comerţ cu englezii.

— Ştiu: comprador sadea.

— Şi nevastă-sa... e mătuşa ta, nu?

— Da, mi-e mătuşă.

— Ei bine, nevastă-sa n-a lăsat poliţia să-i intre în casă. Le-a cerut ordinul de percheziţie. Ăia n-aveau aşa ceva. Au încercat să spargă uşa. Mătuşa ta le-a strigat pe fereastră: „Dacă nu plecaţi imediat, trag!” Îţi spun drept: mi-a plăcut de ea, frate.

— Aşa sunt femeile din partea mamei. Uite şi mama, de pildă, când era gata să mă nască, s-a pomenit cu spionii lui Abdulhamid. Năvăliseră să percheziţioneze vila bunicului din Scutari. Bunicul era prieten cu Namâk Kemal[1] şi cu alţii din organizaţia Junilor turci. Era mai tânăr decât ei, dar ţinea mult la Namâk Kemal şi mai ales la Ziya paşa[2]. Se nimerise să aibă în casă poezii şi articole compromiţătoare. Mama le-a vârât în grabă sub saltea şi s-a întins în pat, prefăcându-se că s-a culcat. Şi când agenţii au intrat în cameră, maică-mea s-a pornit să ţipe cât o ţinea gura: „Afară I Afară, ticăloşilor! Cum îndrăzniţi să

[1] Namâk Kemal (1840-1888), poet şi prozator, luptător împotriva despotismului sultanilor. A lăsat opere valoroase.

[2] Ziya paşa (1825-1880), poet, tovarăş de luptă cu Namâk Kemal.

intraţi în camera unei femei musulmane? Afară sau vă-mpuşc!” Şi tot ţipând, îi ţintea cu revolverul tatei, pe care-l luase din sertarul noptierei, îl mai are şi azi: un revolver

paradit, numai rugină. Când îl întrebam pe tata de ce ţine rabla asta, îmi răspundea: „Las' că-i bun! E bun să sperii hoţii." Dar habar n-avea, ca şi mine, cum să-l folosească. Se temea de hoţi. Şi ştii de unde-i venea frica asta? Se pare că pe vremuri văzuse o fotografie în revista franceză *L'illustration*; nişte hoţi pătrund într-o casă din Paris în timpul nopţii şi strâng de gât o tânără pereche, soţ şi soţie, în timpul somnului. Bietul tata! Nu cred să fi fost numai fotografia asta de vină. Tata era fricos din fire. Tot atât de fricos pe cât era mama de curajoasă.

Ahmed nu ştia că tatăl lui fusese chemat la direcţia poliţiei din Istanbul, fusese întrebat unde-i este fiul şi pălmuit pentru că refuzase să răspundă. Ştia foarte bine că se află la Smirna, dar n-a scos o vorbă. Despre toate astea Ahmed nu ştia nimic.

— Tata a fost dat afară din slujbă din cauza mea, pe vremea când eram încă la Moscova. Ar fi putut să ajungă ambasador. Acum e administratorul unui hotel ţinut de un ticălos.

— Cum te mai simţi? Ţi-au făcut bine leacurile?

— Aşa de repede? Să mai aşteptăm puţin, Ismail. Sunt sigur c-au să-mi facă bine. Mulţumesc.

Ştiu că leacurile nu-mi sunt de niciun folos. Ce putere are piramidonul împotriva turbării? Dar, oare voi turba într-adevăr? Şi oare junghiurile, febra asta sunt într-adevăr simptomele turbării? E sigur, sută-n sută?... Şi Petrosian, era oare convins că are într-adevăr cancer?... Nu. Nu era convins sută-n sută. Ştia că are cancer, dar nu

era sigur sută-n sută... Când voi fi absolut convins că turbarea a pus stăpânire pe mine, când voi fi sigur sută-n sută, atunci am să mă-ndop cu somnifere, am să-nghit douăzeci de hapuri dintr-o dată.

— S-au terminat somniferele, Ismail.

— Las' că-ţi aduc eu! Dar ar fi bine să nu te obişnuieşti cu ele...

Cum de nu-mi venise în minte asta până acunmIn loc să mă chinuiesc atât... Bine, dar când? Mâine seară?... Nu. Să mai aştept puţin. Mai întâi trebuie să fiu sigur sută-n sută. Sunt ca înecatul, da, ca înecatul care se agaţă şi de un fir de pai!

— Somniferele pe care mi le aduci sunt prea slabe, Ismail. Cumpără-mi, te rog, altele ceva mai tari.

În cabana Anuşkăi: linia a VII-a

— Ce sunt liniile astea, Ahmed?

Anuşka văzuse a şaptea linie pe care o trăsesem pe scândura uşii de la cabană. Uşa dădea într-un geamlâc.

— Azi e a şaptea zi de când suntem împreună, Anuşka; au mai rămas treisprezece.

— Şi pe urmă?

— Şi pe urmă ştii prea bine. Concediul tău şi vacanţa mea vor lua sfârşit. Ne-ntoarcem la Moscova. Minţeam. La Moscova, într-adevăr, trebuia să ne-ntoarcem. Numai că, între timp, se mai întâmplase ceva. Ştiam că o dată ajunşi la Moscova, după o săptămână sau zece zile, se hotărâse

ca eu şi Kerim să plecăm acasă, în Turcia. La Istanbul. Noi însă n-aveam de gând să organizăm, cum făcuseră chinezii, o mare serbare de adio. Nu. Noi plecăm în cu totul alte condiţii. La Istanbul, poliţia stă la pândă; se va afla repede de venirea noastră, pentru că noi vom colabora, fără să ne ascundem, la revista *Aydânlâk*[1]. Pentru noi, cel mai important lucru, deocamdată, este să ajungem la Istanbul sănătoşi şi teferi. Unul sau doi oameni din Comintern ştiu despre întoarcerea noastră în ţară, însă în afară de aceştia şi de reprezentantul partidului nostru, nimeni nu mai trebuie să afle că plecăm. Sunt trist şi mi se pare din cale-afară de ciudat că mă ascund de Anuşka, că mă port cu ea ca şi cum am avea încă cel puţin un an, doi înaintea noastră; îmi spun că sunt ridicol, că sunt necinstit, dar n-am ce face...

— De ce să numărăm zilele, Ahmed? La teatru când se-ntâmplă să văd o piesă frumoasă, nu mă-ntreb cât mai e până la sfârşit. Stau şi mă uit, ca şi cum nu s-ar mai sfârşi niciodată.

[1] Lumina.

— E chiar atât de frumoasă piesa la care asistăm, sau mai degrabă piesa pe care o jucăm împreună?

— Foarte frumoasă... Dar cuvintele astea: pe care-o jucăm", nu-mi plac. În ce te priveşte, nu ştiu. Dar pentru mine nu e un joc.

— Bine, bine, dar nici spectatoare nu eşti!

— Nu. Vezi, piesa asta n-o jucăm şi nici n-asistăm la desfăşurarea ei – o trăim. Anuşka priveşte zâmbind brazii înalţi şi plopii albi scăldaţi în soare, care se văd prin uşa geamlâcului. Dar zâmbetul ei piere încetul cu încetul, ca rujul pe care-l şterge cu batista – deşi ea nu-şi dă niciodată cu ruj, nu fac aici decât o imagine.

— Nu-mi închipui cum aş putea trăi fără tine, Ahmed. Peste un an, peste trei, ori peste mai mulţi, într-o bună zi, ai să pleci. Ai să pleci şi n-ai să te mai întorci niciodată!

— De ce? S-ar putea să mă-ntorc.

— Nu. N-ai să te mai întorci. Pentru mine ai să fii ca şi mort. Nu izbutesc să-mi închipui cum aş putea trăi fără tine.

— Ziceai că nu te întrebi cât mai e până la sfârşitul piesei.

— Uite, se-ntâmplă să mă întreb câteodată...

Am strâns-o în braţe şi am sărutat-o pe gură.

Până la cabana Anuşkăi, sau mai bine a mătuşei sale – plecând din Moscova, faci patruzeci şi cinci de minute, cu trenul. E chiar în mijlocul pădurii. Pădurea e plină de cabane. A noastră e la cincisprezece minute de gară. Când plouă – până acum n-a plouat decât o singură dată – trebuie să faci adevărate acrobaţii ca s-ajungi la cabană pe potecile înnămolite şi lunecoase. Cabana are un singur etaj. Ca toate izbele ţăranilor ruşi, e construită din trunchiuri rotunde de brad. Trei camere. Maria

Andreevna, mătuşa Anuşkăi, ne-a cedat una. Bărbatul ei a murit în 1915, pe frontul din Caucaz.

Petia ne-a adus lapte din satul aflat la un ceas depărtare. În picioarele goale, cu rubaşca lui căscată la piept, Petia e un băiat de toată frumuseţea. Să tot aibă paisprezece-cincisprezece ani.

Ne-am luat ştergarele şi am pornit spre lac. Anuşka face-ntr-una mătănii: se pleacă şi culege din iarbă nişte poame ca boabele de zmeură. Nu ştiu cum le zice nici în turcă, nici în rusă. Şi, când adună un pumn de boabe, îmi spune:

— Deschide gura!

Eu deschid gura şi ea mi-o umple cu boabe. Sunt acre de-mi strepezesc dinţii, dar îmi place atât de mult că mi le dă Anuşka, încât nu zic nici cârc.

Pe malul lacului e destulă lume.

— Nepmanii s-au sculat azi cu noaptea-n cap, zice Anuşka.

O mulţime de femei în combinezoane, aproape toate grase, o grămadă de copii gălăgioşi, în pielea goală, unii aşezaţi sub umbrele – umbrele negre, de ploaie – alţii întinşi pe burtă, la soare. Pe urmă înotătorii din lac. Nepmanii închiriază cabane în pădure. Spre seară, se dichisesc şi se duc să se fâţâie pe peronul gării.

Ne-am dezbrăcat într-un ungher mai retras. Anuşka, în costumul ei de baie albastru, lipit pe corp, cu picioarele ei cam grosuţe, m-a zăpăcit o dată mai mult.

Înotăm unul lângă altul. Îi văd capul înfăşurat într-o basma albă şi, din când în când, spumegând apa, braţele care-i strălucesc în soare.

Ne-am lungit pe malul lacului. Ţin strâns mâna ei într-a mea.

— Ce frumoasă eşti tu, Anuşka!...

— Mi-o spui azi pentru a patra oară.

— Până diseară am să ţi-o mai spun de douăzeci de ori. Şi la noapte, am să ţi-o spun în pat.

— Când vorbeşti în doi peri, nu te mai iubesc.

Mă uit la oamenii întinşi la soare, pe malul lacului. Iat-o pe fata popii. E nostimă şi plină de nuri. Flăcăii din sat şi cei din cabane roiesc în jurul ei. Îmi vine în minte plaja din Batum. Mă gândesc la plaja pentru femei de la Scutari, înconjurată cu un perete înalt de scânduri până la ţărm. Dinăuntru se aud ţipete de femei. Mă gândesc la mătuşa Gemilé care mă ţinea între genunchi ca să mă spele, când eram copil. Şi-i povestesc Anuşkăi tot ce-mi trece prin cap.

— Ai obiceiul să priveşti dintr-un unghi cam obscen lucrurile cele mai fireşti. Eşti un neruşinat!... îmi zice ea.

Umblu în pantaloni scurţi prin pădure, ba chiar şi pe peronul gării. Mai toţi băieţii din târg umblă, ca şi mine, în pantaloni scurţi.

Ne-am întors la cabană. Părul bălai al Mariei Andreevna a început să albească. La ochi şi la picioare e leită Anuşka.

— Copii, v-a sosit o scrisoare!

Ne scrie Kerim şi Marusea, anunţându-ne că vor veni la noi duminică. Anuşka e foarte bucuroasă. Eu la fel.

Anuşka s-a tolănit sub bradul uriaş din faţa cabanei. A deschis cartea şi s-a pus pe citit. Ţine s-ajungă inginer. Eu mi-am luat paleta şi m-apuc să-i fac portretul Mariei Andreevna.

La direcţia poliţiei: linia I

Într-o noapte, târziu, Ismail fu luat de-acasă şi târât la direcţia poliţiei. Neriman era însărcinată, în luna a doua.

Direcţia poliţiei din Istanbul îşi are sediul în Samasaryan-Han, pe o stradă dosnică, între piaţa Eminönű şi Sirkagi. Mai sunt şi alte hanuri pe strada asta, dar nicio prăvălie, nicio cârciumă. Hanul îl stăpânise, pe vremuri, un armean bogat. Clădirea, cu patru etaje, ocoleşte o curte largă, pietruită. Două scări duc spre etaje, aşezate la cele două capete ale clădirii. Departamentul politic, biroul IV, secţia pentru comunişti, ocupă ultimul etaj, etajul al patrulea. Când ajungi sus, la al patrulea, dai cu ochii de-o uşă, marcată cu două semilune, adică: „Intrarea oprită”.

E iarnă. O iarnă aspră, cumplită, cum se-ntâmplă câteodată la Istanbul. Curtea e plină de fel de fel de vehicule. Poliţiştii l-au urcat pe Ismail, sus, la etajul al patrulea. Au deschis uşa marcată cu două semilune şi au intrat. Coridorul care duce spre biroul directorului secţiei e-nţesat de oameni: sunt „suspecţii”, înghesuiţi unul peste altul pe rândul de scaune. Mai toţi cu capetele-n piept. Un

poliţist se tot plimbă prin faţa lor. Oamenii înghesuiţi pe scaune se uită la Ismail cu coada ochiului. Printre ei sunt câţiva pe care Ismail îi cunoaşte. Se vede c-au arestat cu nemiluita, dacă până şi coridorul e plin.

Au intrat în biroul directorului: o masă mare, de lucru şi fotolii îmbrăcate în muşama. Directorul e un om îndesat, smead. Patru-cinci poliţişti în civil aşteaptă în picioare. Unul din ei e comisar. Ismail îl cunoaşte bine pe comisarul ăsta, deşirat, slab, oacheş. Pe doi dintre agenţi îi cunoaşte de asemeni. De altfel nici nu e greu să-i identifici: sunt toţi îmbrăcaţi în haine gri sau maro cu dungi, furnizate de Sumerbank, şi poartă pe cap aceeaşi pălărie de fetru gri-închis.

— Spune-mi: Ziya ţi-a dat hârtia şi maşina de scris? i se adresă directorul.

— Nu ştiu pe nimeni cu numele de Ziya. Nu mi-a dat nimeni hârtie, nici maşină de scris. Am mai spus asta şi la comisariat. Mi-aţi percheziţionat casa. Dacă aş fi avut hârtie sau maşini de scris, le-aţi fi găsit.

— Bănuim că le-ai predat lui Kerim!

— Kerim? Nu cunosc pe nimeni cu numele ăsta.

Folosind alte formulări, directorul repetă întrebările. Ismail îi dădu aceleaşi răspunsuri.

— Aduceţi vergile, porunci directorul.

Un agent ieşi din cameră.

— Nu eşti la prima arestare. Ştii bine ce te aşteaptă. Ceilalţi au făcut mărturisiri complete. Spune unde sunt Ziya şi Kerim... şi te lăsăm în pace. La ce bun să te

chinuieşti şi să ne dai şi nouă de lucru? o întoarse directorul.

Ismail privea ţintă jarul aprins din soba de fier. Creierul lui lucra cu toată viteza, ca un motor băgat în draci: „Au făcut arestări masive. E clar: coridoarele sunt pline. Ce-au putut afla? De la cine? N-au dat de urma lui Ziya şi nici a lui Kerim. Cine le mai cunoaşte adresa, în afară de mine?”

Agentul intră, aducând vergile de corn, unele zdravene, altele mai subţiri.

— Culcă-te pe podea!

Ismail se năpusti cu toată puterea asupra comisarului cu ochelari. Aşa proceda de obicei. Ştia că foarte repede va fi doborât, dar nu putea suporta să se-ntindă pe podea, la comandă. Şi pe urmă i se părea că, atacând primul, capătă noi puteri, chiar dacă, după asta ploaia de lovituri se-ndesea.

Ismail nu şi-a dat seama dacă directorul s-a sculat sau nu de pe scaun în clipa aceea, însă toţi ceilalţi s-au aruncat asupră-i, doborându-l cu lovituri de picior, plesnindu-l cu pumnii, cu palmele, spurcându-l cu înjurături. Ismail se zbătea pe podea şi ochii lui întâlneau mereu pâlpâirile jarului din soba de fier care-i orbeau parcă privirile. Cu multă îndemânare, i-au legat într-o clipă picioarele, doi inşi i s-au aşezat pe piept şi i-au scos, cu aceeaşi îndemânare, într-o clipă, pantofii. Directorul îndoi vergile de corn:

— Ei, te-ai hotărât să vorbeşti!

— N-am nimic de spus.

Directorul începu să-i biciuiască tălpile picioarelor. O dată, de două ori, de trei ori. Ismail nu simţea niciun fel de durere. Nimic altceva decât ură. Nu ţipa, nici nu suduia. „Cine le-o fi spus că Ziya mi-a dat maşina de scris şi că eu am predat-o lui Kerim?" Becul din tavan îl orbeşte. „Nu mi-au scos ciorapii. Dacă mi i-ar fi scos, se murdărea duşumeaua de sânge. O să mi se învineţească degetele şi pe urmă o să-mi cadă unghiile." I-au dezlegat picioarele. L-au luat de subsuori şi, cărându-i mereu pumni şi palme pentru că se zbătea în mâinile lor, i-au băgat picioarele într-o găleată cu apă rece ca gheaţa. Pe urmă l-au silit să umble. După ploaia de lovituri, nu-şi mai simţea tălpile. Dar apa rece şi umbletul restabileau, acum, circulaţia întreruptă şi dureri groaznice îi săgetau picioarele. L-au întins pe podea, i-au legat la loc gleznele şi-au început să-l lovească cu şi mai multă înverşunare. Ismail începu să deosebească loviturile comisarului: la fiecare lovitură lăsa nuiaua să lunece trăgând-o spre el, adâncind şi prelungind durerea. Era rândul directorului. Ismail începu să urle. Durerea întrecea orice margine. Directorul se opri şi-şi şterse sudoarea care-i şiruia pe obraji.

— Ei, te-ai hotărât să vorbeşti?

— N-am nimic de spus.

Loviturile cad ca grindina una după alta. Ismail îşi dădu deodată seama că urlă cât îl ţin baierile. Nu mai ştia cât timp trecuse de când fusese îmbrâncit în camera aceasta: două, poate trei ore. Becul agăţat în tavan pălea. Se făcea ziuă.

— Luaţi-l!...

Doi inşi l-au ridicat pe sus. Ismail nu mai era în stare să calce. L-au scos din cameră târându-l de subsuori. Ismail zări prin fereastră revărsarea albă a zilei de iarnă. Au străbătut coridorul. Aceiaşi oameni, înghesuiţi pe scaune, ridicară capetele şi-l priviră. Câţiva încercau să-i zâmbească, un zâmbet abia desluşit, trist, înspăimântat, plin de curiozitate dar şi de prietenie. Târât de subsuori, coborî scările. Pantofii i se bălăngăne-n mână şi picioarele îi atârnă ca şi cum ar fi frânte de la genunchi. Lumina dimineţii începe s-alunge lumina galbenă a becurilor. Ismail a fost azvârlit într-o celulă din beciul clădirii. O celulă zidită în pământ, cu podeaua de ciment. Pereţii, mâzgăliţi cu var, sunt murdari din cale-afară. Ismail s-a prăbuşit, grămadă, pe ciment, l-au smuls într-o clipă hainele. Nu au mai rămas pe el decât izmenele, nişte izmene lungi, legate cu baiere de gleznă. S-a ghemuit jos, rezemându-se de perete. Agăţat de tavan – un bec chior. Tălpile îi ard de-i sar ochii. Parc-ar fi ciopârţite cu cuţitul. Agenţii i-au făcut boarfele pachet şi au plecat închizând uşa cu cheia. E un frig de te taie. Îi clănţăne dinţii. Se izbeşte cu amândouă mâinile-n piept, ridicând braţele, cum fac pescarii ca să se încălzească. Ticăloşii! Sunt mai răi decât militarii!... Cel puţin în magazia din pântecul vasului era cald. Brusc, luă seama că nu era singur în celulă, întoarse capul! Cineva sta cocoţat, mai încolo, pe o ladă de portocale. Ridicase gulerul paltonului dar i se zărea barba neagră tăiată rotund. Avea o beretă pe cap, şi-

l fixa pe Ismail cu ochii lui bulbucaţi. Îşi înfundase mâinile în buzunarele paltonului. „Ăsta nu-i dintr-ai noştri” se gândi Ismail.

— Bună ziua.

— Dumnezeu să te binecuvânteze.

— Eşti de mult aici?

— De o săptămână.

— Pentru ce vină?

— Sunt victima unei calomnii.

— Calomnie o fi, dar ce fel de calomnie, frate?

— Sunt învinuit c-am tipărit Coranul cu litere arabe şi l-am pus în vânzare.

Despre soarta lui Ismail, insul nu întrebă nimic. Tăcu şi închise ochii. Ismail se căzni să se scoale în picioare. Cu neputinţă. Tălpile îl frigeau când le atingea de pământ, de parc-ar fi călcat pe o plită încinsă. Ciorapii erau plini de sânge-nchegat.

— E frig al dracului aici, frate.

Omul cu barba tăiată rotund îşi ridică alene pleoapele, privi indiferent la Ismail şi le închise la loc. Strângând din dinţi de durere, Ismail se sculă în genunchi. Dar pe cimentul rece, genunchii îi îngheţau. Aşa că se ghemui din nou lângă zid. Deodată îi veni o idee şi ideea asta i se păru salvatoare – apucă pantofii şi-i aşeză sub el.

Celula n-avea ferestre.

Ismail îşi aduse aminte de liniile pe care le trăgea Ahmed pe uşa bordeiului, la Smirna, în 1925. Zgârie cu unghia o dungă pe perete. Prima linie. Care dintre

tovarăşi o fi vorbit? După cât se vede, au făcut arestări, nu glumă. Cum dracu de n-am prins de veste? Să-i fi arestat pe toţi într-o singură noapte?

Uşa s-a deschis. Un poliţist, în uniformă de data asta, intră în celulă cu o pâine şi o pungă-n mână.

— Taică!

Individul cocoţat pe ladă a deschis ochii. S-a dat jos, a luat pâinea şi punga din mâna poliţistului şi s-a cocoţat iar pe ladă. Uşa s-a închis. Omul a deschis punga de hârtie: înăuntru, măsline negre.

— Ăsta-i băiatul meu!

— Cine?

— Băiatul care mi-a adus pâinea şi măslinele.

— Ei, dacă e în poliţie, nu te lasă el să zaci mult aici.

— N-are nicio putere, zise omul înghiţindu-şi dumicatul. Sunt victima unui complot cum nu s-a mai pomenit pe lume.

Sfârşi de mâncat pâinea şi măslinele, se duse să se uşureze în găleată, după care se cocoţă din nou la locul lui.

Pe la prânz, uşa s-a deschis iar. Feciorul bărbosului intră din nou şi-i aduse chifteluţe, pâine şi o sticlă cu apă. Bărbosul mâncă chiftelele, bău apa, şi-ncepu să râgâie.

— Eşti singur? îl întrebă el pe Ismail. Dacă n-ai pe nimeni să-ţi aducă de mâncare, te-a văzut Dumnezeu. Mori de foame.

— Mi-e teamă că mai curând o să mor de frig.

Spre seară, uşa s-a mai deschis o dată. Poliţistul i-a adus tatălui său pastramă şi pâine. Ismail simţea că-i lasă gura apă. Neriman trebuie să-i fi adus ceva. Bătu cu pumnul în uşă. Uşa s-a deschis. Un poliţist. În uniformă. Dar nu feciorul bărbosului. Era atât de crăcănat, că te mirai cum de stă-n picioare; cu o barbă de trei degete.

— Ce-i aici? Cine face scandal?

— Nu eu, domnule! Asta! se grăbi să strige bărbosul.

— Ce vrei?

— Mie nu mi-a adus nimeni de mâncare?

— Să-ntreb... Şi nu mai bate în uşă ca nebunul. Dacă ți-a adus cineva crăpelniţă, ţi se dă...

Uşa s-a închis. Ismail se uită cu scârbă la individul de alături, preocupat acum să-şi scobească dinţii.

Uşa s-a deschis. Comisarul cu ochelari, întovărăşit de un agent, intră şi-i aruncă lui Ismail hainele pe podea.

— Nu mi-a adus nimeni de mâncare?

— Ba da! Nevastă-ta. Dar am trimis-o la plimbare, cu alimente cu tot.

— De ce?

— Nu-ţi face rău să rabzi câteva zile.

Au plecat încuind uşa. Cu mare caznă, Ismail s-a îmbrăcat. Dar abia se-ncălzise un pic, că începu să tremure. Tremura din toate încheieturile, zguduit parcă de un curent electric.

Îşi petrecu noaptea cu pantofii sub el şi capul vârât în gulerul hainei. Paltonul nu i-l dăduseră. O arsură îl trezi brusc din somn. Murea de sete.

Cocoţat pe lada de portocale, bărbosul sforăia. Târâş, Ismail se-apropie de ladă, înhăţă sticla cu apă şi bău o înghiţitură, apoi încă una, până o goli toată.

Dimineaţa, se trezi la ţipetele bărbosului.

— Mi-ai băut apa!...

— Muream de sete...

— Ţi s-a interzis să mănânci şi să bei. Te denunţ!...

Peste puţin, uşa s-a deschis: feciorul bărbosului îi aducea tatălui său pâine şi măsline.

— Ibrahim! Omul ăsta mi-a băut azi noapte toată apa...

— Nu-i nimic, tată. Îţi aduc eu alta proaspătă.

— I s-a interzis să mănânce şi să bea.

— Nu-i mare lucru o înghiţitură de apă.

— Treaba ta. Vezi să n-o păţeşti! Mai ales acum când şi eu sunt la aman.

Băiatul n-a zis nimic. E un flăcău blond, în uniformă. Hainele şi şapca lucesc de curăţenie. A plecat cu sticla şi s-a-ntors cu ea plină.

Ismail a mai zgâriat cu unghia o linie pe perete: a doua.

La prânz, tânărul poliţist i-a adus tatălui său chiftele şi pâine. N-a trecut mult şi uşa s-a deschis iar. Comisarul cu ochelari. I se adresează bărbosului, fără să-l privească pe Ismail:

— Să nu-i dai nimic de mâncare, părinte! Altfel o păţeşti şi dumneata.

— N-aveţi nicio, grijă. Nu-i dau o fărâmă.

Ismail are experienţă: se pricepe cum să-şi treacă timpul, chiar dacă e-nchis luni de zile între patru pereţi.

Cu bărbosul nu-i chip să schimbi o vorbă. Cel mai cuminte lucru e să-l socoteşti un obiect oarecare printre celelalte din celulă, începu aşadar să-l privească cu luare-aminte şi cu de-amănuntul. Iată-l: stă cocoţat şi noaptea pe lada lui, ca o găină pe stinghia coteţului. Se scoală vreodată? Are unghii lungi, foarte lungi şi negre de murdărie. Degetele-i sunt galbene ca ceara. Nasul strâmb. „Încep să număr şi până la o mie, să vezi că se scoală”. A numărat până la o mie. Bărbosul nici gând să se scoale. „Număr până la trei mii. Până la trei mii, să vezi că închide ochii.” Două mii două sute şaizeci şi patru. Bărbosul a închis ochii. „Câte lumini o avea becul ăsta? E slab. Să tot aibă douăzeci şi cinci. Ca ăl de-l avem în closetul de acasă. Ce-o fi gângania de pe tavan? O ploşniţă, te pomeneşti. De unde ploşniţe aici? Număr până la zece mii. Să vezi că individul deschide ochii. Am numărat până la zece mii. Individul n-a deschis ochii. Cât să aibă Emine în jurul taliei? Un metru? Prea mulţi Trebuie s-o măsor. O fi adevărat că i-au făcut vânt lui Neriman cu alimente cu tot? Sau or fi oprit pentru ei mâncarea pe care mi-o adusese? Mai mult ca sigur. Nu-s ei proşti să-i dea înapoi alimentele! Au oprit alimentele şi le-au împărţit între ei, nemernicii. Ca să nu-ţi fie frig, nu trebuie să te gândeşti la frig.”

Uşa s-a deschis. Tânărul poliţist i-aduce tatălui său cina. Pâine şi halva. Bărbosul mestecă cu poftă, plescăind. Fărâme unsuroase de halva i se agaţă în barba neagră. A bătut în uşă. Uşa s-a deschis:

— Aş vrea să mă duc la privată.

— Şi eu, zise Ismail.

L-au dus întâi pe preot, şi pe urmă fu rândul lui Ismail.

— Ia şi găleata! i-a spus paznicul.

Cu chiu cu vai, Ismail se târî până la găleată. Nu era în stare să se ţină pe picioare. Paznicul fu nevoit să-l sprijine. La closet, Ismail îşi lipi gura de robinet şi bău apă pe săturate. Când se-napoie în celulă, bărbosul se plimba în lung şi-n lat. Ismail începu să-i numere paşii. Cinci sute cincizeci şi doi. Apoi se ghemui iar pe ladă, îşi îngropă barba în palton şi adormi. Ismail nu se lăsa furat de somn. Ştia că în asemenea împrejurări trebuie să-ţi dai silinţa să nu te gândeşti prea mult la cei pe care-i iubeşti şi nici la ce se poate petrece afară. Dimpotrivă. Trebuie să-ţi dai silinţa să te gândeşti mai degrabă la cei care-ţi sunt duşmani şi te pun într-o stare de furie. „În seara asta, fără-ndoială că-mi iau iar interogatoriul. Mănânc bătaie, sau nu mănânc?” Ore întregi aşteptă cu inima strânsă să se deschidă uşa. Dar uşa nu s-a deschis.

Îl chinuia foamea. „Mâncăcios am fost de când mă ştiu, frate”...

A doua zi, iar i s-a adus de mâncare individului cocoţat pe ladă; dimineaţa, la prânz şi seara. Ismail se căzneşte să nu se uite la el când mănâncă. Tălpile nu-l mai usturămaşa de tare. Şi parcă şi frigul s-a mai muiat, ori poate s-o fi obişnuit el cu frigul. A mai zgâriat cu unghia, pe perete, o linie, a treia.

Ziua următoare, bărbosul îşi mănâncă tihnit chiftelele. Carnea rumenită mirosea frumos. Şi pâinea. Se vede că erau calde chifteluţele şi pâinea proaspătă.

— Chiftelele astea sunt grozav de gustoase. Fiul meu le cumpără, pesemne, de la birtaşul ăla, cum îi zice, ştii birtaşul din Babiali.

Ismail abea se stăpâni să nu-l înjure de toţi sfinţii. Nici în seara aceea şi nici seara următoare nu l-au chemat la interogatoriu.

Ismail a mai zgâriat cu unghia pe perete o linie: a cincea.

Bărbosul îşi trece timpul înfulecând chiftelele, halvaua, măslinele, pastrama şi pâinea proaspătă, mestecând de-i trosnesc fălcile şi plescăind din limbă, scobindu-se-n dinţi, râgâind, scuipând, şi aducând laude Domnului.

Ismail a mai zgâriat cu unghia pe perete o linie: a şasea. Acum stă culcat pe ciment cu faţa-n sus. Dintr-o dată îşi aduce aminte de oamenii care păşteau iarba sub zidul genovez... iarbă verde, fragedă... Bărbosul mănâncă pastramă... Ce-ar fi să se arunce asupra nemernicului şi să-i înhaţe pastrama. Îi vine greaţă, parcă i-ar răzui cineva stomacul cu cuţitul. „Te-nveţi şi cu foamea. Ca măgarul lui Nastratin Hogea.” Încearcă să-şi aducă aminte de păţaniile lui Nastratin Hogea. Nu-şi aminteşte niciuna. Şi iată pe zid a şaptea linie. Şi iată că îi vin în gând, necontenit, aceleaşi întristări, amestecându-se cu tot ce vede, cu tot ce-aude, cu tot ce simte, cu miasmele, cu propriile gânduri, cu tot ce-a făcut sau n-a făcut în

ultimele şapte zile, necontenit, aceleaşi întrebări: „Cine le-a spus că Ziya mi-a dat maşina de scris şi hârtia? Cine le-a spus că i-am predat lui Kerim maşina de scris şi hârtia? Când oare vor deschide uşa şi mă vor târî iarăşi la interogatoriu?" Nici în seara aceea uşa nu s-a deschis. Dar a doua zi, pe când bărbosul îmbuca din chiftelele cumpărate de fi-su de la cel mai bun birt, birtul din Babiali, Ismail i-a aruncat găleata cu urină în cap. Bărbosul a rămas năuc. Pe urmă, venindu-şi în fire, a dat buzna la uşă urlând ca un apucat. Poliţiştii şi-au făcut apariţia, l-au pus lui Ismail cătuşele la mâini, l-au înşfăcat şi l-au bătut toată noaptea într-o cameră de la etajul al patrulea plină de grămezi de var şi moloz, fără să-l întrebe nimic, până a leşinat. L-au zvârlit pe urmă într-o celulă pentru „politici" şi l-au închis acolo, singur. Ismail i-a văzut din nou pe cei înghesuiţi pe scaunele din coridor. Dar mulţi dintre ei nu mai erau aceiaşi. Îl recunoscu pe Agop, dentistul, aşezat pe un scăunel. Pletele-i albe luceau la lumina becului electric.

La Smirna: linia a XXV-a

Ismail intră în bordei tocmai când Ahmed se pregătea să-nsemne pe scândura uşii a douăzeci şi cincea linie. Ahmed se sperie şi sări înapoi.

— Noroc! Bravo, văd că te-ai sculat. Cum stai cu febra?

— Parcă a mai scăzut.

— Ţi-am adus un termometru. Cum de nu ne-am gândit până acum, frate? Pune-l să vedem.

Ahmed şi-a luat temperatura: 38,5.

— Bravo! Febra scade. Se vede c-ai avut o răceală şi nimic mai mult.

Nici Ismail, nici Ahmed nu erau convinşi. Lui Ahmed însă presupunerea îi surâse şi-o luă de bună.

— Cred că am avut o gripă. Nu cumva umblă gripa prin oraş?

— Ba da! Ba da!

„Minciună”.

— La fabrică, jumătate din muncitori sunt bolnavi de gripă.

„Minciună”.

— Cu pofta de mâncare cum merge?

— Merge, Ismail.

„Minciună”.

— Cred c-aş fi în stare să mănânc un miel întreg... un miel la frigare.

„Minciună”.

— Miel n-am găsit, dar ţi-am adus un pui fript.

— Mulţumesc, Ismail, să trăieşti!...

Ahmed a ronţăit un picior de pui, în silă.

— Nu-ţi mai dă junghiuri prin trup, ca ieri, nu-i aşa?

— Mult mai rar.

— Ai răcit zdravăn. Asta nu trece cu una, cu două.

— Aşa-i. Gripa nu-i jucărie.

— Îţi spusei doar că jumătate din muncitorii de la fabrică...

— Nici prin somn nu mai ţip, nu-i aşa, Ismail?

— De vreo două-trei nopţi n-ai mai ţipat.

— Atunci e bine.

— Te cred.

— Şi tovarăşilor, le-ai spus oare că am plecat la Istanbul, Ismail?

— N-am hotărât aşa?... Le-am spus, deşi nu era nevoie de asta. Dar pot să scap de gura ta, frate?

— Lasă! E mai bine să mă creadă la Istanbul... în caz că se întâmplă ceva.

— Ce să se-ntâmple, frate? Ai avut o răceală şi-acum te faci bine. Asta-i tot. Hai, la culcare!... Ducându-şi mâinile la gură, în chip de goarnă, Ismail sună stingerea.

— Casa noastră era lângă o cazarmă. Ştiu să le sun pe toate: masa, deşteptarea, stingerea, sergentul de zi.

— Ismail, aş vrea să te rog ceva. Dacă ai să ajungi vreodată la Moscova, caută neapărat s-o vezi pe Anuşka.

— N-avea grijă: ajungi tu înaintea mea.

„Nu, eu am s-ajung în altă parte, undeva, departe, în burtă cu douăzeci de somnifere." Şi-mi era o milă de mine... mi-era o milă...

— Când ai s-ajungi la Moscova peste cinci sau peste zece ani, ai s-o găseşti pe Anuşka la casa ei, femeie măritată, cu copii. Inginer la cine ştie care uzină. Poate chiar inginer şef. Va avea poate, ca mătuşa ei, părul nins,

trupul împlinit şi poate va pregăti ca şi ea dulceaţă, dulceaţă de zmeură. Şi picioarele, un pic mai grosuţe. Am să-ţi scriu eu adresa cabanei. Te rog să ai grijă să n-o pierzi.

— Bine, bine. Dar ştii... adineauri am sunat stingerea.

S-au culcat. Motorul duduie fără oprire: dum-dum, dum-dum.

În cabana Anuşkăi: linia a X-a

Eu şi Maria Andreevna luăm gustarea de dimineaţă pe veranda cabanei. Dulceaţă de zmeură, laptele adus de Petia şi pâine de secară. Anuşka n-a ieşit încă din cameră.

Maria Andreevna m-a întrebat un lucru la care nu mă aşteptam. M-a întrebat aproape în şoaptă, ca să n-audă Anuşka:

— Ai de gând să te-nsori cu Anuşka?... Adică... Vreau să zic... o să vă înscrieţi la Zaks?

Ce puteam să răspund.

— Fireşte. Bine-nţeles.

— Bine, foarte bine. Atunci o să poată pleca şi ea în Turcia, cu dumneata, mai târziu, când o fi să te-ntorci...

— Fireşte...

— Chiar dacă n-o să puteţi pleca împreună, să zicem, o să poată oricând veni să te-ntâlnească, oricât de târziu. E mai bine să fiţi căsătoriţi legal... conform legislaţiei sovietice.

— Fireşte...

Vine şi Anuşka. Se aşază pe scaun. Maria Andreevna schimbă vorba:

— Vreau să dau o goană până-n târg, poate-oi găsi să schimb nişte zmeură pe ceva griş.

Maria Andreevna are o fâşie de loc pe care a sădit zmeură. Cam vreo douăzeci de metri pătraţi. Anul acesta, recolta a întrecut aşteptările.

Pe drumul din faţă trec familii de nepmani. La Moscova, mă plimbam câteodată pe străzi cu Anuşka, şi număram ca să ne distrăm, prăvăliile nepmanilor, socotind câte sunt în plus şi câte în minus. Cele mai multe din ele au fost înlocuite cu librării de stat.

— Eu mă duc să culeg zmeură, zice Maria Andreevna.

Anuşka muşcă cu dinţii ei strălucitori din felia de pâine de secară, unsă cu dulceaţă de zmeură.

— Ştii să tragi cu arma? am întrebat-o aşa, ca să nu tac.

— Ştiu.

Mi s-a părut foarte ciudat.

— Eu habar n-am.

— Se-ntâmplă.

— Nu-ţi râzi de mine că nu ştiu?

— Nu!... De ce-aş râde?

— Tu, când şi unde ai învăţat să tragi cu arma?

— După ce a fost ucis tata, mi-am pus în gând să-nvăţ să trag cu arma.

— Şi?...

— După moartea mamei în Siberia, m-am alăturat partizanilor.

— Nu mi-ai spus niciodată!...

— Am încercat să le fiu de folos şase sau şapte luni.

— Şi cum le-ai fost de folos? Povesteşte-mi, fetiţo!

— Altă dată... Acum hai să-notăm. Înainte, marş!...

M-am sculat şi-am zărit ziarul *Pravda*, alături. Numărul de ieri: 12 iunie 1934. „În China, Yu-Pey-Fu i-a măcelărit pe fruntaşii muncitorilor. Preşedintele Uniunii Muncitorilor Feroviari a fost ucis."

— Ce scrie?

— Teroare în China.

Anuşka mi-a smuls ziarul din mână.

— Unde scrie asta?

— Aici!

A citit ştirea, dar n-a zis nimic. A pus ziarul pe masă.

— Să mergem.

Am pornit spre lac. Miliarde de ţânţari! Înspăimântător! Mergând pe drum, îmi pălmuiesc mereu ceafa, braţele, pieptul, dar nu-i chip de scăpare. Anuşkăi nici nu-i pasă.

— Pe tine nu te pişcă?

— Nu. Se vede că tu ai carnea mai dulce.

Mă gândesc la ce-mi spusese Maria Andreevna...

Mi-e imposibil să plec în Turcia cu Anuşka. Să-ncerc s-o aduc mai târziu? Aproape la fel de imposibil...

Mergem unul lângă altul, tustrei: Anuşka, eu şi despărţirea.

Ascultă naiul ce grăieşte

De despărţire el jeleşte.

— Ce mormăi acolo, Ahmed?

— Un distih... al unui foarte, foarte mare poet mistic. Un anume Mevlana.

I-am tradus Anuşkăi distihul în ruseşte. I-am explicat de ce versurile au un înţeles mistic. Naiul e făcut dintr-un lujer de trestie, smuls din mijlocul trestiilor surate, care-şi jeleşte despărţirea. Omul este un crâmpei al creaţiei divine, adică o aşchie ruptă din Dumnezeu: îşi plânge şi el despărţirea.

— Spune-mi distihul în turceşte.

— Poemul e scris în persană, dar a fost tradus şi în turceşte. Am să ţi-l recit în turcă şi în persană.

I-am recitat distihul.

— E foarte muzical şi-ntr-o limbă şi-n cealaltă. Când vorbeşti turceşte cu Kerimuşka, stau şi v-ascult. Îmi place foarte mult turca. Adică îmi place cum sună.

— De ce-i spui Kerimuşka? Mie niciodată nu mi-ai spus Ahmeduşka?

— Într-adevăr, ciudat! De ce oare? Câteodată când mă gândesc la tine, îţi spun în gând Ahmeduşka, dar în faţă n-am să-ţi spun niciodată. Nu pot. Şi nu ştiu de ce.

Am înotat şi apoi ne-am întins pe spate unul lângă altul pe mal. Umerii noştri se-ating. Mâna Anuşkăi e în mâna mea.

— Ţi-e dor de ţară, de Istanbul?

Şi-a retras mâna dintr-a mea ca şi cum nu mie, ci altcuiva îi adresase întrebarea.

— De ce-ai tras mâna?

— Ştiu şi eu?... Poate ca să-ţi fie mai lesne să-mi răspunzi.

Am găsit mâna Anuşkăi pe pipăite, fără să-mi întorc capul, şi am apucat-o strâns. M-a întrebat, iar, cu acelaşi glas, adresându-se parcă altcuiva:

— De ce nu-mi răspunzi?

— Nu că mi-ar fi greu să-ţi răspund... zile de-a rândul nu mă gândesc la ţară, şi pe urmă, înţelegi, aşa deodată, mireasma ei îmi pătrunde în nări, mă loveşte-n obraz, trăiesc zile şi săptămâni simţindu-i mireasma, iar dorul de-a o vedea e-atât de chinuitor de fierbinte, că-mi vine câteodată să plâng.

— Te înţeleg.

— Nu-ţi trage mâna!...

— Ce fel de iubire simţi tu şi ce fel de mireasmă?

— Nu cum ar fi de pildă mirosul mării, mirosul bradului sau al ţărânii. Nu. Nu e vorba de o iubire geografică. Sunt, desigur, unele privelişti care-mi ard ochii cu splendoarea lor. Vezi însă, mireasma aceasta a ţării, iubirea asta de ţară e mai mult o dragoste pentru oamenii acestui pământ, şi prin oameni înţeleg...

— Nu-i vorba de burghezi, fireşte...

— Nu, desigur, nu-i vorba de burghezi, de altfel nici nu-i consider oameni; burghezii nu sunt nici turci, nici ruşi, nici francezi, pentru mine ei nu sunt oameni...

— Nici pentru mine.

Umerii noştri se ating.

— Şi dacă s-ar ivi prilejul să te întorci la Istanbul într-o lună, într-o săptămână... sau mâine chiar?

— De ce la Istanbul?

— Dar unde ai vrea?

— Da, la Istanbul, fireşte... întâi de toate la Istanbul.

— Spune-mi drept: ai vrea să te întorci? Şi când? Chiar azi, în clipa asta? Acum, ai vrea să fii acolo? De ce mi-ai luat mâna? Las-o, nu mă atinge! Ahmeduşka... Ahmeduşka... Înţeleg... Aşa e... Ai dreptate... Hai, să plecăm. Nu ştiu de ce mi s-a făcut deodată frig...

Ne-am îmbrăcat fără să mai schimbăm o vorbă. Acum? În clipa asta? Da şi nu, în acelaşi timp: da şi nu.

În drum spre casă, i-am propus Anuşkăi să trecem pe la Bagritski.

— Mi-e poate cel mai drag dintre poeţii ruşi. E un om admirabil. Un om, în adevăratul înţeles al cuvântului.

L-am găsit stând în poarta casei. Ne-a zâmbit cu gura lui ştirbă – sau poate nu, dar mi s-a părut totdeauna că n-are un dinte în gură.

— Bună ziua, Osman paşa.

Aşa m-a botezat, făcând aluzie la Osman paşa, faimosul comandant al cetăţii Plevna.

— Frumoasă mai eşti, Anuşka! Parc-ai fi un lan de grâu în soare.

La Bagritski îmi place îndeosebi romantismul revoluţionar şi virilitatea lui, virilitatea lui care ştie să

iubească pomul, iarba, locomotiva, primăvara, ca şi cum ar mângâia o femeie. După părerea mea, un poet, un poet adevărat sau un pictor adevărat nu trebuie să fie eunuc.

Am intrat în casă. Casa e minusculă, umedă, întunecoasă. Peşti japonezi înoată în acvariu, păsărele ciripesc în colivie, dar în penumbra încăperii parc-ar zbura şi-ar înota în deplină libertate. De altfel unde-i Bagritski acolo e şi libertatea.

Soţia lui ne-aduce ceai. Şi ea e mică, mărunţică.

Bagritski ne citeşte poeme scrise de curând, cu vocea lui caldă care vine de foarte departe. Cât de drag îmi e omul ăsta! Mi-e atât de drag c-aş putea să stau zile-ntregi printre peştii, păsările şi poemele lui, să stau zile-ntregi privindu-i ochii frăţeşti. În camera asta cufundată-n penumbră vin adieri din largul Odesei, bate vântul rebel al Mării Negre.

Plecăm. Dar o parte din inima mea rămâne aici, aici, cu Eduard Bagritski.

Maria Andreevna a găsit să schimbe zmeura-n târg, dar nu pe griş – pe cartofi.

A trecut de miezul nopţii. Stăm culcaţi unul lângă altul, eu şi Anuşka. Ferestrele-s deschise, perdelele lăsate. Din pricina ţânţarilor. Nici lampa n-o aprindem din pricina ţânţarilor.

Anuşka doarme, goală, întinsă pe spate. Respiră prin somn ca un copil, abia suflând. Mâna Anuşkăi e-n mâna mea. Nu vreau să-mi întorc capul, nu vreau să-i văd

trupul gol, scăldat de razele lunii. Ceva greu urcă-n mine, revărsându-se-n piept, ceva greu, lunecos, negru. Inima-mi bate nebuneşte. Strâng mâna Anuşkăi în mâna mea, o strâng cu putere. Îmi agăţ ochii de razele lunii care trec prin perdea. Şuvoiul greu mi-a inundat capul, mi-a cuprins mâinile şi picioarele. Anuşka s-a culcat cu Si-Ya-U? Da sau nu? Nu pot să ştiu. Şi n-am să ştiu niciodată. Nu-mi pot închipui îmbrăţişările lor de dragoste acolo pe divanul Marusei – cunosc bine divanul ăsta din camera Marusei; sau poate-nchipuirea mea nu vrea să le accepte. Mă gândesc că erau foarte aproape unul de altul. Bărbatul şi femeia se contopesc atunci, nimic nu-i mai desparte. Şi tocmai asta mă-nnebuneşte, apropierea asta dintre Anuşka şi un alt bărbat. Bine, dar după ce-oi pleca, Anuşka va-ntâlni un alt bărbat. O să se mărite. Se vor duce-mpreună să se-nscrie la Zaks. Da, aşa va fi. Dar eu voi fi plecat, dispărut, voi fi ca şi mort pentru Anuşka. Nu, nu ăsta e miezul problemei. Problema e mult mai complicată... Am lăsat mâna fetei, m-am sculat şi m-am îmbrăcat. Am plecat să mă plimb prin pădurea mângâiată de lună.

Smirna: linia a XXV-a – sfârşit

— Ismail!...

Ismail continuă să doarmă.

— Ismail! strigă mai tare Ahmed.

— Ce e? Ce s-a-ntâmplat? De ce mă strigi?

— Nu s-a întâmplat nimic!... Iartă-mă, dar...

— Zi, frate! Despre ce-i vorba?

— Ai uitat să-mi aduci somnifere.

— N-am avut cum. N-au vrut să-mi dea fără reţetă. Dar mâine aranjez eu cu un doctor pe care-l cunosc. Încearcă să dormi. Hai! Numără până la cinci sute.

— Nu te supăra, Ismail.

— Lasă vorba! Culcă-te!

Ce neghiobie să-l trezesc din somn pe Ismail! Aş fi putut să-i scriu un bileţel: „Vezi, nu uita de somnifer” şi să i-l pun peste haine.

Mă răsucesc ba la stânga, ba la dreapta. Mă culc pe spate, cu braţele-ntinse de-a lungul corpului, ca morţii-n mormânt. Ei fir-ar să fie!... La Moscova o fi vreun crematoriu? Oare-i mai bine să fii incinerat?... Auzi vorbă! După ce-oi muri, n-au decât să facă ce-or vrea cu mine. Da, dar vezi că Engels a lăsat vorbă să-l incinereze şi să-i arunce cenuşa-n ocean. Aşa s-a şi-ntâmplat. Engels!... Unul dintre cei mai înţelepţi bătrâni ai lumii... şi totuşi cel mai tânăr dintre romantici... Engels... Ia să-ncerc s-adorm. Altă scăpare nu-i. Trebuie s-adorm.

Înainte chiar de-a mă trezi de-a binelea, zgâlţâit de Ismail, mi-am auzit ţipetele, mi-am auzit glasul spart, neomenesc, m-am auzit urlând ca şi cum cineva m-ar fi strâns de gât. Mi s-a părut că urlam aşa de ore-ntregi. Nu izbuteam să-mi dau seama unde mă aflu: eram parcă la Moscova, în camera Anuşkăi, apoi într-o casă pe ţărmul

mării, pe urmă într-o groapă, sub chepengul gropii pe care-o săpasem.

— Trezeşte-te o dată, frate!...

Ismail mă apucă de umeri şi mă scutură zdravăn. Aprinde lampa. Ţine ceva în mână, un lucru pe care-l zăresc o clipă, dar el îşi duce repede mâna la spate şi nu mai văd nimic.

— Nu te speria, Ismail!...

Se uită la mine cu ochi holbaţi.

— Să mă sperii? De ce să mă sperii? Vino-ţi în fire, frate!... Nu vrei puţină apă?

— Nu, mulţumesc.

— Cum te simţi?

— Bine... Nu stinge lampa...

Ismail s-a vârât în pat:

— Încearcă să dormi...

— Bine. Şi tu.

Dar nici eu, nici el, n-am închis ochii până dimineaţa. Şi nici n-am vorbit. Ne-am pândit, până dimineaţa, unul pe altul, aşa cum vânătorul pândeşte vânatul.

Istanbul: linii la direcţia poliţiei

Era întuneric beznă în celula unde zăcea Ismail. Ticăloşii ăştia se închină întunericului. Tot la întuneric m-au pus la păstrare şi militarii, în magazia vasului. Doar

când trecea pe coridor, spre closet, îşi da Ismail seama dacă e zi sau noapte. Zgâria mai departe, cu unghia, linii pe perete, dar nu mai era în stare să le numere. Nu-l mai chemaseră la interogatoriu. Aşteptând, îşi tot spunea într-una: „Mă cheamă ei, mă cheamă blestemaţii, acuş vin să mă-nhaţe şi iar au să mă zdrobească-n bătăi. Aşteptarea asta sleieşte şi macină nervii. Speră să mă dărâme ticăloşii, speră c-au să-mi vină de hac." Deocamdată îi dădeau de mâncare. L-a fost greu la început să ducă la gură prin întuneric, dar s-a obişnuit. Ismail ştia că s-ar putea să-l ţină închis trei, cinci sau nouă luni, făcându-l uitat, fără să-l întrebe nimic. Pe Ziya, de pildă, în 1928, l-au ţinut un an întreg în carceră, după ce-l schingiuiseră cumplit. Ziya îi povestise că-l lăsaseră numai în izmene, îi legaseră mâinile la spate şi-i arseseră cu ţigara pieptul, pântecul şi picioarele. Ziya îi arătase urmele negre ale arsurilor. Pe urmă i-au smuls două unghii, a degetului mic de la mâna dreaptă şi a degetului mare de la mâna stângă.

Cu Ismail n-ajunseseră încă până acolo.

De câte ori trecea prin coridor, Ismail vedea mereu alţi şi alţi tovarăşi, dar Agop, dentistul, era întotdeauna prezent, aşezat pe acelaşi scăunel. Avea înfăţişarea tâmpă, năucă a fumătorului de haşiş. O dată se rostogolise chiar de pe scaun la picioarele lui Ismail. L-au zgâlţâit şi l-au aşezat la loc pe scaun, luându-l în bătaie de joc: „Dragă domnule Agop, binevoiţi să luaţi loc!” Ismail pricepuse: îl torturau pe Agop, împiedicându-l să doarmă. Te ţin în picioare zile-n şir fără să-ţi îngăduie să închizi ochii.

Agenţii te supraveghează prin rotaţie şi cum văd c-ai aţipit, te zguduie de umeri, trezindu-te. Până la urmă te dărâmi pe podea, sleit de puteri, dar agenţii au grijă să te trezească şi să te scoale-n picioare. Agop e om în vârstă, şi din pricina asta, pesemne, îl lasă să stea pe scăunel. Câteva zile mai târziu, Ismail îl văzu pe Agop rostogolindu-se iar pe pardosea. L-au ridicat. Cât să fie de-atunci? Douăzeci şi şapte, ba nu, douăzeci şi şase de zile. Şi Agop sta mereu pe scăunel. Cade şi iar îl ridică. De fiecare dată se izbeşte cu capul de podea. Sub părul alb se văd cheaguri de sânge. Şi faţa îi e plină de vânătăi.

La etajul al patrulea, pe sală, în faţa uşii marcată cu două semiluni, se-nghesuie mamele, soţiile, surorile celor închişi.

La nu ştiu câte luni după arestarea lui Ismail, Neriman se îmbolnăvi şi Osman fu nevoit să-i aducă de mâncare cumnatului său. „Eu îmi văd de treabă, mie n-au ce să-mi facă, dar Ismail ăsta, ar fi timpul să-şi bage minţile-n cap. Nu zic să renunţe neapărat la ideile lui, dar, oricum, în curând va fi tată. Pe urmă Emine se cheamă că-i tot fiica lui. Nu zic să se lase de comunism, dar nici aşa să iasă mereu ca păduchele-n frunte.”

Neriman a cunoscut-o pe sora lui Kerim, pe sala din faţa uşii marcată cu două semiluni. Kerim fusese arestat în urmă cu douăzeci şi cinci de zile, la două luni după arestarea lui Ismail. Sora lui Kerim e o femeie în vârstă, robustă, veselă. Văzând-o urcând scările-n fugă, ai zice că-i o fată de paisprezece ani.

— L-am întâlnit pe Kerim acum o lună în autobuz, i-a spus Neriman. Era tocmai în capătul celălalt, şi până s-ajung la el prin înghesuială, s-a dat jos din autobuz. Am coborât şi eu. Mergea foarte repede fără să-şi întoarcă de loc capul. Am alergat după el. A cotit pe-o uliţă şi a luat-o la fugă. Atunci mi-am dat seama că se fereşte de mine.

Sora lui Kerim ţine-n mână sufertaşul şi patru trandafiri roşii. Îi oferă un trandafir lui Neriman.

— Trandafirii ăştia Kerim i-a sădit în sera făcută cu mâinile lui. Află, fetiţo, că suntem urmărite când ieşim de-aici. Vor să afle pe unde ne ducem, cu cine stăm de vorbă... De asta te-a ocolit atunci Kerim. E unul aici, unul ciupit de vărsat, nu mă slăbeşte de loc, pramatia. Alaltăieri am ieşit de-aici devreme. Ciupitul, după mine! M-am dus la baia de aburi, m-am îmbăiat şi-am rămas acolo până seara. Când dau să ies, ce crezi? Cine se plimba în sus şi-n jos pe trotuarul din faţă? Ciupitul. Ningea. Tremura de frig ca un câine, nemernicul. Crezi poate că băieţii se-nfruptă din tot ce le-aducem noi? Întâi se ghiftuiesc ei şi lor le dă praful de pe tobă.

O femeie începu să ţipe:

— Te rog să-i dai soţului meu mâncarea cât e caldă. Suferă de plămâni!...

După două ore de aşteptare, uşa marcată cu două semiluni se dădu în sfârşit în lături şi poliţiştii înhăţară sufertaşele. Luară şi trandafirii aduşi de sora lui Kerim.

— Vă rugăm nu ţipaţi!...

— Cum să nu ţipăm? Cu ce drept ne lăsaţi să aşteptăm aici ore întregi?

Femeia care protestează e tânără, de-o frumuseţe ciudată. Tatăl ei e deputat, bărbatul – comunist. Un băiat cu faţa tare măslinie. A fost bătut în două reprize. A doua oară n-a mai putut rezista şi-a vorbit.

— Mă uit la Negile asta şi mă mir, zău, zice sora lui Kerim. Ce-o fi găsit la băiatul ăsta o femeie deşteaptă şi descurcăreaţă ca ea? A renunţat la tot pentru el. Şi-a părăsit familia, taică-său nu mai vrea să ştie de ea, dar, vezi, că şi aşa tot se mai tem ăştia de bătrân. Cum zice vorba veche: dragostea-i legată la ochi. Nu vreau s-o judec şi nu spun că e o prostie să renunţi la familie şi la avere pentru un comunist, dar să-şi fi găsit şi ea un băiat mai ca lumea, barem unul ca frate-meu, nu-i aşa? Zâmbi cu toţi dinţii ei albi. Ce vrei? Tot ţiganul îşi laudă ciocanul!

Femeile aşteaptă afară să-şi ia sufertaşele goale. Şi poate, în sufletul lor, mai aşteaptă ceva.

Uşa marcată cu două semiluni s-a dat iarăşi în lături. Dau buzna doi poliţişti urmaţi de patru deţinuţi, fiecare cu câte un coş în mână: trebuie să care cărbuni din beci pentru sobele din birouri. N-au nicio rudă printre femeile care aşteaptă. Şi cu toate astea ei le zâmbesc din toată inima. Negile a desfăcut un jurnal prefăcându-se că citeşte. Unul dintre deţinuţi, care ştia franţuzeşte, citi următorul titlu din ziarul *l'Humanité*: „Comuniştii sunt schingiuiţi în închisorile din Turcia... Democraţii din

lumea-ntreagă...” Mai mult nu putu desluşi. Poliţistul îl îmbrânci:

— Hai, dă-i drumul! Repede!

— Îi maltrataţi chiar şi-n faţa noastră, strigă Negile.

Poliţistul o privi chiorâş şi trecu mai departe. Deţinuţii coborau scara cu coşurile în mână.

— De nu i s-o fi-ntâmplat ceva lui frate-meu, murmură sora lui Kerim. Le-am tot cerut să-l văd măcar o dată. Degeaba!

— Eu, zise Neriman, nu l-am mai văzut pe Ismail de când l-au luat.

Kerim zăcea închis în „coşciug”. „Coşciugul” are zidurile şi plafonul din beton, pardoseala de ciment şi uşa de lemn. În carceră, un singur om poate sta, cu chiu cu vai, în picioare, rezemat cu umerii şi spatele de pereţi şi cu genunchii sprijiniţi de uşă.

Kerim zace-nchis de douăzeci de zile în carceră. Timp de cinci zile nu i-au dat nimic de mâncare. O dată pe zi îl scot la closet. Mănâncă acolo, în carceră, o dată pe zi, stând chircit în picioare. Şi e mereu întuneric. Pe urmă se face dintr-o dată lumină, o lumină care-ţi arde ochii, şi-apoi iar întuneric.

De douăzeci de zile, Kerim zace-nchis aici. Când iese la closet, poliţiştii sunt nevoiţi să-l sprijine. De douăzeci de zile, Kerim zace-nchis aici.

Nu se mai gândeşte la nimic.

Nu mai poate să se gândească la nimic.

Nu mai simte nici oboseala. Ceea ce simte e altceva decât oboseală. Întuneric, pe urmă o fulgerare de lumină şi-apoi iar întuneric. La început închidea ochii şi strângea tare pleoapele ca să scape de lumina asta, de întunericul ăsta, de lumina asta. Acum închide ochii, îi deschide, îi închide şi iar îi deschide. În noaptea zilei a douăzeci şi şase, l-au târât pe Kerim în biroul directorului. Ismail era şi el acolo. Pe masa directorului, într-un pahar, trei trandafiri veştezi îşi scuturau petalele.

— Îl cunoşti? îl întrebă directorul pe Ismail.

Ismail se uită lung la Kerim şi-i văzu ochii care se deschideau şi se-nchideau, ca iarăşi să se deschidă, îi văzu obrazul care se-ntindea şi se strângea, întinzându-se iarăşi şi-atunci nu mai avu nicio urmă de îndoială: „Coşciugul!”

— Nu-l cunosc, zise.

— El te cunoaşte.

— Minte.

— Ăsta ţi-a dat hârtia şi maşina de scris? îl întrebă directorul pe Kerim.

Kerim tace. Kerim nu-i aici. E-n altă lume. Într-o lume care se-aprinde, se stinge, se-aprinde, se stinge. Ochii şi faţa lui continuă să se contracte şi să se destindă mereu, fără oprire. Doi poliţişti îl ţin de subsuori.

Kerim a fost aruncat în carceră, pentru că n-a spus nimic la bătaie – asta o ştie prea bine Ismail.

Directorul urlă la Kerim:

— Răspunde, mă, de ce taci? Că le-ai luat de la ăsta, ştim noi. Spune o dată, banditule, cui i le-ai dat?

Ismail se uită ţintă în ochii lui Kerim. Şi-l cuprinde o nesfârşită milă. „O să înnebunească bietul băiat. O să-nnebunească!”

— Jos cu ei! Zdrobiţi-i în picioare!

Ismail, ca de obicei, s-a opus. Kerim s-a prăbuşit pe podea, l-au legat unul de altul cu frânghia de câte un picior şi-a început bătaia.

— Luaţi-i de-aici!

Fu târât fiecare la locul lui: unul în celulă, celălalt în „coşciug”. După zece zile, Kerim înnebuni. L-au dus la balamuc, la miezul nopţii.

Smirna: linia a XXVIII-a

Ismail vru să-şi aprindă ţigara cu bricheta. Ahmed, care se afla în faţa lui, sări cât colo, ca şi cum cineva i-ar fi băgat andrelele-n ochi. Ismail alungă gândul care-i veni în minte. Tăcu.

— Nu m-am speriat de brichetă... de flacără, zise Ahmed. Mi-a fost teamă, am crezut că vrei să-mi pârleşti mustăţile.

„M-am îngrozit de prostia pe care-o scosesem pe gură şi-am tăcut.”

S-au culcat. Ahmed a aşteptat sforăiturile lui Ismail, pe urmă s-a sculat, a pipăit prin întuneric bricheta, a luat-o de pe masă, a apropiat-o de ochi, a stat aşa puţin, şi a aprins-o. Flacăra îl orbeşte. Închide şi deschide ochii. Priveşte flacăra. „Oare mi-e frică?” Priveşte flacăra. „Nu

mi-e frică, nu mi-e de loc frică, nu mi-e frică!” Stinge bricheta. Se-ntinde pe pat cu bricheta-n mână. Aşteaptă puţin, şi-o aprinde. Închide ochii cu groază. „Mi-e frică.” Stinge bricheta – aşadar a început. „A început spaima de foc. Dar de apă nu, de apă încă nu mi-e frică. Care începe întâi? Frica de foc sau frica de apă? Trebuie să mă uit în carte. Cartea e pe masă. Cum să fac să citesc pe întuneric?" S-a sculat. A deschis cartea. Paginile se deschid de la sine. A aprins bricheta fără să privească flacăra, a întors filele abia luminate, şi a citit. „Nimic precis, fir-ar să fie!..." Pune cartea la loc. Stinge bricheta. Se-ntinde-n pat... „N-a sosit vremea să-nghit somniferele. Pot să mai aştept o zi sau două. Două-trei zile. Va să zică aşa: două-trei zile... După două-trei zile, a fost odată ca niciodată un tovarăş Ahmed... Mă-năbuşe mila... mila pe care-o simt pentru mine însumi în ultimul timp."

În cabana Anuşkăi: linia a XIV-a

Trag azi a paisprezecea linie. Anuşka e alături de mine. Fac iar socoteala: încă şase zile, o săptămână sau zece zile la Moscova şi pe urmă, adio, Anuşka!

O privesc.

— Dă-mi mâna ta, Anuşka.

Iau într-a mea mâna ei plinuţă, cu degete albe. Despărţirea e aici, între palmele noastre lipite. Dar Anuşka nu ştie nimic.

— Ahmed, o să întârziem. La întoarcere trebuie neapărat să trecem pe la Petia. Cine ştie? O fi bolnav.

De două zile Petia nu ne-a mai adus lapte.

— Bine, trecem să-l vedem.

La gară, pe peronul înalt de scânduri, nepmanii, gătiţi nevoie mare, se plimbă de colo până colo. Cabanele Universităţii pentru Orient se află în pădure. Studenţii chinezi, japonezi sau iranieni au ieşit şi ei la plimbare. Şi fata popii. De la un timp e în bune relaţii cu iranianul Huseinzade. Acum se plimbă împreună. Dintre turcii noştri nu-i nimeni. Sunt şi o mulţime de ţărani cu traiste şi desagi. Câţiva *bezprizorni*, copii fără căpătâi, răsar şi ei ici-colo.

Kerim şi Marusea au coborât din tren. Ne-am îmbrăţişat. Marusea poartă o jachetă de piele, cam uzată, şi o basma roşie pe cap.

— Marusea, i-am zis, după zece ani, sau după o sută de ani, tot aşa ai s-apari în portrete, în filme, în piesele de teatru, în romane. Şi peste o mie de ani tânăra utecistă o s-arate ca tine.

Marusea e o fată voinică, frumoasă, bălaie, cu ochi căprui.

— Azi dimineaţă se cam înnorase, ne lămuri ea. De asta mi-am pus jacheta de piele.

— S-a făcut cald. Scoate-o!...

Şi-a scos jacheta de piele. Sânii ei fragezi umflă corsajul rochiei de pânză.

— Mă, ticălosule, îmi spune Kerim în turceşte, eşti îndrăgostit lulea, dar asta nu te-mpiedică să tragi cu ochiul la femeile altora.

Pe drum, Marusea ne povesteşte cum merg lucrurile la uzina unde lucrează. Pe urmă vorbim despre copiii jegoşi şi jerpeliţi pe care îi văzusem în gară. Marusea ne-aduce aminte ce spusese Krupskaia cu luni în urmă, în legătură cu problema copiilor vagabonzi.

— Şi uzina noastră se ocupă de copiii ăştia fără căpătâi, ne spune ea.

Am ajuns în satul lui Petia. Dar nu ştim unde stă. Şi nu-i nimeni în faţa izbelor înşiruite de-o parte şi de alta a drumului, nimeni în ogrăzile împrejmuite cu ostreţe. Mă uit în dreapta şi-n stânga. Zăresc, în sfârşit, un om în faţa unei izbe cu acoperişul de paie pus proaspăt şi giurgiuvelele de la ferestre frumos lucrate. Omul are barbă şi e-ncălţat cu cizme.

— Aşteptaţi-mă! Mă duc să-ntreb.

M-am dus la el.

— Bună ziua, tovarăşe. Nu cumva ştiţi unde stă Petia, fiul Dariei Mihailovna? (Tatăl lui murise în războiul civil, luptând în rândurile Armatei Roşii). Petia ne aduce lapte...

Înainte de a-mi răspunde, omul se uită lung la mine.

— Nu cumva eşti tătar?

— Nu, sunt turc. Sunt din Turcia, din Istanbul.

Omul se scărpină în barbă, ascuţindu-şi privirile.

— Care va să zică eşti turc. Şi ce cauţi pe-aici?

— Învăţ la universitate.

— Aha! Ca şi chinezii ăştia cu ochii pieziși, care va să zică, din cabanele de colo.

— Da.

— Şi stai la un loc cu ei?

— Nu. Stau la prieteni.

Între timp, sosi lângă noi Marusea. Omul mă privea mereu cu ochi răi:

— Care va să zică vouă v-aducea lapte Petia în fiecare dimineaţă?

Felul lui de-a vorbi începu să mă supere.

— Da. Şi ce te priveşte?

— Cum ce mă priveşte? Care va să zică mâncaţi pâinea rusului şi beţi laptele rusului. Ce mama voastră căutaţi aici? Revoluţia proletară care va să zică, revoluţia mondială! Las' că ştim noi. Veniţi aici să trăiţi pe spinarea noastră. Şi măcar de-ar fi destulă pâine şi destul lapte pentru bietul rus.

Marusea s-a repezit la el:

— Eşti un porc, ca toţi chiaburii!

A început cearta.

— Culacii, lipitorile astea de teapa ta, ar trebui spânzuraţi până la unul.

Omul începu să înjure. Marusea nu se lăsă datoare. Kerim şi Anuşka veniră şi ei la faţa locului. O mulţime de săteni, bărbaţi, femei şi copii răsărită ca din pământ în jurul nostru. Unii ţineau cu Marusea, alţii erau de partea chiaburului.

— Petia e bolnav... Ne-a spus o ţărancă cu glas moale.

Era mama băiatului. Apoi s-a întors spre chiabur.

— Nu ţi-e ruşine la obraz, Ivan Petrovici? Ai fi în stare să ne omori că vindem şi noi puţin lapte. Eu n-am decât o vacă şi tu ai trei. Nu te mai satură Dumnezeu de hulpav ce eşti.

Pe urmă ne-a spus iar:

— Petia e bolnav. Am avut atâtea pe cap că n-am găsit vreme să v-aduc laptele.

— Dar nu-i nimic, zise Anuşka. N-am venit pentru lapte. Am venit să-ntrebăm de Petia. Până s-o-nsănătoşi băiatul, viu eu să iau laptele.

Nu ştiu cum s-a făcut, dar n-am mai trecut pe la Petia. De altfel nici nu ne-am mai gândit să trecem după cele-ntâmplate.

Daria Mihailovna s-a dus să ne cumpere lapte.

În drum spre cabană, Kerim m-a întrebat deodată în turceşte:

— I-ai spus ceva fetei?

— Nuu!... Cum să-i spun?... Dar tu?

— Nici eu.

Când să intrăm în cabană, i-am spus Anuşkăi:

— Anuşka, mâine dimineaţă să-i ducem lui Petia nişte zmeură.

— Bine, îi ducem.

În seara aceea, am aprins un foc într-un luminiş din pădure. Frumuseţea acestui foc uriaş de trunchiuri arzând în pădurile ruse, frumuseţea, dar nu, nu frumuseţea, aş

folosi un cuvânt, poate puţin ciudat şi pe deasupra în rusă, *romantika* acestui foc uriaş din trunchiuri de brad, cu flăcări înalte, la care te uiţi dus pe gânduri, *romantika* aceasta nu cred c-ai mai putea s-o afli în pădurile altei ţări.

Ţin mâna Anuşkăi într-a mea. Marusea şi-a rezemat fruntea de genunchii lui Kerim. Flăcările focului îşi joacă luminile pe feţele noastre.

— Kerimuşka, întreabă Marusea, spune-mi astă-seară, mă iubeşti într-adevăr mult sau puţin?

Dacă deşteptul de Kerim i-ar fi spus iar ca de obicei: „Nu chiar mult”, i-aş fi aruncat cu ceva în cap.

— Mult, mult de tot. Marusea, te iubesc într-adevăr mult, Marusea, i-a răspuns el, şi plecându-se a săltat capul fetei şi a sărutat-o lung pe gură.

Şi eu mă uit la Anuşka şi mă gândesc: „Ah, fir-ar să fie... Va să zică peste cel mult douăzeci de zile am să mă despart pentru totdeauna de fruntea asta, de părul ăsta, de gura asta, de nasul ăsta, de ochii ăştia frumoşi!... Şi vom muri de dragoste unul pentru altul. Nici în aşternut nu m-am simţit vreodată atât de aproape de ea ca-n seara asta. În curând, această intimitate dintre două fiinţe, această intimitate plină de încredere, care-mi aduce lacrimile-n ochi, va dispărea pentru totdeauna. Toate gândurile mele de-acum nu sunt altceva decât *romantika*, ştiu. *Romantika* e viaţa mea de ani şi ani de zile. *Romantika* e viaţa lui Kerim şi-a altor oameni pe care încă nu-i cunosc, dar ştiu c-am să-i cunosc o dată, *romantika* e viaţa lui Suphi şi-a lui Petrosian, viaţa Marusei şi a Anuşkăi.

Romantika e poate şi viaţa partizanului roşu care porneşte în galopul calului. Încotro aleargă? Aproape-ntotdeauna spre moarte, dar aleargă spre moarte ca s-o înfrângă, ca să trăiască altfel, mai frumos, mai drept, mai deplin, mai adânc.

Kerim începu să cânte cântece de la noi cu vocea-i nostalgică:

Iubita mea, ia junghiul, loveşte-mă, să mor...

Când începe să cânte, Kerim se schimbă la faţă, chipul lui devine mai grav. Ochii lui galbeni în care se răsfrânge lumina flăcărilor seamănă cu ochii unui pui de lup: flămânzi de viaţă, de-o viaţă fără hotar şi fără margini.

Smirna: linia a XXIX-a

„Motorul se-aude într-una: dum-dum, dum-dum! Duduitul lui umple bordeiul şi e pretutindeni: în flăcăruia lămpii de gaz, în umbrele noastre răspândite pe pereţi, în mâinile mele care tremură pe masă. Nu pot să privesc fitilul roşu al lămpii, roşu ca sângele, cumplit la vedere. Şi Ismail a băgat de seamă. Mă-ntreabă la nesfârşit acelaşi lucru, deşi nu crede în răspunsul meu:

— Cum te simţi?

Nu-i spun nimic, nu-i pot spune: „Bine”.

— Te doare rău capul?

Tac mai departe.

— Lumina te supără la ochi?

Iată! Şi-a dat, în sfârşit, gândul pe faţă! Cum de poate să mă întrebe una ca asta? Nu i se rupe inima? Mă-ntorc spre lampă, spre fitil, spre flacără. Ismail mă pândeşte cu ochi de vânător. Privesc fix flacăra. Pupilele mă ustură ca arse cu fierul roşu. Abia pot suporta durerea. Totuşi fixez fitilul, privesc mereu fitilul şi dintr-o dată nu mai văd nimic. Pretutindeni întuneric, Ismail nu trebuie să bage de seamă c-am orbit, îmi vine să urlu. Mă stăpânesc din toate puterile. Mă scol, fără să mă sprijin de masă. Pretutindeni întuneric, dar ochii-mi ard. Pretutindeni întuneric, dar în capul meu ţâşnesc flăcări. Fac un pas. Mă clatin."

— Stai jos! strigă Ismail.

Ahmed se dădu bătut. Găsi pe bâjbâite scaunul şi se aşeză.

— Deschide o dată ochii, frate!

Ahmed înţelese că sta cu ochii închişi, că-i ţinea mereu închişi, fără să ştie. Deschise ochii. Lampa era în spatele lui. Deci Ismail mutase lampa de la locul ei. Iată-l! Stă în picioare. Nu l-am văzut niciodată în halul ăsta. Ismail e-ngrozit şi nici măcar nu-şi mai ascunde groaza.

Ahmed vru să-i strige: „Nu te speria Ismail!" Dar nu fu în stare: îi pierise glasul. „Ismail ţine mâna în buzunarul hainei. Aşadar acolo şi-a pus pistolul. În buzunarul hainei îi e mai la îndemână. De asta l-a pus acolo. În seara asta, trebuie să-nghit somniferele. Toată cutia."

— Cum te simţi?

— Bine, Ismail. Ameţisem, dar mi-a trecut. Mă simt mai bine. Aş vrea să dorm.

„Se uită neîncrezător în ochii mei."

— Ţie nu ţi-e somn, Ismail?

— Nu.

— Ce vrei să faci?

— Am să citesc ziarele.

Ahmed s-a dezbrăcat cu spatele la lampă şi s-a culcat.

„Am închis ochii. I-am deschis. Ismail stă la masă. Se preface că citeşte jurnalele, dar nu-şi ia ochii de la mine. Mă-ntorc cu faţa la perete şi rămân nemişcat câtva timp. Pe urmă mă răsucesc iar spre dreapta. Ismail şi-a schimbat locul. Mă priveşte, se uită ţintă la mine, mă priveşte. Mă uit şi eu la el, din pat, mă uit la el şi flacăra lămpii nu-mi mai arde ochii. Dar nu-i spun nimic lui Ismail, faţă de care simt acum o duşmănie ciudată. Dimpotrivă! Ca să-i fac parcă-n ciudă, deschid şi închid ochii cu repeziciune. Ismail mă priveşte. Pun mâna pe cutia cu somnifere de sub pernă. Omul ăsta o fi având de gând să stea aşa până-n zori? Nu pot să-nghit un pumn de tablete sub ochii lui! Fir-ar să fie! În noaptea asta, trebuie să pun lucrurile la punct! Trebuie neapărat să termin cu povestea asta. Privesc iar flacăra lămpii. Nu-mi mai arde ochii. Oricum, trebuie să termin în noaptea asta. Ismail stă mereu la masă şi eu aş vrea să nu se mai scoale, aş vrea să stea cu ochii aţintiţi asupra mea până dimineaţa."

Istanbul: linii la direcţia poliţiei

Ismail a fost scos din celulă. Acum doarme pe coridor, lângă closete, pe un pat de chingi, fără aşternut. De câte luni zace-aici? Şi-aici zgârie cu unghia linii pe zid. Nu mai e nimeni pe coridor. Scaunele sunt goale. Unora le-au dat drumul. Alţii au fost zvârliţi în celulele din beci. Ismail n-a mai fost interogat din ziua în care el şi Kerim au fost spetiţi în bătăi. S-au făcut, oare, noi arestări? Habar n-are. Ba nu! Dacă s-ar fi făcut noi arestări ar fi băgat totuşi de seamă de vreme ce, de trei zile, doarme aici, pe patul de chingi.

Agop, dentistul, zăcea şi el într-o celulă din beci.

De vreo două zile Ismail a rugat-o pe Neriman să-i aducă numai uscătură. Într-o cameră alăturată patului de chingi, e cineva, nu ştie cine – supus la înfometare. Noaptea Ismail îi strecoară pe furiş, pe sub uşă, feliuţa de brânză, de salam, de carne fiartă.

Se-mplinise o săptămână de când Ismail dormea pe coridor, când, în toiul nopţii, se pomeni că-l scoală din somn directorul. Era întovărăşit de comisarul cu ochelari şi un agent în civil.

— Ia-o-nainte!...

Au cotit la stânga pe coridor. Comisarul cu ochelari a deschis o uşă. O cameră. Înăuntru: Ziya. Gol cu desăvârşire, în camera goală, în faţa ferestrei cu zăbrele de fier, fără geamuri. Afară ploua: ploaie de primăvară. Ziya avea mâinile încătuşate la spate, cătuşe la picioare, şi o

frânghie în jurul pieptului, legată de zăbreaua cea mai de sus a ferestrei. Pântecul supt şi alungit parcă i se lipise de spinare. Muşchii, ca nişte coarde întinse, stăteau gata să-i plesnească sub greutatea trupului. Ziya se ţinea pe vârful picioarelor goale. Dacă s-ar fi lăsat să cadă, frânghia i-ar fi tăiat subsuorile. Capul, înfundat între umeri, sucit cu faţa spre tavan. Ochii holbaţi peste măsură. Ploaia intra prin fereastra fără geam, biciuindu-i spinarea.

— Îl recunoşti? îl întreabă directorul pe Ismail.

— Nu.

— Ia gândeşte-te! Nu cumva ăsta ţi-a dat hârtia şi maşina de scris?

— Nu mi-a dat nimeni nimic.

Directorul se apropie de Ziya şi-l întrebă, arătându-i-l pe Ismail.

— Îl recunoşti?

— Nu l-am văzut niciodată.

Ziya are vocea lui de totdeauna: moale, puţin groasă.

— Nu cumva ăstuia i-ai dat...

Ziya îi taie vorba directorului:

— N-am dat nimănui nimic.

Directorul nici măcar nu l-a înjurat. A clătinat din cap şi-au plecat cu toţii.

Ismail s-a întors la patul lui de chingi. Pe Ziya l-au pus pe cruce, ticăloşii! O imensă durere-l cuprinde şi-i vine să plângă, pentru prima oară de când a fost arestat. L-au pus pe cruce... aşa cum sultanul Murad l-a pironit pe cruce pe Borkliidje Mustafa, urcându-l în spinarea unei cămile.

Ziya îi vorbise despre supliciul lui Borkliidje. Ah, ticăloşii! Deodată îi răsări alt gând în minte: „De ce nu m-au supus şi pe mine la aceleaşi torturi ca pe Kerim şi pe Ziya? De ce m-au cruţat până-acum? Directorul ştie c-am primit de la Ziya maşina de scris şi hârtia şi că le-am predat lui Kerim. De unde ştie? Cine i-a spus? La Kerim n-au găsit nimic, nici maşină de scris, nici hârtie. De asta îl şi schingiuiesc atât de cumplit". Ismail încă nu ştia că Kerim îşi pierduse minţile. Pe Ziya îl schingiuiesc şi-l pun pe cruce, pentru că fiind unul dintre responsabili, sunt convinşi că el trebuie să ştie cui anume i-a predat Kerim hârtia şi maşina de scris. Câteva topuri de hârtie şi o maşină de scris veche. Litera d nici n-o mai avea.

X, semnul înmulţirii

Ahmed priveşte paharul cu apă pe care-l ţine în mână. Bea apa, înghiţitură cu înghiţitură. Pune paharul pe masă şi se duce să deschidă încă o dată robinetul cutiei de tinichea care le serveşte la spălat, robinet pe care Ziya îl meşterise şi-l fixase la cutie. Închide robinetul. Ieri, când se spăla pe faţă, i se făcuse de-ndată frică de clipocitul apei. Da, frică, frică adevărată. Ieri nu-ndrăznise să bea o picătură de apă. Şi iată că azi nu-i mai e niciun fel de teamă, poate să se spele şi să bea apă în linişte. Şi poate chiar să vadă apa. Nu mai are nici dureri de cap, nici junghiuri, nici moleşeală. Numără încă o dată răbojul liniilor de pe scândura uşii: 32. Ia bucata de cretă şi trage

trei lungi linii verticale peste cele 32 de linii. De sus în jos. Le priveşte o clipă şi-apoi trage un x mare peste linii, un semn al înmulţirii uriaş, atingând cu extremităţile cele patru colţuri ale uşii. Zâmbeşte. Şi aşteaptă să se-ntoarcă Ismail; ascultă liniştit uruitul motorului.

Istanbul: stafia tramvaiului din piaţa Eminönű

La Istanbul au început ploile de primăvară. Vremea s-a încălzit binişor. Neriman stă în staţia tramvaiului din piaţa Eminönű. A deschis umbrela. Tramvaiele vin şi pleacă. Chiar şi cel pe care-l aşteaptă Neriman, tramvaiul care duce la Aksaray. Dar ei puţin îi pasă. Zâmbeşte şi vorbeşte singură-n şoaptă. Tramvaiul care duce la Aksaray îi trece pe sub nas. „Mâine am să-l văd pe Ismail. Mi-au făgăduit. Mâine. Am s-o iau şi pe Emine.” Ploaia de primăvară cade peste cupolele marii moschei, peste glugile minaretelor, peste Cornul de Aur, peste şlepuri, peste Podul Galatei.

Într-o zi, când ploua ca acum, Kerim şi Ahmed vindeau ziarul *Orak-Cekic*, ba nu, parcă ploua mai puţin ca acum, şi la început, lui Ahmed îi fusese ruşine să vândă jurnale.

Neriman simţi cum i se strânge inima: sora lui Kerim aflase că băiatul fusese dus la casa de nebuni. Biata femeie căzuse grămadă în faţa uşii marcată cu două semiluni. Ca-ntotdeauna, ţinea în mână patru trandafiri roşii.

Ploaia de primăvară cade peste hala de peşte, peste piaţa Eminönű, peste ceasul din piaţă, peste staţia de

tramvai, peste acoperişuri, peste umbrela sub care se adăposteşte Neriman.

Tramvaiul care duce la Aksaray vine şi pleacă. Neriman simte brusc o durere insuportabilă. Îşi muşcă buzele ca să nu ţipe. Parcă cineva i-ar fi împlântat un cuţit în burtă, în vintre. „Mâine am să-l văd pe Ismail.” Durerea nu-i dă pace. Face semn unui taxi. Taxiul opreşte. Are noroc: nu-i uşor să găseşti un taxi liber pe asemenea vreme.

Trei ore mai târziu, la Aksaray, în odaia ei, Neriman, ajutată de o moaşă din vecini, născu o fată. Fata lui Ismail. Vecinii au alergat la băcănia din colţ să-i telefoneze lui Osman bei. Osman, de mână cu Emine, se plimbă încolo şi-ncoace prin faţa uşii dormitorului. Neriman şi-a muşcat buzele până la sânge ca nici fratele ei, nici nimeni altcineva să n-o audă ţipând; şi a sfâşiat cearşaful de durere. A născut o fată. Fata lui Ismail.

Ploaia de primăvară cade peste Istanbul.

Plouă peste casa de lemn nevopsită, în care s-a născut încă o Emine.

În tren

Ismail nici n-apucase să intre bine-n bordei, că Ahmed l-a şi dus la uşă.

— La priveşte!

Ismail a privit şi-a înţeles. S-au strâns în braţe.

— N-am mai aşteptat să se facă patruzeci sau patruzeci şi una.

— Bine ai făcut. De altfel... (nu-şi termină fraza) dau o goană să cumpăr o sticlă cu rachiu, frate.

— Ismail, mâine mă duc la Balikesir, mă duc la Ziya.

— Fă cum vrei... însă...

— Nu pot încă să mă-ntorc la Istanbul. Trebuie să stau de vorbă cu Ziya. Să vedem cum ne putem folosi de groapa asta. N-are rost să discutăm asemenea lucruri în şedinţa noastră. Dintre responsabili, doar Ziya n-a fost până acum arestat...

Ahmed şi-a ras mustaţa, şi-a vârât vată în golul obrajilor, sub buza de sus şi cea de jos, dând altă formă gurii, şi-a ars cu tinctură de iod arcada ochiului stâng, o dată şi încă o dată până la carne vie. Ai fi zis: o rană.

— Mă găseşti schimbat?

— Nu e rău.

— Dă-mi buletinul tău de identitate.

Fotografia de pe buletinul lui Ismail seamănă cu oricine, numai cu Ismail nu. Ismail are o beretă albă de pânză, cam ca beretele marinarilor americani. Ahmed o pune pe cap şi-şi trage părul pe frunte.

— Nu te-ar mai recunoaşte nici dracul, frate.

A doua zi s-au sculat amândoi dis-de-dimineaţă. S-au îmbrăţişat. Ismail nu s-a dus la lucru.

— Nu pot să las uşa descuiată, frate! Şi cui vrei să-i las cheia?

Ahmed a urcat într-un vagon de clasa a treia. Pe peron, un individ îi sări în ochi. Individul părea că urmăreşte pe cineva: cerceta atent pe toţi cei care se urcau în tren. „Parcă l-am mai văzut undeva pe amicul ăsta! N-o fi cumva agentul postat în faţa tipografiei revistei noastre din Istanbul, care-şi holba ochii la toţi care intrau şi ieşeau? Parcă n-ar fi el! Nici nu e! Uite cum îmi complic singur existenţa, fir-ar să fie...”

Trenul o luă din loc. Ahmed se aşeza într-un colţ al vagonului şi-şi rezemă fruntea de geam.

Ne-ntorceam la Moscova. Anuşka îşi rezemase fruntea de geam. Eu o ţineam de mână. Pădurile treceau în goană neîntreruptă prin faţa ferestrei. Tăceam. Anuşka mă ţinea strâns de mână, ca şi cum i-ar fi fost teamă c-am să fug şi am s-o las singură. Am murmurat, în turceşte:

Ascultă naiul ce grăieşte:
De despărţire el jeleşte.

— Versurile poetului tău mistic, nu-i aşa?

— Cum de-ai ghicit?

— După ritm. Mai spune-mi-le o dată. Întâi în turcă, şi pe urmă în rusă. Dar spune-mi-le la ureche.

I le-am spus.

— Ce versuri triste! În Caucaz sau în Asia centrală, există pe undeva flautul ăsta căruia-i spuneţi nai?

— S-ar putea. De ce?

— Am să-ncerc să găsesc unul. N-am să cânt din el. Am să-l agăţ de perete.

„Insul, care-mi sărise-n ochi pe peron, intră în vagon. Se aşeză în faţa mea. Grozav seamănă cu celălalt, fir-ar să fie... Îşi dă silinţa să nu se uite la mine. Va să zică n-are de gând să mă aresteze pe loc. Deocamdată mă urmăreşte. Mă filează. Vrea să afle întâi cu cine mă-ntâlnesc. Mai face să mă duc la Ziya? N-ar fi mai bine să renunţ? Să nu-i cadă vreo belea pe cap din pricina... Individul părăseşte vagonul. Suntem în apropierea unei gări. Trenul îşi micşorează viteza. Să ştii că m-am înşelat... Nu-i ăla.

Mă uit pe fereastră să văd dacă se dă jos din tren. Nu-l văd. O fi coborât pe partea cealaltă!"

Trenul se pune iar în mişcare.

Anuşka mă ţine mereu strâns de mână. Mestecenii aleargă mai departe, prin faţa ferestrei. Ruşii adoră mestecenii. Nouă, turcilor, care copac ne place oare cel mai mult? Plopul? Platanul?... Dar mie ce copac îmi place mai mult? Salcia?... Salcia plângătoare, poate!... Anuşka!... Anuşka!... Credeam că spun numele Anuşkăi încet, pentru mine, şi iată că-l rostisem cu glas tare.

— Ce-i, Ahmeduşka?

— N-am iubit şi n-o să mai iubesc niciodată o femeie, aşa cum te iubesc pe tine.

— Peste un an, peste doi, ai să te întorci acasă, Ahmeduşka. Câtva timp ai să te gândeşti la mine, desigur.

Da, câtva timp ai să-ţi aduci aminte de mine... şi pe urmă... Dar nu-i vorba de asta, acum. Mai avem încă un an sau doi înaintea noastră. Hai mai bine să ne gândim cum să ni-i petrecem.

„Mă doare inima. Şi-mi dau seama că, dacă aş avea chiar dezlegare să i-o spun, mi-ar fi peste putinţă să-i spun acum că peste o săptămână, cel mult zece zile, trebuie să plec. În ultima noapte, poate. De altfel, a doua zi după plecarea mea, Anuşka va-nţelege ce s-a întâmplat cu mine. De ce nu i-aş spune în ultima noastră noapte? Dar cum să-ncep şi-n ce fel să-i spun? Nu pot să-mi închipui. Nu, nu. Mai bine să mă gândesc la altceva. Privirea mi se opreşte pe jurnalul în care Anuşka a învelit ceva. Citesc: «... teroare în România... cinci ani de la înfiinţarea Cominternului...»

Omul meu stă pe culoarul vagonului. Îl văd cum îmi aruncă priviri furişe. Întoarce capul. E limpede. M-a recunoscut când m-am suit în tren şi se ţine scai după mine. Cum să fac să cobor la una din staţiile următoare fără să prindă de veste?... Nu mai are rost să trec pe la Ziya. Bine, dar atunci unde să mă duc?... N-am bilet decât până la Balikesir..."

Ne apropiem de Moscova.

— Kerim şi Marusea parcă spuseseră că ne aşteaptă-n gară, nu? mă-ntreabă Anuşka.

— Aşa era vorba.

— Kerim e un băiat şi jumătate. Dacă-ar fi mulţi ca el în partidul vostru, ar merge treaba strună.

Privirea-mi cade iar pe ziarul în care Anuşka învelise nu ştiu ce. Şi iar citesc: „... teroare în România... Cinci ani de la înfiinţarea Cominternului...”

Am trecut de mahalalele Moscovei. O mai ţin pe Anuşka de mână.

Trecem printr-o vale de munte. Individul s-a aşezat în faţa mea. Moţăie. Doarme-ntr-adevăr sau se preface?

Oaspeţii mei

Am oaspeţi: Anuşka, Ismail, Neriman, Marusea, Ziya, Si-Ya-U.

Kerim lipseşte. Kerim a murit. Nu la casa de nebuni, nu. A ieşit înzdrăvenit de-acolo. A murit în mai 1950. A murit de tuberculoză.

Musafirii mei n-au îmbătrânit. Au rămas la vârsta pe care o aveau când i-am văzut ultima oară. Si-Ya-U e mereu îndrăgostit de Anuşka. Ahmed e mereu gelos pe Si-Ya-U.

— Citeşte-ne o poezie, îmi spune Ziya,

Le citesc:

Sunt comunist,
sunt numai dragoste din creştet la călcâie,
dragoste: să vezi, să gândeşti, să-nţelegi,
dragoste: copilul nou născut, lumina suitoare,

dragoste: s-anini un leagăn de stelele cerului,
dragoste: să căleşti oţelul printre mii de primejdii.
Sunt comunist,
sunt numai dragoste din creştet la călcâie...

Am tradus poemul în ruseşte pentru Marusea şi Anuşka.

Ismail şi-aprinde o ţigară de la ţigara mea.

— Frumoasă poezie, îmi spune el.

Pe urmă se scoală, deschide fereastra şi lumina soarelui inundă camera.

— Frumoasă-i viaţa, frate, zice Ismail.

Mâna lui Ahmed e în mâna Anuşkăi – în mâna ei albă, plinuţă, cu degete lungi.

— Frumoasă e viaţa, frate... repetă Neriman cu vocea ei gravă.

Musafirii mei n-au îmbătrânit. Sunt la vârsta pe care-o aveau când i-am văzut ultima oară, dar eu, eu am şaizeci de ani. Ah! de-aş mai apuca cinci.

